

Lunds universitet

Historiska institutionen

HISS33

Seminarieledare: Klas-Göran Karlsson

Handledare: Johan Östling

Seminarium: 2021-06-02, kl. 13.15-15.00

Varför vill ingen lyssna?

En kunskapshistorisk undersökning av hur polisspåret etablerades i diskussionen
om mordet på Olof Palme

Abstract

Ever since the murder of the Swedish Prime Minister Olof Palme in February 1986, many different theories about who the killer could be have been created and discussed. One of the more intensely discussed theories is the “police-conspiracy theory”. In this thesis I investigate how this theory became a kind of public knowledge in the years after the assassination. Using a theoretical framework based on the recently established field “the history of knowledge” I study how different actors in society played a significant role in establishing the “police-conspiracy theory”.

The civilians most active in researching the different aspects of the assassination has been labelled with the, somewhat degrading, term “privatspanare” (*private sleuths*). As these individuals played a big role in the discussion about the “police-conspiracy” theory it was of interest to study how this network of “privatspanare” was created. The study also examines in what ways two different commissions, which were tasked to review the murder investigation, influenced the establishing of the “police-conspiracy theory”.

This thesis concludes that the newspaper *Dagens Nyheter* did not function as what historians of knowledge defines as a “public arena of knowledge”. Instead *Dagens Nyheter* functioned as a valuable tool for different actors to reach out to the public. It can also show that the establishing of the “police-conspiracy theory” in the media was closely linked to the fall from grace of Hans Holmér, the police in charge of the investigation during its first year. Regarding the two commissions, this study concludes that both commissions unwillingly gave the theory legitimacy by even looking into it.

The most valuable result of this thesis is the new analytical term “knowledge community”. By studying a smaller group of “privatspanare” that focused on the “police-conspiracy theory”, the thesis can show that these actors are part of a bigger community based around the murder of Olof Palme. This community is based on knowledge actions and transactions of varying kinds. The term has great potential for the history of knowledge as it defines a phenomenon that before has been defined as both actor and arena or not defined at all. The study shows that this knowledge community was created as an effect of the process of knowledge circulation, which in itself is a new empirical conclusion.

Innehåll

Introduktion	1
Inledning.....	1
Syfte och frågeställningar.....	2
Bakgrund	3
Polisspåret	3
Hans Holmér	5
Tidigare forskning	5
Konspirationsteorier	7
Civilt brottsutredande	9
Staten som kunskapsaktör	11
Teoretiskt ramverk	13
Kunskapshistoria och kunskaps-cirkulation	13
Kunskapsaktörer.....	15
Kunskapsarenor.....	17
Kunskaps-gemenskap	18
Material	19
<i>Dagens Nyheter</i>	20
Fritz G. Petterssons arkiv	21
Två statliga kommissioner	22
Metod	24
Undersökning och analys	26
Polisspåret etablering.....	26
Våren 1986	26
Sommaren 1986.....	29
Genombrottet Januari – Februari 1987.....	32
En massmedial metadebatt – 1987	34

Privatspanare	38
Mötet på ABF-huset den 4 september 1988.....	40
Arbetsmetoder och kunskapspraktiker	42
Splittringar inom gruppen	44
Spanandet efter arbetsgruppen – sociala funktioner och alternativt lärande.....	48
Fritz studiecirkel.....	49
Privatspanare i media	50
Gemenskap, nätverk eller grupp?.....	53
Staten som kunskapsaktör	54
Juristkommissionen om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme.....	54
Juristkommissionens uppdrag	55
Juristkommissionens arbetsmetoder.....	56
Juristkommissionens slutsatser	56
Juristkommissionen om Polisspåret	58
Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme.....	59
Parlamentariska kommissionens uppdrag	59
Parlamentariska kommissionen om polisspåret	60
Kommissioner och kunskap	62
Avslutning	65
Undersökningens resultat	65
<i>Dagens Nyheter</i>	66
Privatspanare	67
Kommissionerna.....	68
Reflektioner och vidare forskning.....	69
Källmaterial	73
Massmedia.....	73
Arkivmaterial	73

Offentliga utredningar	74
Litteratur	74

Introduktion

Inledning

Min bedömning är att det efter drygt 34 år är svårt att tro att vidare utredning skulle ge någonting ytterligare, jag anser att vi kommit så långt man kan begära.¹

Den 10 juni 2020 meddelade chefsåklagare Krister Petersson beslutet att avsluta utredningen om mordet på Sveriges statsminister Olof Palme och satte därmed punkt för världshistoriens största polisutredning. Som ett ouppklarat mordmysterium har Palmemordet i snart fyra decennier varit en källa till skönlitterära gestaltningar, filmer, podcaster, Tv-serier, mer och mindre seriösa teorier och en hel del privatspanande. Trots att det skrivits hyllmeter efter hyllmeter om Olof Palme och Palmemordet har det skrivits mycket lite vetenskapligt om både personen Palme och attentatet han utsattes för.

När Krister Petersson, något kontroversiellt, pekade ut ”Skandiamannen” som den troliga gärningsmannen, visade det sig att mycket av det Petersson menade pekade mot Skandiamannen var sådant som grävts fram av journalisten Thomas Pettersson. Pettersson var en person i en lång tradition av journalister, pensionerade poliser och vanliga medborgare som tagit på sig själva att utreda mordet på Olof Palme. I massmedia och populärkultur porträtteras dessa individer ofta som desillusionerade ensamvargar med gränslösa konspirationsteorier. Verkligheten är dock en annan. Privatspanare har genom åren samarbetat under varierande former. I sitt samarbete, bokskrivande och undersökande spelade de här individerna en aktiv roll i diskussionen om Palmemordet. Historiker har dock inte visat något intresse för de här personerna, hur de arbetade, hur de byggde nätverk eller hur de påverkade diskussionen om Palmemordet.

Ett av de första spåren som intensivt drevs av privatspanare var ”polisspåret”. Granskningskommissionen, den största granskningen som har gjorts av mordutredningen, fick 1994 i uppdrag att särskilt granska detta spår och hur utredningen hanterat det. Att kommissionen uttryckligen fick order att specialgranska ett specifikt spår betyder att just det enskilda spåret var extra intressant. Spåret blir än mer intressant då det ”uppstår” utanför polisutredningen. Andra spår, som PKK-spåret, kommer i första hand från polisen och

¹ Polismyndigheten, ”Utredningen om Palmemordet avslutad | Polismyndigheten”, åtkomstdatum 12 maj 2021, <<https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2020/juni/utredningen-om-palmemordet-avslutad/>>.

kommuniceras ut. I den här uppsatsen undersöker jag hur polisspåret blev ett, för allmänheten, etablerat spår i diskussionerna om Palmemordet. Särskilt fokus läggs på den gemenskap av privatspanare som höll igång diskussionen av spåret så livligt att regeringen till slut beställde en särskild granskning av spåret.

Då både civilt brottsutredande och konspirationsteorier inom forskningen ofta förstås som ”samlad kunskap” kommer ett kunskapshistoriskt perspektiv att vara fruktbart för att undersöka framväxten av både spåret och gemenskapen. Genom att sätta fokuset på polisspåret som en kunskap, med ett aktörs- och handlings-fokuserat perspektiv kan den här undersökningen bidra till en djupare förståelse av hur kunskapscirkulationen såg ut i det svenska samhället i slutet av 1980-talet och början 1990-talet.

Ett av arbetets viktigaste bidrag är ett analytiskt begrepp jag har valt att kalla ”kunskapsgemenskap”. Den strukturerade grupp av privatspanare som analyseras i uppsatsen är en del av den här gemenskapen, men ska inte missförstås som den gemenskap begreppet identifierar. Begreppet sätter fokus på hur kunskapscirkulation skapar nätverk, där kunskapshistoriker tidigare lagt större vikt vid hur kunskapscirkulation sker genom existerande nätverk.

Syfte och frågeställningar

Den här undersökningen har två övergripande syften, ett empiriskt och ett teoretiskt. Ambitionen med det empiriska syftet är att skapa en bättre förståelse för hur olika typer av kunskap produceras och cirkulerar i ett samhälle. Mer specifikt innebär detta att analysera vilka processer som bidrar till att flera olika sorters uppgifter kan transformeras till en typ av begreppsliggjord kunskap av den karaktär som polisspåret utgör.

Målet med det teoretiska syftet är att bidra till en utveckling av det kunskapshistoriska fältet. I uppsatsen görs detta framförallt genom att lansera och pröva begreppet ”kunskapsgemenskap”. Då flera av de individer som träder fram i texten på olika sätt ingick i en större gemenskap, med varierande grad av struktur, argumenterar jag för att dessa individer ingår i en typ av nätverk som bäst definieras med begreppet kunskapsgemenskap. Det finns således en vidare ambition med undersökningen: att visa varför kunskapsgemenskaper är värdefulla analysobjekt med stor potential för framtida studier inom det kunskapshistoriska fältet.

Mot bakgrund av det dubbla syftet har arbetet styrts av följande forskningsfrågor:

- Vilka kunskapshistoriska funktioner fyllde *Dagens Nyheter* i etablerandet av polisspåret?
- Hur skapades den gemenskap av individer som brukar kallas för privatspanare?
På vilka sätt kan den här gemenskapen sägas utgöra en "kunskapsgemenskap"?
På vilka sätt utgjorde dessa aktörer en del i polisspårets cirkulationsprocess?
- På vilka sätt bidrog Juristkommissionen respektive Parlamentariska kommissionen till etableringen av polisspåret?

Bakgrund

Detta avsnitt syftar till att ge läsaren en bakgrundsförståelse som underlättar förståelsen av analysen. Då undersökningen inte har till syfte att analysera Olof Palmes politiska gärning, eller för den delen mördarens eventuella motiv ägnas inget utrymme åt vare sig personen eller politikern Olof Palme. Istället redogör jag i korthet för vad "polisspåret" innebär och varför det är ett bra analysobjekt. Efter det följer en kortare redogörelse för mordutredningen under det första året, och Hans Holmérs roll i utredningen.

Polisspåret

I september 1994 tillkallade regeringen en kommission för att granska utredningen om mordet på Olof Palme. Bakgrunden till granskningen summeras på följande sätt i inledningen till kommissionens rapport:

Riksdagen ansåg att den misstro som kunde finnas mot myndigheternas vilja att så grundligt som möjligt utreda alla omständigheter kring mordet, kunde vara skadlig för vår demokrati och vårt rättssamhälle. Den öppna information om brottsutredningen som en ny kommissions arbete borde kunna ge medborgarna i Sverige kunde undanröja en sådan misstro.²

² Granskningskommissionen i anledning av utredningen av mordet på statsminister Olof Palme, *Brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme: Granskningskommissionens betänkande*, Stockholm 1999, (SOU 1999:88) s. 22.

I Granskningskommissionens uppdrag ingick det en särskild granskning av polisspåret:

Uppdraget innefattar en särskild granskning av brottsutredningen vad gäller misstankar om polismäns eventuella medverkan till mordet. Härmed åsyftas *det s.k. polisspåret*. [...] Vi tolkar det som i direktiven sägs om polisspåret som en erinran om att det på denna punkt förekommit diskussion om utredningsarbetet och att det är av vikt att den delen av granskningsarbetet prioriteras. Så har också skett i vårt arbete och vi redovisar denna del av granskningen särskilt.³

När Granskningskommissionen definierar vad som menas med polisspåret klargör man att det inte är fråga en sammanhängande teori. Polisspåret är en samlande beteckning för flera olika antal tips, uppslag och teorier om mordet som rör polisen på olika sätt.⁴ Jag använder i den här undersökningen termen med samma förståelse som Granskningskommissionen. Det innebär att jag i undersökningen inte letar efter etableringen av en sammanhängande konspirationsteori

I sina slutsatser om polisspåret konstaterar Granskningskommissionen att polisen hade sig själva att skylla för att det uppstod ett polisspår. För det första menar man att slarvet på mordplatsen under natten i sig gjorde att det föll sig naturligt att ifrågasätta hur polisen arbetade. För det andra anser man att stockholmspolisen redan före mordet var så pass kritiserad att man, från polisens sida, borde förstått att ett polisspår skulle kunna uppstå, och därför borde man utrett de här spaningsuppslagen direkt för att föregå spåret. I sitt betänkande kopplar granskningskommissionen den här kritiken särskilt till den s.k. baseballigan.⁵

Baseballigan hänger ihop med ”gatuvåldsgrupperna” (GVG) som bildades av Hans Holmér 1982. I vaktdistrikt 1 (Norrmalm, Stockholm city, Vasastan), bildades två GVG-grupper med poliser hämtade från ”C-turen” och ”G-turen”.⁶ Av dessa två ”turer” var det framförallt poliserna i G-turen som stack ut med våldsamma metoder.

Formellt upplöstes GVG-satsningen vid årsskiftet 82/83, ett år efter att satsningen börjat. I beslutet att lägga ner grupperna slogs det fast att poliserna i G-turen inte skulle arbeta ihop framöver. Det här direktivet följdes inte och istället fortsatte man att arbeta tillsammans, med samma arbetsmetoder som inom GVG. Dessa arbetsmetoder var synnerligen våldsamma och ett av de större problemen var att man satte i system att arbeta i civila kläder, något som gick emot direktiven.⁷

³ SOU 1999:88, s.24.

⁴ SOU 1999:88 s. 274.

⁵ SOU 1999:88, s. 413-414.

⁶ SOU 1999:88, s. 279.

⁷ SOU 1999:88, s. 279.

Hans Holmér

Länspolismästaren Hans Holmér befann sig under mordnatten på ett hotell i Borlänge, då han dagen efter skulle åka vasaloppet. När han nåddes av nyheten om mordet tog han sig snabbt tillbaka till Stockholm där han omgående tog över utredningen. Enligt Granskningskommissionen formades ledningsgruppen utefter Hans Holmérs ”egna överväganden” och det hela följde aldrig någon beredskapsplan.

Holmér fick enligt kommissionen en väldigt speciell ställning inom utredningen: ”Hans Holmér intog inledningsvis ställning som såväl polischef, förundersökningsledare och som spaningschef. Dessa tre funktioner intas som framgått normalt av tre personer.” Den här särskilda ställningen kommer att vara viktig för undersökningen, framför allt i relation till Hans Holmérs speciella sätt att förhålla sig till media som av Granskningskommissionen beskrivs som ”[...] utomordentligt utåtriktad i den meningen att han ofta ställde sig till massmediernas förfogande via presskonferenser, intervjuer osv.”⁸

Det hände mycket under Hans Holmérs tid som spaningsledare. För den här undersökningen är det dock framförallt hur han blev bortplockad från utredningen som är viktigt att veta. Holmér var övertygad om att Kurdistans arbetarparti (PKK) låg bakom mordet. För att lyckas bevisa detta sjösatte han ”Operation Alfa”. Operationen resulterade i att man den 20 januari 1987 tog in tjugo *kurder* till förhör, som alla kort därefter släpptes på fri fot.⁹ Det här tilltaget blev ett stort fiasko för Holmér och när hans ”huvudspår” visade sig inte leda någon vart beslöt regeringen att det var dags att organisera om utredningen, varpå Hans Holmér till slut fick lämna sitt uppdrag.

Tidigare forskning

Den svenske statsvetaren Erik Åsard konstaterar i sin bok *Det dunkelt tänkta: konspirationsteorier om morderna på John F. Kennedy och Olof Palme* att det är ”egendomligt” att det inte skrivits någon ”vetenskaplig studie, utförd av svenska historiker eller statsvetare” om Olof Palme.¹⁰ Vid tiden för Åsards iakttagelse fanns det enligt honom endast en ”seriös” biografi om Palme av värde, Björn Elmbrants *Palme* från 1989.¹¹ Sedan dess har det tillkommit ytterligare några ambitiösa biografier, t.ex. historikern och journalisten Henrik

⁸ SOU 1999:88, s. 49-50, 64.

⁹ SOU 1999:88 s. 637.

¹⁰ Erik Åsard, *Det dunkelt tänkta : konspirationsteorier om morderna på John F. Kennedy och Olof Palme* (Stockholm: Ordfront, 2006), s. 286-287.

¹¹ Björn Elmbrant, *Palme* (Stockholm: Författarförl. Fischer & Rye, 1989).

Berggrens *Underbara dagar framför oss: en biografi över Olof Palme* från 2010.¹² Berggrens biografi sätter dock punkt precis före mordet och har därför inte varit särskilt relevant för den här undersökningen. Historikern Kjell Östberg har i sin Palme-biografi *När vinden vände* ett avslutande kapitel som berör mordet och utredningen. Kapitlet är i stort en sammanfattning av slutsatserna som presenterats av de olika kommissioner som granskat utredningen. Den poäng som Östberg gör med sammanfattningen är dock viktig även för den här undersökningen:

Utredningen kring Olof Palmes död sköttes från allra första början utomordentligt illa. Detta är inte bara en åsikt som framförts av en frustrerad allmänhet, personer kring Olof Palme eller de besvikna privatspanare som ansett att deras teorier inte ägnats tillräcklig uppmärksamhet. Det har också fastslagits av flera statliga utredningar och kommissioner som grundligt gått igenom hur utredningsarbetet bedrevs.¹³

I övrigt kan man även nämna Klas Eklunds *Olof Palme* samt Dick Harrisons biografi med samma namn.¹⁴ Erik Åsards iakttagelse är med andra ord korrekt. Dessutom är det än mer anmärkningsvärt hur lite intresse mordet har genererat inom vetenskapen. Det finns några få undantag: Karl Erik Rosengren har jämfört hur nyheten om mordet spreds i olika länder¹⁵, Ron Eyerman har undersökt hur ”intellektuella” spelar en roll i hur ”kulturella trauman” skapas.¹⁶ Peter Esaiasson och Donald Granberg har undersökt hur allmänhetens attityd till Palme förändrades strax efter mordet jämfört med en tid framöver.¹⁷ På samma spår har Olof Johansson undersökt den känslomässiga reaktionen hos svenskarna efter mordet och några år senare.¹⁸ Till sist kan det vara värt att nämna Mervi Panttis komparativa undersökning av hur sorgen efter Anna Lindh respektive Olof Palme porträtterades i finsk massmedia.¹⁹

Av alla dessa böcker och studier som berör Palmemordet är det endast Erik Åsards som är av större intresse för den här undersökningen. Då Åsard åtminstone till viss del diskuterar

¹² Henrik Berggren, *Underbara dagar framför oss: en biografi över Olof Palme* (Stockholm: Norstedt, 2010).

¹³ Kjell Östberg, *När vinden vände: Olof Palme 1969-1986* (Stockholm: Leopard, 2009), s. 683.

¹⁴ Klas Eklund, *Olof Palme* (Stockholm: Bonnier, 2010); Dick Harrison, *Olof Palme* (Lund: Historiska media, 2021).

¹⁵ Karl Erik Rosengren, ”Conclusion: The Comparative Study of News Diffusion”, *European Journal of Communication* 2, nr 2 (juni 1987): 227–255.

¹⁶ Ron Eyerman, ”Intellectuals and cultural trauma”, *European Journal of Social Theory* 14, nr 4 (november 2011): 453–467.

¹⁷ Peter Esaiasson & Donald Granberg, ”Attitudes towards a Fallen Leader: Evaluations of Olof Palme before and after the Assassination”, *British Journal of Political Science* 26, nr 3 (maj 1996): 429–439.

¹⁸ Olof Johansson, ”Swedish Reaction to the Assassination of the Swedish Prime Minister Olof Palme”, *Scandinavian Political Studies* 18, nr 4 (1995): 265–283.

¹⁹ Mervi Pantti, ”Masculine tears, feminine tears - and crocodile tears”, *Journalism* 6, nr 3 (augusti 2005): 357–377.

polisspåret kommer jag i nästa avsnitt att redogöra för, och kommentera de av Åsards slutsatser som är relevanta för min egen undersökning.

Det som presenteras i avsnittet nedan är det forskningsläge som undersökningen har utgått ifrån. Av den här presentationen framgår att det även internationellt finns häpnadsväckande lite historisk forskning som berör privatspanare av ungefär den typ som finns runt Palmemordet. Det här har gjort mitt arbete svårare, då det praktiskt taget inte finns någon tidigare forskning att varken luta sig mot eller jämföra med. Samtidigt har det varit mycket givande och sporrande att ge sig ut i något outforskat och att på riktigt kunna bidra med ny empirisk och teoretisk kunskap.

Konspirationsteorier

Forskningen om konspirationsteorier började på allvar under 1960-talet med Richard Hofstadters essä *The Paranoid Style in American Politics*. Hofstadter var mycket kritisk till konspirationsteorier, vars blotta existens enligt Hofstadter utgjorde en fara för demokratin, i synnerhet den amerikanska. Att Hofstadter lånade begreppet ”paranoid” från psykologin var ingen slump då hans förklaringsmodeller är baserade på just individpsykologi. Sin berömda essä avslutar han med orden ”We are all sufferers from history, but the paranoid is a double sufferer, since he is afflicted not only by the real world, with the rest of us, but by his fantasies as well.”²⁰

Hofstadters individpsykologiska förklaringsmodell har haft ett stort inflytande över forskningen om konspirationsteorier, så även hans tankar om teoriernas politiska kraft. Historikern Daniel Pipes argumenterar i sin bok *Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where It Comes From* för hur konspirationsteorier ligger bakom avgörande historiska skeenden. Pipes bok är ingen vetenskaplig studie utan en essäbok, men i förordet ger han en tydlig bild av hur han ser på ämnet: ”In the period of the two world wars, leaders rode conspiracism to power in Russia and Germany [...]”.²¹

I en annan del av det forskningsfält som undersöker konspirationsteorier finns det de som istället ägnar sitt fokus åt hur och varför konspirationsteorier blev en integrerad del av (framförallt den amerikanska) kulturen. Bland dessa är amerika- och kulturvetaren Peter Knight ett av de mer framträdande namnen. I sin bok *Conspiracy culture: from the Kennedy*

²⁰ Richard Hofstadter, ”The Paranoid Style in American Politics”, *Harper's Magazine*, (november 1964).

²¹ Daniel Pipes, *Conspiracy: how the paranoid style flourishes and where it comes from* (New York: Free Press, 1997), s.6.

assassination to The X-files beskriver Knight hur det under det senare 1900-talet växt fram en ”Conspiracy culture”.²²

En forskare som varit inne på Knights spår är den amerikanske historikern Kathryn Olmsted. I artikeln *The truth is out there* undersöker hon hur en ”misstänksamhetskultur” (*culture of suspicion*) växte fram i ett dialektiskt förhållande till den amerikanska statens ”culture of secrecy”.²³ Olmsted visar att förekomsten av verkliga konspirationer, och försöken att överskyla dessa bidrog till att skapa en misstänksamhet mot den amerikanska staten som lever kvar än idag. I likhet med Knight sätter även hon mordet på J.F.K som en sorts startpunkt för ”konspiration-kulturen”. Genom att, delvis, rikta sitt analytiska fokus på de personer som var ”skeptiska” till det ”officiella narrativet” som presenterades av Warrenkommissionen 1964 kan Olmsted dra slutsatser som visar på mer komplexitet än rent psykologiska eller strukturella slutsatser. I sin analys av ”skeptikerna” konstaterar hon att de hade något som kan liknas vid ett kodspråk, att man höll i en typ av studiegrupper och att det efter hand blev splittringar.

Den tidigare nämnde Erik Åsard undersöker i sin bok, *Det dunkelt täta*, konspirationsteorier som berör mordet på John F. Kennedy respektive Olof Palme. Syftet med studien är att ta konspirationsteorier på allvar, att ”[...]skärskåda dem med samma kritiska blick som vi gör med andra idéer som förekommer i samhällsdebatten.” I grundsynen på konspirationsteorier säger han sig ligga nära Hofstadters perspektiv, även om han har några reservationer. Åsard ställer sig frågor om konspirationsteoriernas argumenterande struktur, logiska resonemang och bevisföring för att behandla teorierna så ärligt som möjligt. Sin analys polisspåret grundar han i första hand på Lars Krantz bok *Mordet på Olof Palme: Ett verkligt drama*. Om Krantz skriver Åsard att han vill ”framtona som den omutlige sanningssägaren i en i övrigt disträ omgivning.” Vidare lyfter Åsard fram Krantz upprepade försök att nå ut med sin teori:

Problemet är bara att ingen i ansvarig ställning fäster någon tilltro till hans sensationella uppgifter. Medierna rapporterar oavbrutet om andra, mer perifera ting och när Krantz får tillfälle att personligen informera Hans Holmér om sina fynd visar denne inget som helt intresse för saken.

²² Peter Knight, *Conspiracy Culture: From the Kennedy Assassination to The X-files* (London: Routledge, 2000).

²³ Kathryn S. Olmsted, ”The Truth Is Out There: Citizen Sleuths from the Kennedy Assassination to the 9/11 Truth Movement”, *Diplomatic History* 35, nr 4 (2011): s. 673.

I sin bedömning av Krantz teori är Åsard föga imponerad. Trots att *Ett verkligt drama* enligt Åsard är ”upplagd enligt ett välbekant konspirationsteoretiskt mönster” är boken ”extremt ofärdig och spekulativ.” Vidare skriver han att innehållet i Krantz bok har försvårat hela studiens utgångspunkt, ”att ta de behandlade författarna och deras teorier på allvar”, och att den enda anledningen till att han ens granskar boken är att Krantz ”troligen var den förste som tipsade polisen om en möjlig poliskonspiration, och att han är en av de få som skrivit utförligt om saken i bokform.” Efter sin genomgång och bedömning av Lars Krantz teorier ägnar Åsard några få sidor även åt Sven Anér samt bröderna Kari & Pertti Poutiainen. Enligt Åsard är Anér ”urtypen för en ensamvarg som oförtröttligt borrar ner sig i ett mordmysteriums fördolda gömslen”. Om *Polisspåret: Mordet på Olof Palme* skriver han att Anér ”nära följer de ledtrådar som utlades av Lars Krantz, och beskriver denne i beundrande ordalag som ’min ständige förtrogne’.” Precis som med Lars Krantz är Åsard är inte särskilt imponerad av Anérs teorier heller, Bröderna Poutiainen är dock av ”större intresse”. Främst för sin detaljrikedom då han inte ger mycket för brödernas idé om att polisens slarv under mordnatten skulle tyda på en konspiration.²⁴

Min undersökning av polisspåret etablerande är inte fokuserad på huruvida det finns någon substans i polisspåret. Däremot är det av intresse att observera hur man med ett teoretiskt ramverk baserat på kunskapshistoria kan komma till slutsatser om hur spåret faktiskt blev etablerat. Åsard är innehållsfokuserad och kan därför inte dra några slutsatser om världen utanför den analyserade boken.

Civilt brottsutredande

Som konstaterat ovan lyser aktörsperspektivet med sin frånvaro i forskningen om konspirationsteorier. Inom historieforskningen ser det inte ut att ha förbättrats under det senaste decenniet, men inom kriminologin har forskningen under 2010-talet intresserat sig i allt högre grad för ”civila brottsutredare”. Den här forskningen är framförallt fokuserad på den digitala eran, vilket har lett fram till begreppet ”digitala detektiver” (*digital sleuths*). Även om det inte är aktuellt att prata om digital kommunikation i min egen undersökning, finns det en del likheter med den typen av gräsrots-nätverk av privatspanare som Olmsted beskriver. Laura Huey, Johnny Nhan & Ryan Broll, skriver i en studie av ett *Reddit*-forum efter Boston-bombningarna 2013 att de digitala detektiverna, genom sin samlade kunskap, kan vara värdefulla för rättssamhället:

²⁴ Åsard, s. 337, 339, 349-351, 356-357, 363-364.

In particular, it illustrates how public groups can, through countless connections across the web, draw upon a significant volume and diversity of individual knowledge and expertise to achieve their aims. The ability to physically search for information and persons through networks, and to use those same distributed resources across to interpret and apply information collected, reveals the potential strength of crowdsourcing in relation to crime and justice phenomenon.²⁵

Både den här, och Olmsted's studie understryker hur 'civilt brottsutredande' till stor del bygger på att "samla kunskap" (*pool knowledge*). Medievetaren Clare Birchall beskriver samma fenomen, när hon förklarar vad en konspirationsteori är: "Conspiracy theory is an assembled knowledge," skriver Birchall, "Perhaps like cultural studies itself, conspiracy theory is a 'synthetic knowledge', not only in the way that it brings together other knowledges to make something distinct, but in that it can be interpreted as emulating more naturalized knowledges."²⁶

Ytterligare ett genomgående tema i forskningen om civila brottsutredare är, ironiskt nog, deras brist på praktisk kunskap. Det som lyfts fram är "detektivernas" 'vanlighet'. Kathryn Olmsted beskriver en hemmafru som upprepade gånger körde i flera timmar till Dallas för att själv intervjua personer som kunde ha information om mordet. Före mordet var den här kvinnan, Shirley Martin, "bara en vanlig hemmafru". "Martin was not alone.", slår Olmsted fast och tar upp fler exempel på "vanliga" kvinnor:

Maggie Field, a Beverly Hills housewife, filled her spacious home with scrapbooks [...]
Los Angeles bookkeeper Lillian Castellano sent for a map of the Dallas sewer system [...]
Sylvia Meagher, an analyst for the World Health Organization in New York, spent six months making an annotated index to the official government report on the assassination, which she termed a 'sleazy and insulting fantasy.'²⁷

Huey et al. gör en liknande poäng i en tidigare studie av cyber-detektiver: "In 2006, a 64-year-old grandmother in Berkshire with few computer skills and no background in police

²⁵ Johnny Nhan, Laura Huey, & Ryan Broll, "Digilantism: An analysis of crowdsourcing and the Boston marathon bombings", *British Journal of Criminology* 57, nr 2 (2017): s. 345.

²⁶ Clare Birchall, "Conspiracy Theories and Academic Discourses: The necessary possibility of popular (over)interpretation", *Continuum* 15, nr 1 (2001): s. 74-75.

²⁷ Olmsted, s. 671.

investigative work, made a shocking discovery.”²⁸ Den här äldre kvinnans “chockerande upptäckt” ledde till slut till att en person som lurade folk till att ta livet av sig via internet dömdes. Huruvida dessa forskares exempel är representativa är svårt att veta men det är av intresse att undersöka om just den här bristen på kunskapen, eller ”vanligheten” går att känna igen även bland de svenska privatspanarna.

Staten som kunskapsaktör

Det är inte bara Richard Hofstadter som har uppfattat konspirationsteorier som ett hot mot demokratin, i forskningen finns flera exempel på hur stater under 1900-talet på olika sätt har försökt att arbeta mot anklagelser som kommer ur vissa teorier. Ovan nämnda Kathryn Olmsted lyfter i sin artikel fram hur Warrenkommissionen var ett försök av den amerikanska staten att motbevisa att man hade något med mordet på president John F. Kennedy att göra. Ett närmare exempel, i både tid och rum, har analyserats av Jelle van Buuren i artikeln *Holland's Own Kennedy affair. Conspiracy theories on the murder of Pim Fortuyn*. Buuren skriver att mordet på den högerpopulistiske politikern Pim Fortuyn tidigt omgärdades av konspirationsteorier. Framförallt, menar Buuren, koncentrerades anklagelserna om att polisen inte var intresserade att utreda mordet ordentligt.²⁹ För att motbevisa anklagelserna gjordes, i likhet med Warrenkommissionen, en ordentlig utredning med målet att motbevisa konspirationsteorierna:

The Fortuyn murder, the failing protection and the different conspiracy constructions that circulated led to different countermeasures by the authorities. On the one hand the authorities tried to invalidate the various conspiracy theories by making them a serious part of the investigations into the murder. The Van den Haak commission stated for instance explicitly that they found no evidence whatsoever about a conspiracy or wilful neglect by the authorities. The Public Prosecutor also devoted considerable time and energy to investigating whether Volkert van der Graaf had indeed acted alone. For months hundreds of activists from environmental or animal rights organizations were checked out, observed and bugged in order to find out whether Van der Graaf had accomplices. In addressing the court, prosecutor Plooij concluded: “All this shows that nobody used Van der Graaf as a cover and paid him for the murder.”³⁰

²⁸ Laura Huey, Johnny Nhan, & Ryan Broll, ”’Uppity civilians’ and ’cyber-vigilantes’: The role of the general public in policing cyber-crime”, *Criminology and Criminal Justice* 13, nr 1 (2013): s. 82.

²⁹ Jelle Van Buuren, ”Holland's Own Kennedy affair. Conspiracy theories on the murder of Pim Fortuyn”, *Historical Social Research* 38, nr 1 (2013): 257-258.

³⁰ Van Buuren, (2013), s. 273.

I fallet Palmemordet har det tillsatts flera olika kommissioner, två redan under utredningens första år. Att det i allmänhet tillsätts fler kommissioner i Sverige än i andra länder är ett välkänt faktum. Detta beror på att Sverige, i jämförelse med många andra stater, väldigt stort kommittéväsande.³¹ I sin avhandling *Det statliga kommittéväsandet: kunskap, kontroll, konsensus* skriver Jan Johansson att kommittéväsandet ofta anses vara en del i svenska samförståndsandan, ett led i respekten för konfliktlösande, konsensuspolitik och sakkunnighet.³² Å andra sidan har Erik Amnå hävdats att bilden av kommittéväsandet som en objektiv, apolitisk arena för kunskap och konsensus är en idyllisk bild som aldrig varit riktigt överensstämmande med verkligheten.³³ Inom statsvetenskapen finns det en kvantitativ tendens när det gäller forskningen på kommittéväsandet. Studier fokuserar i huvudsak på övergripande förändringar inom kommittéväsandet och hur det används. Något som saknas i den här forskningen kvalitativa undersökningar av ”extraordinära” kommissioner. Alltså kommissioner som tillsätts när någonting dåligt har hänt och staten ska utreda var det gick fel. Några exempel på den typen av kommissioner är: Ubåtsskyddskommissionen, Haverikommissionens utredning av Estonia-katastrofen och Katastrofkommissionen (om tsunamin 2004).³⁴ Även om de här kommissionerna är just extraordinära och kanske inte säger särskilt mycket om hur kommittéväsandet fungerar i normala fall, finns det ett värde av att undersöka hur, och varför, staten använder sig av detta verktyg just i den här typen av särskilda utredningar.

Som framgår av den här genomgången finns det inget samlat forskningsläge för den här uppsatsens undersökningsobjekt. Av den anledningen kommer alla studier inte vara relevanta att diskutera i relation till varje del av undersökningens resultat. I vissa fall är det av större intresse att diskutera forskning som relaterar till undersökningen på ett teoretiskt plan. Den typen av forskning som är relevant på ett mer teoretiskt plan presenteras i det kommande avsnittet.

³¹ Kent Zetterberg, ”Det statliga kommittéväsandet: En del av den svenska modellen”, *Svensk Juristtidning* 8 (2011): s. 753.

³² Jan Johansson, ”Det statliga kommittéväsandet Kunskap, Kontroll, Konsensus” (Stockholms universitet, 1992), s. 3.

³³ Erik Amnå, ”Speaking truth to power?”, i *Kontraster och nyanser: svensk statsvetenskap i brytningstid.*, red. Magnus Jerneck & Björn Badersten (Lund: Statsvetenskaplig tidskrift, 2010). s. 559.

³⁴ Ubåtsskyddskommissionen, *Att möta ubåtshotet: ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik: betänkande*, Stockholm 1983; Den för Estland, Finland och Sverige gemensamma haverikommissionen, *Ro-ro passagerarfärjan MS Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994 : slutrapport*, (Stockholm: Fritze, 1997); 2005 års katastrofkommission, *Sverige och tsunamin - granskning och förslag*, (Stockholm: Fritze, 2005). SOU 2005:105.

Teoretiskt ramverk

Polisspåret är inte en avgränsad konspirationsteori. Polisspåret är ett samlande begrepp för flera olika utredningsuppslag som på ett eller annat sätt har med polisen att göra. Mot bakgrund av föregående avsnitt, där det framgick att ”civilt brottsutredande” som praktik, och konspirationsteorier som fenomen i grunden handlar om ”samlad kunskap”, kommer den här undersökningen att utgå från ett kunskapshistoriskt ramverk.

De viktigaste begreppen för uppsatsen är kunskapscirkulation, kunskapsaktör, kunskapsarena och kunskapsgemenskap. För att hålla det här avsnittet så avgränsat och relevant som möjligt kommer det att inledas med en kortare presentation av kunskapshistoria som teoretiskt ramverk i allmänhet. Efter det följer en mer detaljerad presentation av uppsatsens fyra huvudbegrepp.

Kunskapshistoria och kunskapscirkulation

Då kunskapshistoria är ett relativt ungt fält som utvecklats ur flera olika discipliner pågår diskussionen fortfarande mellan olika forskare om vad kunskapshistoria är och bör vara. Trots en alltjämt pågående debatt om grundläggande frågor av typen: vad kunskap är, vad kunskapshistoriker ska fokusera på o.s.v. finns det en grundläggande förståelse som en stor del av fältet grundar sig på: kunskapen som ett kommunikativt fenomen. Det här innebär att ”kunskap” ses som något syntetiskt som inte kan ’skapas’ eller ’spridas’ utan att förändras.

Den här förståelsen av kunskap som ”cirkulerande”, d.v.s. kunskap som något i konstant rörelse och förändring har gjort ”kunskapscirkulation” till ett av fältets mest centrala begrepp. I artikeln *Knowledge in transit* argumenterade James A. Secord för varför det här perspektivet var nödvändigt:

Part of the issue involves recognizing that history of science, even more than most historical fields, has focused on origins and producers. [...] we are obsessed with novelty and the places in which novelty begins. [...] Rather than saying that an idea was ‘popular,’ a ‘best seller,’ or a ‘sensation,’ we need to analyze audiences and readerships closely and carefully, with the same awareness of cultural nuance we might bring to an account of life in the laboratory. Otherwise we are simply reproducing the notion that science passes from highly individualized sites of production to an undifferentiated mass public.³⁵

³⁵ James A. Secord, ”Knowledge in transit.”, *Isis; an international review devoted to the history of science and its cultural influences* 95, nr 4 (2004): s. 662.

I artikeln *Framtidskunskap i cirkulation*, som diskuteras vidare i metodavsnittet, demonstrerar David Larsson Heidenblad framgångsrikt hur ett sådant fokusskifte som Secord föreslår kan visa hur en boks innehåll kan skilja sig från den kunskap som cirkulerar om innehållet, och hur den här kunskapen förändras över tid.³⁶ Min egen uppfattning stämmer väl överens med både Secords och Larsson Heidenblads synsätt. Genom att analysera hur ett nätverk av privatspanare växte fram i samband med att polisspåret etablerades istället för att fokusera på retoriska strukturer i Lars Krantz och Sven Anérs böcker går det att få en djupare förståelse av hur en samlad kunskap som polisspåret kan etableras i ett samhälle.

Fältet har mött kritik, i synnerhet för att det inte finns en avgränsning kring vad som ska räknas till kunskapshistoria. Kulturhistorikern Suzanne Marchand har lyft fram att det finns en risk med ett odefinierat kunskapsbegrepp som tillåter en utgångspunkt av typen att alla kunskaper "are equally feasible and all knowers have equally valid claims to make".³⁷ Även historikern Johan Östling menar att ett grundläggande problem för kunskapshistoria är den teoretiska otydligheten: "A recurring problem [...] is that there is a fundamental need to develop the field's basic concepts and refine its dominant scholarly perspectives."

Om det behövs en tydligare definition av vad som menas med begreppet "kunskap" inom fältet är inte en diskussion som jag med den här undersökningen har någon ambition att ge mig in i. Däremot är jag av uppfattningen att den stora fördelen med kunskapshistoria är att kunskap inte uppfattas som en synonym till vetenskap eller information. Kulturhistorikern Peter Burke slog redan år 2000 fast att begreppet "kunskap" även inkluderar lokal och vardaglig kunskap.³⁸ Under de senaste åren har det kommit studier där allt från en historikers farmors receptbok till simsättet crawl analyseras som kunskap.³⁹ Min ambition med den här uppsatsen är inte att analysera om polisspåret är en kunskap med trovärdigt innehåll, eller vem av aktörerna som har den mest övertygande teorin. Istället handlar det om att analysera hur kunskapen om polisens eventuella inblandning i mordet på Olof Palme kom att uppfattas som trovärdig av vissa.

³⁶ David Larsson Heidenblad, "Framtidskunskap i cirkulation :Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971-1972", *Historisk Tidskrift* 135, nr 4 (2015): s. 593-621.

³⁷ Suzanne Marchand, "How Much Knowledge is Worth Knowing? An American Intellectual Historian's Thoughts on the Geschichte des Wissens", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 42, nr 2-3 (september 2019): s. 139.

³⁸ Peter Burke, *A social history of knowledge : from Gutenberg to Diderot : based on the first series of Vonhoff Lectures given at the University of Groningen (Netherlands)* (Cambridge: Polity, 2000), s. 6.

³⁹ Axel Andersson, *Den koloniala simskolan* (Göteborg: Glänta produktion, 2016); Peter K Andersson, "My grandmother's recipe book and the history of knowledge", i *Forms of knowledge*, red. Johan Östling, David Larsson Heidenblad, & Anna Nilsson Hammar (Lund: Nordic Academic Press, 2020), s. 59-71.

Johan Östling har tillsammans med David Larsson Heidenblad föreslagit ett fokus på ”samhällelig kunskaps-cirkulation”. Poängen med detta begrepp är att undvika just det problem som Suzanne Marchand lyfte fram. De menar att det inte är relevant att undersöka sådant som ”endast angår ett fåtal individer eller mindre grupper”. Istället, skriver de, ska fokuset ligga på kunskap som ett ”samhällsfenomen” vilket gör att ”frågor om samhällelig relevans och räckvidd inte kan negligeras utan måste stå i centrum för undersökningen.”⁴⁰ Analysen i den här uppsatsen visar att det inte måste finnas en dikotomi mellan kunskap som i högre grad engagerar en liten grupp människor och kunskap som indirekt påverkar väldigt många människor. Ett huvudargument för tillsättandet av Granskningskommissionen var att man annars riskerade en förtroendekris för hela det svenska rättssamhället. ”Kunskap som samhällsfenomen” behöver alltså inte vara väldigt stora kunskaper av typen kunskap om en stundande miljökris för att beröra många människor, eller snarare, uppfattas som att det berör väldigt många människor.

Kulturhistorikern Simone Lässig har betonat att kunskap som ett situerat, historiskt, fenomen måste undersökas därefter. ”Because the processes involved in the production, negotiation, and translation of knowledge vary according to time and place” skriver Lässig, “studying knowledge as a historical phenomenon requires an actor- and practice-focused approach. In other words, research in the history of knowledge cannot be confined to the study of texts and images, as has long been the case, or, as in more recent scholarship, of objects.”⁴¹

För att förstå hur polisspåret etablerades som en kunskap har den här undersökningen fokuset på hur olika aktörer genom sina handlingar påverkade, och påverkades av den processen. Det innebär ett fokus på kunskapsaktörer, hur dessa aktörer agerade på och utanför olika kunskapsarenor samt hur dessa aktörer, genom sina handlingar, skapade en gemenskap.

Kunskapsaktörer

I boken *Den gröna vändningen* betonar Larsson Heidenblad vikten av ett aktörsperspektiv: ”Det samhälleliga kunskapsgenombrottet skedde, som jag ser det, på grund av att specifika människor gjorde specifika saker vid specifika tidpunkter, vilket satte igång

⁴⁰ Johan Östling och David Larsson Heidenblad, ”Cirkulation - Ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, *Historisk Tidskrift* 137, nr 2 (2017): s. 280.

⁴¹ Simone Lässig, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, *Bulletin of the GHI* 59 (2016): s. 43.

kedjereaktioner.”⁴² Larsson Heidenblad lyfter också en annan viktig poäng med aktörspektivet: att lyfta fram de som inte alltid står i uppmärksamhetens centrum. ”[...] det är också viktigt att studera andra aktörer, grupper och publiker. För hur ska vi kunna studera samhällslig cirkulation av kunskap om vi endast tittar på de som befinner sig i strålkastarljuset?” Om man endast skulle ha fokus på de mest givna kunskapsaktörerna när det gäller polisspåret skulle det vara svårt att förstå varför spåret först etableras och sen överlever. Därför är det nödvändigt för den här undersökningen att sätta Lars Krantz, ”polisspårets upphovsman”, och hans handlingar i fokus före figurer som t.ex. Leif GW Persson eller Jan Guillou.

I sin undersökning väljer Larsson Heidenblad aktörer som är ”tillräckligt centrala aktörer – och tillräckligt olika i sina värn – för att det svenska samhället vid denna tid ska kunna framträda genom dem.”⁴³ I min undersökning är det inte fråga om ”centrala aktörer” utan snarare aktörer i periferin. Målet med detta är att visa hur aktörer som inte är framträdande ändå, genom sina handlingar, påverkar kunskaps-cirkulationen.

I en studie av skandinaviska bokcaféer under 1900-talets senare del har historikern Ragni Svensson visat hur bokcaféerna fungerade som kunskapsaktörer i en ”motkultur” där kunskap cirkulerade och formades. Att bokcaféerna medvetet ställde sig utanför majoritetssamhället och aktivt försökte påverka vilken kunskap, och villkoren för den kunskapens spridning, ligger i linje med föreliggande uppsats ambition att visa hur perifera aktörer faktiskt påverkar hur kunskapen cirkulerar i samhället.⁴⁴ Ett problem med Svenssons undersökning finns i den teoretiska förståelsen av bokcaféerna. I undersökningen blir bokcaféerna både aktörer som förmedlar kunskap och arenor på vilka kunskap cirkulerar. Även om det är så att ”bokcaféerna” hade den här dubbla rollen är det inte optimalt rent analytiskt. En skulle istället kunna förstå den fysiska platsen som ett bokcafé utgör som en faktisk arena för kunskaps-cirkulation och socialt umgänge. I en sådan förståelse kan de personer som umgås på och driver ett bokcafé själva sägas utgöra aktörerna. I nästa steg kan de här aktörerna, genom sina handlingar i och utanför bokcaféerna förstås som deltagare i en större gemenskap där kunskap cirkulerar och formas på olika arenor, bland andra, den fysiska platsen bokcaféet. I en ambition att utveckla kunskapshistoria teoretiskt har jag i undersökningen av

⁴² David Larsson Heidenblad, *Den gröna vändningen: En ny kunskapshistoria om miljöfrågornas genombrott under efterkrigstiden* (Lund: Nordic Academic Press, 2021), s. 15-16.

⁴³ Larsson Heidenblad, (2021) s. 18.

⁴⁴ Ragni Svensson, ”Revolting against the established book market: Book cafes as key actors within the counterpublic of the Scandinavian New Left”, i *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia: Actors, Arenas, Aspirations*, red. Johan Östling, Niklas Olsen, och David Larsson Heidenblad (Abingdon, Oxon: Routledge, 2020), 225–241.

privatspanarna och polisspåret försökt att göra de analytiska gränserna tydligare, bland annat genom att införa begreppet kunskapsgemenskap.

Att kunskaps-cirkulation är en effekt av att människor agerar innebär också att det är en process som kan förhindras eller saktas ner. Historikern Anders Ahlbäck har visat hur ett aktörsfokus kan bidra till en ökad förståelse av hur olika typer av aktörer, i olika kontexter, medvetet eller omedvetet kan förhindra och sakta ner cirkulationen av kunskap.⁴⁵ Ahlbäcks resultat är särskilt intressant för den här undersökningen då det bör finnas incitament för vissa aktörer, t.ex. Hans Holmér, att förhindra etableringen av ett polisspår.

Just Hans Holmér aktualiserar frågor om olika kunskapsaktörers legitimitet. Kari H. Nordberg har visat hur kändisskap och kommersiella strukturer kan både stärka och underminera en kunskapsaktörs legitimitet.⁴⁶ Nordberg undersöker förvisso en annan typ av kunskap, ”sexuell kunskap”, men i likhet med polisspåret var sexuell kunskap ett kontroversiellt ämne under de respektive undersökningsperioderna. En viktig aspekt av en kunskapsaktörs legitimitet är att det är en bekräftelse som finns hos betraktaren. Att Hans Holmér kunde prata om mordutredningen med stor auktoritet utifrån sin roll som spaningsledare säger nästan sig självt. Men vad som händer när han tvingats bort från utredningen, och hur detta påverkar etableringen av polisspåret är viktigt att ta vara på i undersökningen.

Kunskapsarenor

Begreppet ”kunskapsarena” aktualiserar *var* cirkulationen sker. Johan Östling menar att för att förstå kunskaps-cirkulation måste kunskapshistoriker också förstå ”the larger system of knowledge”. Med detta menar Östling ”the societal or structural preconditions for circulation processes that were active at a certain moment.” En sådan del av kunskapens infrastruktur kallar han för ”offentliga kunskapsarenor”. ”En offentlig kunskapsarena”, skriver Johan Östling i *Historisk tidskrift*, ”kan förstås som en plats som inom sina givna ramar erbjuder möjlighet och sätter gränser för cirkulation av kunskap.” Östling medger att det kan vara svårt att skilja en kunskaps- institution och arena åt, men menar att det oftast finns en skillnad i ”formalisering eller reglering”. Vidare skriver Östling att det kan vara ännu svårare att skilja på begrepp som arena och infrastruktur, men menar att en arena bör förstås som att den ingår i

⁴⁵ Anders Ahlbäck, ”Unwelcome knowledge. Resistance to pedagogical knowledge in a university setting, c.1965–2005”, i *Circulation of Knowledge : Explorations in the History of Knowledge*, red. Johan Östling m.fl. (Lund: Nordic Academic Press, 2018), s. 125–143.

⁴⁶ Kari H Nordberg, ”The Circulation and Commercialization of Sexual Knowledge : The Celebrity Sexologists Inge and Sten Hegeler.”, i *Circulation of Knowledge*, s. 57.

en infrastruktur: ”Pressen och bokmarknaden skulle i detta avseende kunna ses som två komponenter i en gemensam infrastruktur.” En viktig poäng som Östling för fram om offentliga kunskapsarenor är att de är beroende av hur de uppfattas: ”en kunskapsarena blir i hög grad en kunskapsarena när vissa grupper uppfattar den så.”⁴⁷ Arena-begreppet är intressant i den här undersökningen då tillgången till samhällliga kunskapsarenor är tätt sammanbundet med aktörers legitimitet. Här spelar massmedia en viktig roll som en arena där olika aktörer konkurrerar om utrymmet, men också som en länk mellan de centrala aktörerna och allmänheten. I den här undersökningen är det framförallt den första delen som är koncentrerad kring arena-begreppet. Genom att undersöka hur polisspåret etablerades med utgångspunkt i Sveriges vid tiden största och förmodligen mest respekterade morgontidning *Dagens Nyheter* vill jag undersöka vilka aktörer som fick tillgång till den här arenan och varför.⁴⁸ Här är det återigen intressant att ta vara på hur aktörers legitimitet kan förändras över tid, och hur det påverkar tillgången till arenan i fråga.

En teoretisk aspekt som har varit viktig under arbetet med *Dagens Nyheter* är insikten att det inte är säkert att tidningens roll bäst förstås som just ”kunskapsarena”. Undersökningen har genomförts med utgångspunkten att *Dagens Nyheter* fungerade som en kunskapsarena av den typ som Johan Östling har definierat. Men, som undersökningen visar, är verkligheten inte så enkel att definiera. I avslutningen av undersökningsavsnittets första del reflekterar jag därför kring hur man på olika sätt kan förstå tidningens roll i etableringen av polisspåret.

Kunskapsgemenskap

I den tidigare nämnda boken *Den gröna vändningen* betonar David Larsson Heidenblad inte bara hur kunskapsaktörer påverkar cirkulationsprocessen. Han lyfter också fram vikten av de nätverk som dessa aktörer ingår i: ”Avgörande i sammanhanget är de större personliga nätverk som kunskapsaktörer ingår i. [...] Särskilt betydelsefullt var att de hade goda relationer med naturvetenskapliga forskare.”⁴⁹

Under arbetet med undersökningen av polisspåret blev det tydligt att aktörerna som kallas för ”privatspanare” utgör en annan typ av nätverk. Det är inte relationer till viktiga forskare eller stora personliga nätverk som har framkommit utan en typ av nätverk som inte tidigare ägnats något större intresse inom historievetenskapen. Undersökningens fjärde centrala begrepp, kunskapsgemenskap, är mitt eget försök att förklara den här typen av nätverk. Begreppet är

⁴⁷ Johan Östling, ”En kunskapsarena och dess aktörer”, *Historisk tidskrift* 140, nr 1 (2020): s. 119-120.

⁴⁸ Varför jag har valt att analysera just *Dagens Nyheter* diskuteras under rubriken *Material*.

⁴⁹ Heidenblad, (2021) s. 109.

således ett nytt tillskott till det kunskapshistoriska fältet som sätter ord på en aspekt av kunskaps-cirkulationen som tidigare inte har identifierats eller avgränsats.

Inspiration till begreppet kommer i första hand från kulturgeograferna Nick Henry och Steven Pinch. I en undersökning av ”Motor Sport Valley”, ett område runt Oxford, Cambridge och Birmingham där en väldigt stor del av världens motorsportsindustri finns, konstaterar de att man får en ökad förståelse för ”Motor Sport Valley” som fenomen om man ser den som ”...a geographically-concentrated node of knowledge production on how to construct the ’best’ racing cars in the world.”⁵⁰ Pinch & Henry menar att industriella centrum likt ”Motor sport valley” växer fram för att företagen måste hålla sig i ”the knowledge loop”. Om man har sitt företag väldigt långt bort från den rumsliga platsen ”Motor Sport Valley” riskerar man att den hamna utanför gemenskapen och på det sättet gå miste om sina konkurrenters kunskap.

Det finns viktiga avgränsningar att göra i relation till hur Pinch och Henry använder begreppet och hur jag menar att man ska förstå det i den här undersökningen. För det första berör inte min undersökning stora företag med ett, i första hand, materiellt intresse av att delta i gemenskapen. För det andra fokuserar deras studie på den rumsliga aspekten, hur och varför en gemenskap växer fram på ett specifikt ställe. Som Kathryn Olmsted visade behöver privatspanare inte nödvändigtvis vara rumsligt bundna för att, som hon uttrycker det, ”*pool knowledge*”. Istället handlar det om att förstå varför människor som kan ha helt olika åsikter, och därför konkurrerar med varandra, ändå binds samman runt olika typer av kunskap. I slutet av den här uppsatsen argumenterar jag för begreppets potential inom det kunskapshistoriska fältet, då jag anser att det sätter ord på en del av kunskaps-cirkulationens villkor som tidigare inte uppmärksammats.

Material

Den här undersökningen består i huvudsak av två olika typer av material. Den första typen är tidningsartiklar, den andra typen är material från privatspanaren Fritz G. Petterssons arkiv på Krigsarkivet i Arninge. (KrA). Nedan presenteras de olika materialtyperna var för sig.

⁵⁰ Nick Henry & Steven Pinch, “Spatialising knowledge,” *Geoforum* 31, nr 2 (2000): s. 191–192.

Dagens Nyheter

I beskrivningen av hur han arbetat med att ta fram källmaterial för att undersöka kunskapsirkulationen kring av Gösta Ehrensvärds bok *Före-Efter* skriver David Larsson Heidenblad: "Först gjordes en komplett genomgång av storstadspresen, från oktober 1971 till juni 1972, i syfte att lokalisera de artiklar som behandlar diagnosen."⁵¹ Tillvägagångssättet i arbetet med min egen undersökning har varit liknande, med det undantaget att jag inte detaljstuderat alla tidningar som ingår i "storstadspresen". Mitt centrala fokus i den här delen av undersökningen har varit *Dagens Nyheter*. Att avgränsa mitt fokus till en enskild tidning är ett sätt att undersöka vilka aktörer som utnyttjade den här kunskapsarenan, vilka som tilläts göra det och vilken kunskap om polisspåret i bred mening som förekom i *Dagens Nyheter*. Att avgränsa undersökningsmaterialet på det här sättet gör naturligtvis att materialet inte är heltäckande och att det finns en risk för att andra viktiga kunskapsarenor hamnar i skymundan. Det är därför viktigt att poängtera att valet av just *Dagens Nyheter* inte har gjorts slumpmässigt.

Valet reflekterar först och främst den roll som kunskapsarena som aktörerna gav tidningen, i synnerhet genom artikelserien om Hans Holmér under sommaren 1987 och den återkommande aversionen mot *Dagens Nyheter* som Sven Anér och Lars Krantz ger uttryck för.⁵² Valet reflekterar också det faktum att *Dagens Nyheter* är, och var under undersökningsperioden, Sveriges största morgontidning och därför borde inneha en central roll i det svenska medielandskapet vid slutet av 1980-talet.⁵³ Den här centrala rollen gör också att det på ett tydligare sätt går att definiera en faktisk etablering av spåret. När spåret nämns som trovärdigt i tidningen tyder det på att spåret har något en status som det inte kan få av publiceringar i mer perifera tidskrifter.

Den bortre tidsgränsen för den här delen av analysen har satts vid hösten 1987. Anledningen till detta är att polisspåret då är etablerat och diskussionen i *Dagens Nyheter* har övergått till en metadebatt om Hans Holmérs relation till massmedia. Metadebatten är intressant för undersökningen men efter det var det läge att sätta punkt för *Dagens Nyheter*s roll i etableringen av spåret. En undersökning som i större utsträckning utgår från ett mediehistoriskt perspektiv hade kunnat ha ett större tidsspänn, eller för den delen fokusera på fler stora tidningar. I den här undersökningen blev slutpunkten dock naturlig då

⁵¹ Heidenblad, (2015) s. 601.

⁵² Dennis Lundström, *På Spaning med Sven Anér: En analys av litterära grepp i Sven Anérs Polisspåret* (Lunds Universitet, 2021). s. 21.

⁵³ Harald Gustafsson, "Historia på frukostbordet. Historiebruk i två nordiska dagstidningar 1987 och 2012", *Historisk Tidskrift* 133, nr 2 (januari 2013): s. 212.

privatspanarna, som är fokuset i undersökningens andra del, börjar bli aktiva vid årsskiftet 1987–1988.⁵⁴

I vissa fall framkommer det i materialet att artikelförfattaren har hämtat sin information från andra massmediala kanaler. När det förekommer den typen av referenser har jag redogjort för detta. Det här är ett sätt att visa att kunskap inte ”uppstår” på en arena, kunskap är ständigt i rörelse. Det är också ett sätt att visa hur man empiriskt kan belägga en kunskapshistorisk process, utan att göra den typ av systematiska genomgång som David Larsson Heidenblad gjorde i undersökningen av Gösta Ehrensvärds bok.

Precis som referenser till andra delar av massmedia spelar också Lars Krantz bok *Mordet på Olof Palme: Ett verkligt drama* en viktig roll parallellt med *Dagens Nyheter* i undersökningens första del.⁵⁵ Boken är skriven i dagboksform och ger en inblick i hur Krantz, under 1986, försökte nå ut med sin kunskap. Boken är inte en kvarleva på det sättet att det är en dagbok som objektivt beskriver händelser under 1986, däremot är det en kvarleva från 1987 som berättar om hur Lars Krantz själv mindes 1986. Eftersom undersökningens syfte är att klarlägga hur polisspåret etablerades som kunskap, och *Mordet på Olof Palme: Ett verkligt drama* framförallt är en berättelse om hur Lars Krantz under 1986 på olika sätt själv försökte att etablera spåret (så som han själv minns det) utgör boken en värdefull tillgång för undersökningen.

Fritz G. Petterssons arkiv

Undersökningens andra del fokuserar på privatspanarnas kunskapsgemenskap. Det görs genom det material som efterlämnats av privatspanaren Fritz G. Pettersson. Pettersson lämnade efter sig ett stort arkivmaterial. På Nationell Arkivdatabas hemsida kan man läsa att Fritz själv skulle gallra materialet, men att han tyvärr avled innan han hann genomföra någon gallring. Därför har arkivpersonal sorterat ut tidningsmaterial som redan fanns i Rikspolisstyrelsens arkiv samt kopior av Fritz egna handlingar. Arkivet i sin helhet består av fem serier, varav en rör ”Fritz G Petterssons privatspanargrupp ang. mordet på Olof Palme”. Två serier har valts bort, en med bandinspelningar och fotografier, och en som består av ”Privatspanaren Sven Anér’s stencilerade skrifter”. Den senare serien valdes bort då den är

⁵⁴ Att privatspanarna börjar bli aktiva vid den här tiden syns bland annat genom att Lars Krantz, Thomas Kanger och Sven Anér publicerar varsin bok om mordet mellan oktober 1987 och februari 1988.

⁵⁵ Lars Krantz, *Mordet på Olof Palme : ett verkligt drama* (Hagfors: Krelib, 1987).

daterad från 1991–1995 respektive 1996–1999. Den förra valdes bort då jag i första hand ville lägga tid på material som kunde visa hur privatspanarna agerade och kommunicerade.⁵⁶

Den serie som här undersöks består i sig av åtta volymer (1986–1999). Av detta har undersökningen begränsats till 1986–1992 (Volym 1–4). Anledningen till detta är att efter 1992 börjar aktiviteterna ebba ut något. Mot slutet av undersökningsperioden kan man skönja en viss repetition i materialet, samtidigt som kommunikationen mellan de olika aktörerna blir allt mer sporadisk. De senare volymerna skulle således inte bidra nämnvärt till den undersökning som här genomförs.

Två statliga kommissioner

I undersökningens avslutande del ligger fokuset på två statliga kommissioner som utrett utredningen av mordet på Olof Palme. Källmaterialet utgörs här av de båda kommissionernas betänkanden, som publicerats i serien *Statens offentliga utredningar*.⁵⁷ Bakgrunden till kommissionerna och deras uppdrag redogörs för i analysen.

Den första stora granskningen av händelserna kring mordet (och den efterföljande polisutredningen) genomfördes av *Juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme* (fr.o.m. nu endast Juristkommissionen).⁵⁸ Juristkommissionen delade upp sitt betänkande i två delar, framförallt på grund av tidspress från den andra kommissionen som är föremål för den här undersökningen. Den första delen presenterades i maj 1987 och berör mordutredningens tolv första timmar.⁵⁹ Del nummer två redogör för mordutredningen från och med den 1 mars 1986 fram till den 4 februari 1987, då regeringen enligt ett särskilt regeringsbeslut strukturerade om utredningen. Den här delen presenterades i december 1987.⁶⁰

⁵⁶ Den här undersökningen har genomförts under våren 2021 d.v.s under rådande Covid-19 pandemi. Det här har medfört att tillgången till arkiv och bibliotek har varit väldigt begränsad. I just fallet med Fritz G. Petterssons arkiv var det lite problematiskt då allt material finns i Täby. Jag gjorde en resa dit och spenderade tre dagar i Stockholm, under vilka arkivet var öppet i sammanlagt tre timmar. Det blev därför tyvärr nödvändigt att välja bort delar av arkivet utan att ha tagit del av materialet.

⁵⁷ Samtliga utredningar som ingår i serien mellan 1922–1999 har digitaliserats av Kungliga biblioteket och finns tillgängliga via Linköpings Universitets hemsida.

⁵⁸ Jag har valt att inte förkorta Juristkommissionen med ”JK” då det skulle finnas en överhängande risk att förkortningen sammanblandas med den statliga myndigheten Justitiekanslern.

⁵⁹ Juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme, *Juristkommissionens rapport om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme D. 1 Polisarbetet under de första 12 timmarna, de centrala samhällsfunktionerna, skyddet av offentliga personer - bekämpningen av terrorism*, (Stockholm: Allmänna förl., 1987), SOU 1987:14.

⁶⁰ Juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme, *Juristkommissionens rapport om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme D. 2 Brottsutredningen 1 mars 1986–4 februari 1987*, (Stockholm: Allmänna förl., 1987), SOU 1987:72.

Den andra kommissionen som analyseras är *Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme* (fr.o.m. nu parlamentariska kommissionen), även kallad Edenmankommissionen efter kommissionens ordförande Ragnar Edenman.⁶¹ Parlamentariska kommissionen hade till uppdrag att fatta beslut och föreslå förändringar på basis av Juristkommissionens rapport. Kommissionen tillsattes i mars 1987 och avslutade sitt uppdrag i april 1988.

Den avslutande delen av undersökningen där kommissionerna analyseras sticker ut något i relation till de andra delarna. Anledningen till att jag har valt att inkludera de här granskningarna är att en statlig kommission är en typ av kunskapsaktör som många kanske inte tänker på, samtidigt som de utgör en helt central del av "kunskapens infrastruktur" i det svenska samhället. Ytterligare ett syfte med att analysera just de här två kommissionerna i relation till polisspåret har att göra med det dialektiska förhållandet mellan konspirationsteorier och statliga utredningar som identifierats av Kathryn Olmsted och Jelle van Buuren. Det finns omfattande forskning om det svenska kommittéväsendet, och den kommer att diskuteras i undersökningen där det är relevant.

Granskningskommissionen har redan nämnts tidigare som den mest omfattande granskningen av Palmeutredningen, vilket gör att man kan ställa den relevanta frågan varför just den kommissionen valts bort i analysen. Den avgörande anledningen till att så blev fallet är att Granskningskommissionen inte fungerar i den avgränsade tidsperioden. Granskningskommissionen presenterade sina resultat först 1999 och det skulle inte gå att på ett rättvist sätt redogöra för eller analysera allt som sker i medielandskapet, mordutredningen eller bland ens bland privatspanarna mellan 1988 och 1999. Istället fungerar kommissionens betänkande som ett referensverk. I egenskap av den i särklass mest grundläggande granskningen av palmeutredningen utgör deras betänkande en viktig källa till att bekräfta vissa påståenden eller skeenden som annars hade varit omöjliga att belägga. Betänkandet diskuteras även i relation till slutsatserna från undersökningen av de två första kommissionerna i analys-kapitlet.

För den här undersökningen har ett par granskningar valts bort. Först och främst gäller det Justitiekanslerns granskning av fallet Viktor Gunnarsson. Den här granskningen handlade specifikt om hur polisen behandlade Viktor Gunnarsson som under några veckor under våren 1986 misstänktes för mordet. Då den här granskningen handlar specifikt om Viktor G, och inte mer allmänt om utredningen, är den således inte av intresse. Det samma gäller

⁶¹ *Rapport av Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme* (Stockholm: Allmänna förl., 1988), SOU 1988:18.

landshövdingen Gösta Gunnarssons utredning om hotbilden och säkerhetsskyddet kring Olof Palme. Landshövdingens granskning rör inte mordutredningen och har därför inte heller behandlats i den här undersökningen.

Metod

Då den här undersökningen behandlar olika typer av källmaterial krävs det till viss del olika metoder. Det viktigaste och övergripande arbetssättet för varje del har varit en kvalitativ granskning av materialet. Med detta menar jag att det inte har varit aktuellt att undersöka *Dagens Nyheter* som en kunskapsarena på samma sätt som Johan Östling undersökte *Svenska Dagbladets Under strecket* som en kunskapsarena i den tidigare diskuterade artikeln om offentliga kunskapsarenor. I Östlings undersökning är arenan i fokus och genom en kvantitativ undersökning kan Östling skapa en bild av vilka aktörer och vilken kunskap som cirkulerade på den undersökta arenan under en viss period. Min undersökning följer istället hur en specifik typ av kunskap cirkulerar på en specifik arena. Därför har jag istället gått igenom varje nummer av *Dagens Nyheter* under 1986 och 1987 för att identifiera vilka aktörer som har tillgång till den här arenan men också för att kunna följa hur spåret går från att vara lösa observationer till en samlad kunskap i form av ett ”spår”. För att kunna göra detta har undersökningen, framförallt inledningsvis, till viss del tagit inspiration av från David Larsson Heidenblad och en metod som han presenterar i den tidigare omnämnda artikeln *Framtidskunskap i cirkulation*. Här presenterar Heidenblad fyra cirkulationsfaser: entré, genombrott, utmaning och kulturell referenspunkt.⁶² I arbetet har jag inte förhållit mig till Heidenblads faser på det sätt att jag försökt återskapa samma cirkulationsfaser i mitt eget material. Snarare är det insikten att en process består av olika faser, och att undersöka hur dessa faser kan se ut som varit av vikt.

Undersökningen av *Dagens Nyheter* har genomförts kronologiskt och sedan med en omvänd kronologi. Efter den första kronologiska läsningen av materialet kunde en tydlig etablering av spåret identifieras i februari 1987. När den här brytpunkten var identifierad började läsningen om baklänges för att se vilka processer som ledde fram till detta. Startpunkten blev därför, något som stärks av både Granskningskommissionen och materialet, Lars Krantz iakttagelser under mordnatten. Särskild vikt har jag lagt vid att undersöka hur, och när, både Lars Krantz uppgifter och annan information som sedan skulle bli ”polisspåret” framträder i materialet.

⁶² Heidenblad, (2015) s. 602.

Materialet i Fritz G. Petterssons arkiv har systematiskt lästs i den ordning som det låg i arkivet. Då det tidigt framgick att materialet inte var helt kronologiskt, fick lite pusslande göras här och där. I nästa steg gjordes en grov uppdelning av materialet, framförallt sorterades all ”privat” kommunikation in i en egen hög då det var det mest intressanta för undersökningen. Efter det sorterades dagordningar, mötesprotokoll och dylikt in för sig och till sist övrigt; pressklipp, pressmeddelanden, affischer, brev till statsministern, polisanmälningar och liknande. Även här har undersökningen varit kvalitativ, jag har letat efter information om hur gruppen bildades, beskrivningar av arbetsmetoder, konflikter och diskussionsämnen.

I undersökningen av de två kommissionerna har jag i första hand förhållit mig till uppdrag, tolkning av uppdrag och slutsatser som är relevanta för polisspåret. Förutom den skrivelse där parlamentariska kommissionen explicit redogör för en liten granskning av polisspåret, innebär det här att jag har läst kommissionernas betänkanden och tagit vara på hur de förhåller sig till uppgifter som kopplas ihop med polisspåret.

Slutligen vill jag understryka att undersökningen inte på något sätt har ett ”operativt syfte”. Med det menar jag att poängen med undersökningen inte är att hitta gärningsmannen, att avgöra om en gärningsman skulle kunna finnas inom polisen eller att på något annat sätt bedöma trovärdigheten i polisspåret.

Undersökning och analys

Undersökningen är uppdelad i tre delar som tidigare tydliggjorts. Den första delen, som berör *Dagens Nyheter*, presenteras kronologiskt. Detta då det på ett tydligt och pedagogiskt sätt visar hur processen för polisspåret etablering gick till. Undersökningens andra del, om privatspanarna, är inte strikt kronologisk. Det finns en övergripande kronologi i det avsnittet men en tematisk indelning har föredragits då det inte är en process som ska undersökas utan aktörer och deras handlingar. I den tredje delen analyseras de två kommissionerna för sig. I den här delen diskuterar jag också de två undersökta kommissionerna i relation till Granskningskommissionen.

Polisspåret etablering

Våren 1986

I sin beskrivning av vad som menas med ”polisspåret” tydliggör Granskningskommissionen att det inte handlar om en sammanhängande konspirationsteori.

Själva termen – bestämd form singularis – styr tanken till en, mer eller mindre sammanhängande, teori om hur och varför mordet begicks. Ett antal omständigheter skulle alltså kunna bindas samman till just ett spår. Det faktiska språkbruket är emellertid ett annat: polisspåret är en samlande beteckning för ett antal tips, uppslag och teorier om mordet och dess bakgrund.⁶³

Granskningskommissionen skriver att ett av de allra första sådana tips kommer från ”Tv-producenten Lars K”. Tipset går under namnet ”Buss 43” och kan enligt Granskningskommissionen anses vara startpunkten för det som skulle bli polisspåret.⁶⁴ ”Lars K” är Tv-producenten Lars Krantz, som redan den 3 mars 1986 ringer in sitt tips till polisen, här återgivet av Granskningskommissionen:

På morgonen den 3 mars 1986 inkom ett tips från Lars K. Han hade åkt med buss 43 längs Birger Jarlsgatan mot Roslagstull, dvs. norrut, på mordkvällen vid tiden för mordet. Vid hållplatsen vid Eriksbergsgatan gick en mystisk man på bussen. Mannen åkte dock inte med utan gick av igen innan bussen lämnade hållplatsen. Lars K återkom med sitt tips under eftermiddagen, han lämnade då något fler detaljer.⁶⁵

⁶³ SOU 1999:88 s. 274.

⁶⁴ SOU 1999:88 s. 335.

⁶⁵ SOU 1999:88 s. 335.

Dagen efter att Krantz lämnat in sitt tips befinner han sig som åskådare i Svea hovrätt för att bevittna ett uppmärksammat förtalsmål gällande det s.k. ”Machnow-fallet”. I korthet handlar fallet om att de två målsägande, *polisman D* och *polisman E*, hade anmält en ansvarig utgivare på SVT för förtal efter att ha blivit utpekade som ansvariga för Rolf Machnows död i samband med ett gripande några år tidigare. Bland de målsägande känner Krantz igen en av poliserna som den man han såg på bussen under mordnatten:

Jag känner igen många, men framförallt känner jag igen den där långa mörke polisen som sitter med benen utsträckta. DET VAR JU HONOM JAG SÅG I BUSSEN! Jag viskar till Clark, Han blir genast nervös. Jag flyttar mig fyra stolar längre åt höger för att få se hans ansikte mera snett framifrån. Jovisst är det han! Jag försöker få kontakt med Olle Blomkvist för att fråga honom vem som är [polisman E] och vem som är [polisman D]. [D] är den närmaste, viskar han. Det var alltså [polisman D] jag såg.⁶⁶

Skärrad av vad han sett i Svea hovrätt bestämmer sig Krantz för att ta kontakt med Hans Holmér. När han inte kan nå spaningsledaren på telefon hos polisen tar han sig istället ner till SVT, eftersom Holmér skulle medverka i SVT:s *Magasinet*. I korridorerna bakom studion lyckades Lars Krantz fånga Holmérs uppmärksamhet och visa upp en bild på [polisman D], men spaningsledaren var inte imponerad: ”Holmér tittar på bilden och svarar: - En kollega. I samma ögonblick reser han sig från soffan och lämnar rummet utan ett ord.” Trots ointresset från Holmérs sida tänds en gnutta hopp hos Lars Krantz när han träffar Leif GW Persson i sminkrummet och Persson lovar att ”nu ska det ringas samtal.”⁶⁷ Att mötet har ägt rum bekräftas av Granskningskommissionen.⁶⁸

Samma dag börjar det riktas kritik mot hur polisen arbetade under mordnatten. På *Dagens Nyheter*s framsida kan man läsa: ”Flyktvägarna spärrades inte av i tid, polisen har lämnat felaktiga uppgifter vid presskonferenser, det tog ett dygn innan polisens särskilda ledningsgrupp fick information om att en västtysk terrorgrupp hade tagit på sig mordet, det var allmänheten – inte polisen – som hittade de två revolverkulorna.”⁶⁹

⁶⁶ Krantz, (1987), s. 17. Namnen inom hakparentes är mina ändringar. Då Lars Krantz inte anonymiserade namnen i sin bok har jag valt att anonymisera med samma pseudonymer som används av Granskningskommissionen.

⁶⁷ Krantz, (1987), s. 19–20.

⁶⁸ SOU 1999:88 s. 337.

⁶⁹ ”Jakten resultatlös Polisen får kritik”, *Dagens Nyheter* 04-03-1986 s. 1.

I tidningen har Gösta Söderström, den förste polisen på plats, uttalat sig. Söderström hävdar i artikeln att han hörde larmet om skottlossning på polisradion 23.29, en minut före det att han anlände till platsen. Alltså skulle den uppgift som kommit från ledningscentralen, att larmet gick redan 23.23, inte stämma och mördaren hade nästan tio minuter på sig att fly innan polis var på plats.⁷⁰ Hans Holmér dementerade under dagen uppgifterna på en presskonferens och menade istället att det som max förflöt 2–3 minuter innan polisen kom dit.

Kritiken mot polisen fortsatte även nästa dag och nu började det höjas röster om att det skulle tillsättas ”en svensk Warrenkommission”. Det var på ledarplats som *Svenska Dagbladet* ansåg att polisen skulle få chansen att arbeta, men om utredningen misslyckades var det viktigt att ”en bred kommission” undersökte fallet. I texten dras paralleller till ubåtskommissionen som ”kunde kasta mycket ljus” över ubåtskränkningarna. Däremot ansåg man att polisen verkade dåligt förberedda för en sådan här händelse, varför man ansåg det viktigt att ”Inga resurser bör sparas” och att en kommission borde tillsättas ”Redan denna vecka”.⁷¹ På *DN-debatt* den 6 mars hakade riksdagsledamoten Gunilla André (c) på ledartexten i *Svenska Dagbladet* och ansåg även hon att det skulle tillsättas en kommission så att Sverige kunde ”ta lärdom” av mordet.⁷² Det fanns dock inget politiskt stöd för en ”svensk Warrenkommission”, varken justitieministern Sten Wickbom, moderatledaren Ulf Adelsohn eller VPK:s kanslichef Per Olof Johansson ansåg att det var värt risken att störa utredningen i ett så tidigt skede.⁷³ Ungefär en vecka efter mordet lugnas de kritiska rösterna. Istället tas nyhetsflödet över av säkerheten kring Palmes begravning och den flod av tips som strömmar in till polisen.

Under den här våren finns det inga spår i massmedia av Lars Krantz sensationella uppgifter. Trots att Krantz alltså ett par dagar efter mordet har lämnat in tips, träffat Hans Holmér (tillsammans med Leif G.W. Persson som vid tiden var en välkänd kriminolog sedan Geijer-affären ett decennium tidigare) och arbetar med TV lyckas han inte penetrera mediebruset. Krantz uttrycker själv hur svårt det var för honom att nå ut med vad han har sett:

Jag har fört ganska noggranna anteckningar ända från den dagen då mordet inträffade. När jag läser igenom dem framträder ett mönster. Längst ned i botten två misstänkta gärningsmän. Längst upp i toppen en oupphörligt dokumenterad ovilja att befatta sig med

⁷⁰ Mats Carlbom & Ingemar Löfgren, ”Mördaren fick stort försprång” *Dagens Nyheter* 04-03-1986 s. 8.

⁷¹ ”Svensk Warrenkommission”, *Svenska Dagbladet* 05-03-1986 s. 2.

⁷² Gunilla André, ”Tillsätt en kommission!”, *Dagens Nyheter* 06-03-1986 s. 5.

⁷³ Anita Sjöblom, ”Partierna avvisar kommission”, *Dagens Nyheter* 04-03-1986 s. 8.

dem. Det går inte att intressera massmedia för detta mönster, inte ens på Sveriges Radio där jag själv är anställd.

Istället sätter Krantz sitt hopp till en framtida kommission: ”Om det nu kommer en kommission till stånd så ska de väl i alla fall lyssna. Jag börjar bearbeta min dagbok och får fram en första skiss. Den omfattar över fyrtio A4. Vad ska jag göra med den?”⁷⁴

Sommaren 1986

Juristkommissionen tillsattes den 22 maj 1986 av regeringen Carlsson. När kommissionen är på plats är Krantz inte längre lika hoppfull, han drar paralleller till Warrenkommissionen och anklagelser om opartiskhet. Trots det vandrar han ner till kommissionens ordförande, Per-Erik Nilssons, kontor och lämnar över sin PM.⁷⁵ Krantz tar dock inga risker som skulle göra att han förlorar sin PM utan gör kopior som han låter spridas bland kollegor.

Hans Holmér var inte heller nöjd med den nya kommissionen. På *Dagens Nyheter*s debattsida den 12 juni 1986 skriver Holmér vad han anser om Juristkommissionens uppdrag. ”För ordningens skull”, skriver han, ”framhåller man att hela samhällets beredskap ska nagelfaras [...] Men sanningen är naturligtvis den att det är polisens arbete det hela huvudsakligen skall handla om.” Med eftertryck förkunnar Holmér att han inte är rädd för att bli granskad: ”Jag vågar se vilken kommission som helst i ögonen. Vi har gjort vårt jobb. Vi har bara krav på att få en hederlig behandling!”⁷⁶

I samma artikel kommenterar han ”massmediernas behandling av mordutredningen”. Holmér skriver att ”som varje annan mordutredning” består även den han själv leder av ”två ansikten”. Han beskriver en episod där någon läckt uppgifter till massmedia, en person som enligt Hans Holmér inte har tillgång till den typen av sekretessbelagda uppgifter. Men Holmér skriver inte i *DN* för att anklaga den här personen. ”Det som förvånar”, skriver han, ”är att ett par journalister ändå ’går på’ en sådan här uppgift. Att man tror att vi är så oskickliga! Jag trodde journalister som andra makthavare hade en slav på triumfvagnen.”

Efter att ha liknat Sveriges samlade journalistkår vid romerska generaler, går han vidare med att kommentera hur media förhöll sig under konflikten med K G Svensson. ”En del journalister blir så upprymda av chefsåklagarens kritik av mig att de inte bryr sig om att kontrollera en enda av hans uppgifter. [...] Det är det här med undersökande journalistik. Det

⁷⁴ Krantz, (1987), s. 77.

⁷⁵ Hela Krantz PM finns tillgängligt via: <<https://wpu.nu/wiki/Uppslag:EAE340-00-K>>

⁷⁶ Hans Holmér, ”Mordutredningens två ansikten” *Dagens Nyheter* 06-12-1986, s. 5.

verkar svårt det. Då förefaller det betydligt lättare att uppträda som snokande privatdetektiv i tryckfrihetens hägn!”

Att en länspolischef som leder en historisk mordutredning skriver på det här sättet på en av landets största debattsidor är uppseendeväckande än idag, och Holmér’s förhållande till massmedia uppfattades som märkligt även i sin samtid. En vecka efter Holmér’s debattartikel svarar freds- och konfliktforskaren Wilhelm Agrell på samma debattsida där han menar att den här typen av offentliga uppträdanden leder till att ”en trovärdighetskris är ofrånkomlig.” Agrell skriver att Holmér ”koppla[t] samman utredningsarbetet med sin egen prestige.” Den här trovärdighetskrisen menar Agrell ”förgiftar samhällsklimatet för lång tid.” Vidare identifierar Agrell ”Ett annat lika allvarligt hot”, nämligen ”att mordutredningen mer eller mindre osynligt etablerar en förändrad maktfördelning mellan myndigheter, politiker, massmedier och allmänhet. Holmér’s offentliga agerande, vilsenheten i debatten och det halvhjärtade politiska hanterandet av kommissionsfrågan visar att detta hot inte utan vidare kan avföras.”⁷⁷

Hans Holmér och Wilhelm Agrell är två väldigt olika aktörer. Vid den här tiden är Hans Holmér med stor sannolikhet Sveriges kändaste person och att få valde att skriva på i just *Dagens Nyheter* visar vilken viktig kanal tidningen var vid den här tiden. Valet lär också ha setts som en stor vinst för *Dagens Nyheter* och deras legitimitet. Genom att ifrågasätta hur journalister har granskat honom och den utredning han leder försöker Hans Holmér att konsolidera sin egen roll som den aktören med störst kunskap. Indirekt försöker han säga att det är han allena som har rätt att uttala sig om utredningen.

Wilhelm Agrell var sommaren 1986 en relativt nydisputerad historiker vid Lunds universitet med fokus på freds- och säkerhetspolitik. I de här frågorna var Agrell en frekvent röst i *Dagens Nyheter*, så frekvent att när han disputerade skrev tidningen om ventileringen och rubricerade artikeln med ”Enighet om hotbildsbyte vid Agrells disputation”. Han var alltså så pass ”känd” att det räckte med ett efternamn för att läsaren skulle förstå vilken Agrell det handlade om. Under 1985–1986 skrev Agrell ofta på *DN-debatt* och ifråga om ett statsministermord är det inte konstigt att en återkommande skribent som forskar på säkerhetsfrågor får utrymme att bemöta Hans Holmér’s debattartikel. Man kan konstatera att det vid den här tiden framförallt diskuteras om vem som har rätt att prata om utredningen,

⁷⁷ Wilhelm Agrell, ”Är Holmér trovärdig?”, *Dagens Nyheter* 19-06-1986, s. 5.

vem som ska vara den centrala aktören i den här frågan, än vad det handlar om polisspåret eller om mordet överhuvudtaget.

Spårets entré

Via sin PM får Krantz kontakt med en journalist på tidningen *Dagbladet* i Oslo. Efter ett besök på *Dagbladets* redaktion i Juli 1986 återvände Krantz till Sverige med en känsla av hopp: ”Det är en spännande skildring han fått ihop. Det här kommer att skaka om hela Norden. Europa? Världen? Jag lämnade Oslo full av förtröstan. Om det inte finns någon fri press i Sverige finns den i alla fall i Norge.”⁷⁸ Den 25 augusti 1986 publicerar man en artikel med rubriken ”POLITIMANN DREPTE PALME”.⁷⁹ Artikeln i *Dagbladet* är i stort en beskrivning av det händelseförlopp som jag beskrev i inledningen till detta kapitel.

Genombrottet som Krantz hoppas på uteblir, även om *Arbeiderbladet* följde upp med en egen artikel två dagar senare.⁸⁰ På halvårsdagen för mordet, två dagar efter *Dagbladets* sensationella rubrik skriver Krantz i sin bok att det förvisso står mycket om mordet i svensk media, ”Spaltkilometer och svarta rubriker på löpsedlar och förstasidor. Men det står ingenting om polisspåret.” Som lök på laxen har *Dagbladet* stoppat sin artikelserie, som skulle pågå i en hel vecka, då svensk massmedia inte visat intresse för uppgifterna.⁸¹ I *Dagens Nyheter* den 7 september 1986 skriver man att ”Polisers motiv utreds”, något som spaningsledningen enligt artikeln inte informerats om. I den korta artikeln nämns Krantz iakttagelser som en av uppgifterna som granskas av SÄPO.⁸² Det här är första gången som Krantz uppgifter letar sig in i *Dagens Nyheter*, för att prata med David Larsson Heidenblad gör spåret här ”entré”. Krantz var dock inte nöjd med att själv inte ha blivit intervjuad till artikeln: ”Jag undrar varför reportrarna inte talat med ’medborgaren’ eller åtminstone med ledaravdelningen.”⁸³

Trots besvikelsen kämpar Lars Krantz vidare med att få ut sitt vittnesmål och den 13 september kör *Arbetet* storyn på sin löpsedel. Tyvärr, för Lars Krantz del, sammanfaller detta med att det i media börjar spridas uppgifter om att polisen nu, återigen, har ”koncentrerat” sitt fokus mot PKK.⁸⁴ I *Dagens Nyheter* helgen den 13–14 september intervjuar *DN* kurder i

⁷⁸ Krantz, (1987), s. 103.

⁷⁹ ”POLITIMANN DREPTE PALME”, *Dagbladet* 25-08-1986, s. 14.

⁸⁰ ”Teorien Holmer ikke vil snakke om”, *Arbeiderbladet* 27-08-1986, s. 1, 10–11.

⁸¹ Krantz, (1987), s.125. Obs, uppgiften om varför man stoppade artikelserien kommer från Krantz som i sin tur ska ha hört det från en redaktör på *Dagbladet*, så huruvida det verkligen var just därför vill jag inte uttala mig om.

⁸² Bo G. Andersson & Rolf Stengård, ”Polisers motiv utreds”, *Dagens Nyheter* 07-09-1986, s.6.

⁸³ Krantz, (1987) s. 140.

⁸⁴ ”Polisens spår leder till kurder”, *Dagens Nyheter* 12-09-1986, s.6.

Sverige och en företrädare för PKK i Sverige som beklagar sig över att man pekat ut ett helt folk som mördare. I en liten notis i *Dagens Nyheter* den 18 september meddelar åklagare Claes Zeime att utredningen mot en polis som setts på en buss i närheten av mordplatsen är nedlagd.

Under resten av året blir det inte mycket mer intresse än så här av Krantz iakttagelser från mordnatten. I december 1986 lämnar han in en JO-anmälan om hur han och hans tips har behandlats av Hans Holmér och kriminalinspektören Jan Sundström.

Lars Krantz var ingen central aktör i 80-talets mediasverige. Trots det kunde han stå i korridorerna på SVT och prata med landets just då mest upptagna person, Hans Holmér. Han kunde också genom kontakter i media få ut sina uppgifter till norska *Dagbladet* och *Arbetet* i Malmö. Men inget av detta gjorde att hans uppgifter verkligen fick ett genombrott i den större pressen. Lars Krantz misslyckade försök att nå ut under 1986 visar hur kunskaps-cirkulation kan förhindras och saktas ner. Med detta menar jag inte nödvändigtvis att det är en enskild person som av olika anledningar ”förhindrar” att polisspåret nådde ut. Jag menar snarare att ’rivaliserande’ kunskap, i det här fallet PKK-spåret stod i vägen för polisspåret inledande cirkulation.

Genombrottet Januari – Februari 1987

I Januari 1987 förändras diskussionen i massmedia. I *Folket i Bild* nummer 3 från 1987 skriver Thomas Kanger en lång artikel med som inleds med ”Fullt kaos råder i spaningarna efter Olof Palmes mördare”. I artikeln återger han bland annat buss 43-spåret från Lars Krantz. Inför årsdagen för mordet återvänder Wilhelm Agrell till *DN-debatt* med två debattartiklar. Bara några veckor tidigare hade utredningens huvudspår, PKK-spåret, imploderat på ett ytterst spektakulärt och, för spaningsledningen, genant sätt. Agrell tar tillfället i akt, när utredningen är under ombyggnad, att reda ut vilka motiv som fanns mot Olof Palme. I den första av debattartiklarna konstaterar han att alla tänkbara motiv riktas mot ”**politikern** Olof Palme”. Dessa motiv delar han upp i terrorism, likvidering och ”fosterländska”. Av dessa tre kategorier ägnar Agrell främst utrymme till det fosterländska motivet, som han menar har sin bakgrund i Palmes utrikespolitik, i synnerhet hållningen gentemot Sovjetunionen efter ubåts-kränkningarna under 80-talet. Agrell utvecklar vidare sitt resonemang genom att fråga sig vilka som skulle ha möjligheten att omsätta ett sådant motiv till ett faktiskt mord och menar att det i sådant fall handlar om ”[...]grupper och personer som

uppfattar sig som väktare av en abstrakt nationell säkerhet, vars yttersta innebörd de själva anser sig ha tolkningsföreträde till.”⁸⁵

I sin debattartikel dagen därpå är Agrell mer avgränsad och går igenom en del märkligheter i hur spaningsledningen behandlat polisspåret. Främst ägnar han tid åt att återge Lars Krantz iakttagelser så som de beskrivs av Krantz i dennes JO-anmälan från december 1986 och av Thomas Kanger i *FiB*. Agrell föreslår med avstamp i dessa uppgifter från Lars Krantz tre åtgärder för hur spaningsarbetet bör fortsätta. För det första anser han att en bred kunskapsbas måste skapas, något som den parlamentariska kommissionen enligt Agrell bör ta initiativ till, för att sedan ta hjälp av en bred kompetens bestående av samhällsvetare och historiker. För det andra menar Agrell att det för samhällsklimatets bästa är av vikt att även dessa mer obekväma spår ”grundligt utreds och redovisas”. Även här menar Agrell att den parlamentariska kommissionen kan ta ansvaret. Agrells tredje punkt ligger i linje med punkt nummer två och handlar om att polisen måste utreda varenda misstanke som pekar mot de själva så långt det går, för att undvika en fullständig trovärdighetskris.⁸⁶

På årsdagen Den 28 februari 1987 har DN ett stort uppslag om mordet med rubriken *Natten då den stora förvirringen bröt ut*. Journalisten Kjell Löfberg beskriver i artikeln polisens agerande som kaosartat, amatörmässigt och allmänt förvirrat. Några dagar senare, den 7 mars 1987, publicerar tidningen *Arbetet* Krantz JO-anmälan från december 1986. Vid den här tiden är polisens beklagliga agerande under mordnatten definitivt allmän kunskap.

Vad som händer här är en faktisk etablering av polisspåret, baserat i huvudsak på det Lars Krantz berättade för Hans Holmér i SVT-huset redan en vecka efter mordet. Ett år efter mordet har Lars Krantz iakttagelser gått från att vara en kunskap som berör honom själv och några få journalister, till att vara ett diskussionsämne på landets största debattsida. Här skulle man kunna säga att det har skett ett ”kunskapsgenombrott”, men begreppet är missvisande. Snarare är det en långsam process som har föregåtts av att Lars Krantz uppgifter dyker upp här och där i notiser, enstaka publiceringar tills de till slut når Thomas Kanger som skriver om saken i *Folket i bild*.

Men varför sker det just i början av 1987? Varför sker det inte i september när *Arbetet* har storyn på sin löpsedel? Det här beror på två saker, som båda säger något om hur kunskap cirkulerade i det svenska samhället vid den här tiden. För det första har Hans Holmér trampat i klaveret rejält och förflyttats från sin position som enväldig spaningsledare. Wilhelm Agrell

⁸⁵ Wilhelm Agrell. ”Ett mord i fosterlandets namn?” *Dagens Nyheter* 02-26-1987, s. 5.

⁸⁶ Wilhelm Agrell ”Alla polisens män” *Dagens Nyheter* 02-27-1987, s. 5.

var på det sättet mycket framsynt när han ett halvår tidigare konstaterade att Hans Holmér's agerande i media ofrånkomligen skulle leda till en trovärdighetskris. Holmér har alltså i februari 1987 tappat hela sin legitimitet som en central kunskapsaktör i frågan. När *Arbetet* publicerade Lars Krantz uppgifter i september 1986 var Hans Holmér fortfarande den som hade störst auktoritet i fråga om mordutredningen. Därför litade "media" på honom när han sa att PKK-spåret var rätt spår, och Krantz uppgifter bromsades i sin cirkulation. När PKK-spåret kastades ut tillsammans med Hans Holmér fanns det en öppning för konkurrerande kunskap och andra aktörer.

För det andra finns det en tidsaspekt som är mycket viktig. Agrells debattartiklar sammanfaller med mordets ettårsdag, det har då gått en tid då folk i allmänhet har hunnit bearbeta det folkliga trauma som mordet innebar. Läkningen av det sår som Palmemordet skapade i den svenska allmänheten tillät nu folk att det kunde börja ställa mer obekväma frågor om vem som kunde ligga bakom mordet.

Tidsaspekten har också tillåtit polisspåret att växa från endast Lars Krantz uppgifter till något större. I Agrells andra debattartikel lyfter han, förutom Lars Krantz, upp vittnesmål som sänts ut i radioprogrammet *Kanalen*. I ett av *Kanalens* program har en person berättat om en ensam polis som gick längs Drottninggatan och pratade i en walkie-talkie strax före mordet. Den här iakttagelsen, och flera andra liknande, binds under 1986 samman med Lars Krantz första tips. Som en konsekvens av flera olika aktörers handlingar hinner det som från början bara var en person som betedde sig märkligt vid en buss, under 1986 bli en ackumulerad kunskap av den typ som beskrivits av konspirationsteori-forskare, ett polisspår.

En massmedial metadebatt – 1987

När Hans Holmér's statusfall var ett faktum fick det vissa journalister att fundera kring hur Holmér tilläts att använda massmedia som sin egen arena. I en ledare i *Dagens Nyheter* den 7 mars 1987 står det att Holmér's avgång "på ett närmast övertydligt sätt" visar att massmedia har blivit ett "skyltfönster för en publicitetsmedveten maktspelare"⁸⁷ Kritiken riktas främst mot att Holmér verkar ha favoriserat SVT-programmet *Magasinet*. EKO-chefen Erik Fichtelius stämmer in i kritiken på *DN-debatt* och säger att Hans Holmér konverterat *Magasinet* "till sitt eget program".⁸⁸ Trots dessa kritiska röster fick Holmér en chans till att utnyttja *Dagens Nyheter* för att berätta hur han såg på saker och ting. I en artikelserie på

⁸⁷ "En modern dolkstötslegend" *Dagens Nyheter* 07-03-1987, s. 2.

⁸⁸ Erik Fichtelius "Låt inte makthavarna välja sina medier" *Dagens Nyheter* 07-03-1987, s. 5.

sexton delar som publicerades mellan den 28 juni och den 2 augusti 1987 skildras utredningens inledande vår ur den tidigare spaningsledarens perspektiv. *Dagens Nyheter*s reporter Ann-Marie Åsheden fick under våren 1986 exklusivt sitta ner med Hans Holmér och intervjua honom privat, till en början dagligen. Själva innehållet i artikelserien är inte av intresse i den är undersökningen, däremot är reaktionerna det. *Dagens Nyheter* gav själva utrymme till ett par kritiska röster efter att artikelserien avslutats. Journalisten Jan Guillou gick hårt åt Ann-Marie Åsheden, som han menade misslyckats i sin roll som journalist:

För andra gången har denne psykiskt labile och inkompetente myndighetsperson skaffat sig talarstol. Först förmådde han den statliga televisionen att bli forum för hans personliga plädering och nu alltså den mest prestigefyllda dagstidningen. Texten är, så långt jag följt den, förvisso en rättvis framställan av Holmérs ständiga plaidoyer d'un fou, med dold polemik, osanningar, halvt rasistiska utfall i vanlig Holmérstil.

Det är här jag menar att den yrkesetiska problematiken dyker upp — fjärran från fackliga överväganden. Att journalister återger osanna uppgifter i Politikens, förbrytares och polisers mun är lika vanligt som ofrånkomligt. Det ligger i det direkta citatets självklara risk och förresten är det ibland bra när de ljuger (så att de kan åka fast). Men när reporter och Fi så till den grad glider samman att man inte ser vem som är vän och vem som är Fi, då har reportern blivit sekreterare eller talskrivare. Att återge Holmérs plädering sida upp och sida ner utan att reagera för lögnar, tillrättalägganden, polemiska knivhugg, utfall mot minoritetsgrupper osv — det är att åsidosätta yrkesplikten.

Men säga vad man vill om Holmér, man måste dock beundra hans trägenhet när han nu för andra gången lyckas äntra talarstolen. Det trodde jag inte var möjligt efter showerna i *Magasinet*.

Men — he did it again!

Historikern och journalisten Hans Villius kände sig ”kluven” inför artikelserien. Som källmaterial för vad som skedde i utredningen i sig tyckte han inte att den var värd särskilt mycket. Däremot menade Villius att om man undrar hur Hans Holmér själv ville att utredningen skulle uppfattas, blir serien ett värdefullt källmaterial. Örjan Wallquist, dåvarande chef för Sveriges Radio samt tidigare ordförande i publicistklubben, höll med Jan Guillou. ”anser verkligen tidningsledningen”, frågar han sig, ”att man i övrigt varit oberoende av källan och iakttagit den självständighet som förutsätter att man använder all den samlade kunskap om en händelse, ett skeende. som läsaren har rätt att kräva?”⁸⁹

⁸⁹ Jan Guillou, ”Yrkesetiken åsidosatt”; Hans Villius, ”Källkritik nödvändig”; Örjan Wallquist ”Ingen fjäder i DN:s hatt” *Dagens Nyheter* 02-08-1987, s. 8.

Artikelserien och publicerandet av de kritiska rösterna visar att *Dagens Nyheter* ser sig själva som en arena där alla röster ska kunna komma till tals. Valet av kritiska röster är även det intressant: En framstående journalist och programledare, en chef för Sveriges radio och en akademiker. Det finns en genomgående trend i vilka aktörer som får tillgång till *Dagens Nyheter* utgör. Framförallt är det journalister, akademiker och Hans Holmér.

Det var emellertid inte bara Hans Holmér från polisens sida som använde sig av *Dagens Nyheter* för att kritisera journalister och privatspanare. I en artikel på *DN-debatt* den 6 november 1987 gick dåvarande rikspolischefen Holger Romander till attack mot massmedia under rubriken ”Privata utredare stör spaningen”. Romander skriver att pågående spaning tvingats avbrytas på grund av avslöjanden i massmedia, vittnen har pressats av ”privata utredare” och att vissa grupper och individer har pekats ut, vilket skapat en obehaglig position för dessa personer. Romander tillägger dessutom att alla påståenden om att polisen varit ovilliga att följa upp spår som pekar mot polismän är direkt felaktiga: ”Alla uppgifter av detta slag har varit föremål för mycket noggranna undersökningar under ledning av riksåklagaren.”⁹⁰ Redan dagen efter Romanders debattartikel uttalar sig palmeutredningens dåvarande åklagare Jörgen Alnblad för första gången om polisspåret. I en intervju i *Dagens Nyheter* säger han att man grundligt undersökt spåret som ”inte är avfört men ligger på is”.⁹¹

Den 11 november replikerade *Dagens Nyheter*s egen chef för samhällsjournalistik, Ann-Kristin Jönsson, tillsammans med Sveriges Radios journalister Lars Borgnäs och Olle Hägg på Romanders debattinlägg under rubriken ”Vi har lagt oss i för lite”. Artikelförfattarna håller med rikspolischefen om att journalister mycket väl kan ha försvårat utredningen, men genom att lägga sig i för lite. Man anklagar massmedia för att ha blivit manipulerade av polisen, i synnerhet Hans Holmér, för att ha lagt för lite resurser på att bevaka utredningen och för att ha förhållit sig passiva. Man tolkar Holger Romanders uttalande som ett hot mot journalistisk frihet, om friheten ”drabbar den myndighet han själv leder.”⁹²

I ett separat debattinlägg på samma uppslag skriver även Wilhelm Agrell kritiskt till Romander. Agrell skriver att det mediala landskapet är ett annat än det var under Holmérs tid och att allmänheten nu inte längre tror ”att allt står rätt till bara för att en spaningsledare säger att det är på det viset.”⁹³

⁹⁰ Holger Romander, ”Privata utredare stör spaningen” *Dagens Nyheter* 06-11-1987, s. 5.

⁹¹ Gun Fälth, ”Polisspåret kontrollerat i detalj” *Dagens Nyheter* 07-11-1987, s. 7.

⁹² Ann-Kristin Jönsson, Lars Borgnäs & Olle Hägg ”Vi har lagt oss i för lite” i *Dagens Nyheter* 07-11-1987, s. 5.

⁹³ Wilhelm Agrell, ”Den gubben går inte en gång till” i *Dagens Nyheter* 07-11-1987 s. 5.

Under 1986–1987 fungerade *Dagens Nyheter* delvis som en kunskapsarena. Framförallt fungerade tidningen som en viktig arena på vilken Hans Holmér försökte rättfärdiga den roll han hade och de arbetsmetoder han använde. Då Holmér var den med mest insyn satt han också på störst kunskap om mordet, alltså borde man lita på honom. Om man följer Johan Östlings definition av begreppet kunskapsarena fungerar tidningen under perioden dock inte på det sättet. *Dagens Nyheter* var inte en arena där kunskap inom givna ramar cirkulerade och formades. Tidningens roll i kunskapens infrastruktur vid slutet av 1980-talet får snarare beskrivas som en kanal för att nå ut till allmänheten.

Diskussionen om Hans Holmérs relationer till media, artikelserien under sommaren 1987 och reaktionerna på den samma visar att *Dagens Nyheter* ansågs vara en mycket viktig del av kunskapens infrastruktur, en del som kunde brukas och missbrukas. I undersökningen ovan framträder ett mönster i vilka aktörer som tillåts agera i *Dagens Nyheter*. Framförallt är det Hans Holmér och Wilhelm Agrell: en polis och en akademiker. Varför just dessa tar den här platsen säger nästan sig självt: Hans Holmér gjorde sig själv till en central aktör efter mordet, och Agrell var redan före mordet en frekvent skribent på *DN-debatt* och specialiserade sig på säkerhetsfrågor. När det gäller polisspåret etablering spelar Agrell en intressant roll. Han sätter Krantz berättelse, som fått mer legitimitet genom Thomas Kangers artikel i *Folket i Bild*, i ett nytt sammanhang. När Agrell flyttar över uppgifterna från Lars Krantz till en av landets största debattsidor och sätter sin trovärdighet som akademiker bakom uppgifterna får spåret inte bara en helt ny plattform utan även större legitimitet.

Den här undersökningen visar också att kunskap inte alltid når allmänheten i ett ”genombrott”. I det här fallet är det en långsam process som ser till att polisspåret kan ta steget in i *Dagens Nyheter* när det tidigare dominerande spåret, tillsammans med sin största förespråkare, fallit i bitar.

Ännu en aspekt som den här undersökningen har berört är de som inte har tillgång till en kanal som *Dagens Nyheter*. Lars Krantz kom inte till tals i tidningen under det här året. Följande del av analysen berör de aktörer som inte har tillgång till samma kanaler som Hans Holmér och Wilhelm Agrell, men som ändå var en viktig del av polisspåret cirkulationsprocess.

Privatspanare

Tidningen *Arbetet* publicerade den 2 mars 1987 Lars Krantz inläga till JO ”ord för ord”. Rubriken till artikeln är ”Mannen bakom polisspåret” och i inledningen ger *Arbetet* en bakgrund till publiceringen: ”Två inslag i radioprogrammet Kanalen under den senaste tiden har bidragit till att ’polisspåret’ ökat i intresse” vidare lyfter *Arbetet* fram två personer som legitimerar artikeln, ”Två debattörer, Sven Anér i *Arbetet* och Wilhelm Agrell i *Dagens Nyheter*, har nyligen pekat på mystiska omständigheter i handläggningen av detta spår.”⁹⁴

1987 skriver Lars Krantz boken *Mordet på Olof Palme: Ett verkligt drama*. Under tiden han arbetar med boken samarbetar han med journalisten Sven Anér. Under 1987 ser man början på vad som skulle komma att bli en kunskapsgemenskap.

En som läste artikeln i *Arbetet* var Fritz G. Pettersson. Pettersson var grafiker till yrket, i början av 1980-talet blev han ”utköp mot sin vilja” från sitt jobb på Samhall AVEBE. 1987 var han en arbetslös men mycket aktiv föreningsmänniska som engagerade sig i sitt lokala centerparti, medborgarrättsrörelsen och i frågor om mobbing på arbetsplatser.⁹⁵ Under sommaren 1987 skriver han ett brev adresserat till både Sven Anér och Lars Krantz. I brevet liknar han sitt intresse för lösningen på Palmemordet vid en ”mani”. Fritz skriver i brevet att de uppgifter som lagts fram av Anér och Krantz framstår, för honom, som ”de mest trovärdiga”. I slutet av brevet skriver Fritz att han vill bjuda över Anér och Krantz på middag för att diskutera mordet. För att visa hur engagerad han är skriver Fritz dessutom att han inför centerns distriktsstämma samma år föreslog ett uttalande som, efter att åhörarna fått läsa Krantz artikel om polisspåret i *Arbetet*, blev nedröstad.⁹⁶ Tyvärr framgår det inte av materialet om den där middagen någonsin ägde rum, men då Sven Anér redogör för en del kontakt mellan honom själv och Fritz under hösten 1987 i *Polisspåret* verkar brevet ha varit framgångsrikt.

Det här brevet visar hur kunskap inte bara cirkulerar på arenor och via nätverk, det kan också skapas nätverk via kunskap. Under 1988 bildades på Sven Anérs initiativ en ”arbetsgrupp” som skulle undersöka och diskutera sådant ”som man anser att polisen inte har utrett eller undvikit att utreda.”⁹⁷ Den här gruppen höll under 1988 tre seminarier med utgångspunkt i Anérs och Krantz böcker. Medverkande vid dessa seminarier var bl.a. Gösta

⁹⁴ ”Varför vill ingen lyssna?” & ”Mannen bakom polisspåret”, *Arbetet* 02-03-1987 s. 1–2, 11–15.

⁹⁵ Fritz G. Pettersson ”Curriculum Vitae”, 06-09-1991 handlingar angående Fritz G Petterssons privatspanargrupp ang. mordet på Olof Palme, SE/RA/770228/3/4, (RA).

⁹⁶ Fritz G. Pettersson, ”Brev till Sven Anér & Lars Krantz”, 03-06-1987, SE/RA/770228/3/1, (RA).

⁹⁷ Fritz G. Pettersson, ”ARBETSMÖTE med SVEN ANÉR-GRUPPEN den 14 december 1988” 14-12-1988, SE/RA/770228/3/1, (RA).

Söderström som fortsatt hävdade att polisens tidsangivelser var felaktiga, och *Dagens Nyheter*s ledarskribent Olle Alsén. Söderströms uppgifter var viktiga för Sven Anér, som gjorde ”de sex magiska minuterna” till sin bok *Polisspåret*:s höjdpunkt. Söderström var den första polisen som anlände till mordplatsen och i egenskap av vaktdistriktets högsta yttre befäl den natten blev han chef på mordplatsen.⁹⁸ Fritz G. Pettersson kände sedan tidigare Gösta Söderström från sin tid i föreningen Exodus, och det var han som förde samman Sven Anér med Söderström.⁹⁹

Ytterligare ett exempel på hur kunskaps-cirkulation i det här fallet har bundit ihop människor kretsar kring det s.k. ”LAC-bandet”. Den 18 november 1987 diskuterades ”polisspåret i palmeutredningen” i SVT:s live-sända debattprogram *Forum*. Medverkande var, bland andra, Sven Anér, Gösta Söderström, Thomas Kanger, åklagare Jörgen Alnblad och *Arbetet*-journalisten Maja-Lena Rådelius.¹⁰⁰

I programmet berättar Rådelius att hon ”efter mycket arbete” tagit reda på att det finns, ”eller rättare sagt fanns” ett sätt att avgöra om Söderströms uppgifter stämde. Enligt Rådelius skulle det finnas ett ”databand” på Länsalarmeringscentralen (fr.o.m. nu LAC, respektive LAC-bandet) som är kopplat till Fröken ur för att man ska kunna avgöra exakt ”vad som sägs, vem som säger det och exakt vilket klockslag det sker.” Vidare säger Rådelius att hon tagit reda på att LAC-bandet brändes 14 månader efter mordet, helt enligt LAC:s rutiner, och frågar sig varför utredningen ”inte månat om det här originaldokumentet”. När Anérs bok *Polisspåret* publicerades i början av 1988 blev frågan om Söderströms uppgifter ånyo av intresse i media. I en ledare i *Dagens Nyheter* skev Olle Alsén att ”De förbryllande sex minuterna har en central plats i det journalistiska djupgrävande kring Palmemordet som har bedrivits på senare tid.” ”Djupgrävandet” tillskriver Alsén bl.a. Lars Borgnäs, Maja-Lena Rådelius och Sven Anér.¹⁰¹

Bara någon vecka efter Alséns ledartext lyckades bröderna Kari och Pertti Poutiainen få ut en kopia av det band som man trodde gått förlorat för alltid. I sin bok *Inuti Labyrinten* skriver bröderna att man först höll bandet för sig själva för att utföra en egen undersökning. I maj 1988 valde bröderna till slut att ge en kopia av bandet till Sven Anér. Anér gav i sin tur en

⁹⁸ SOU 1999:88 s. 367.

⁹⁹ Fritz G. Pettersson förhörd av Sigvard Marjasin, odaterad SE/RA/770228/3/3, (RA); Anér, (1988) s. 110, 133.

¹⁰⁰ *Forum* 18-11-1987. Nästan hela programmet finns ordagrant avskrivet i Anér, (1988) s. 192–196, 198.

Avsnittet tillgängligt via: < https://www.youtube.com/watch?v=V3WJwvLI9kg&ab_channel=Barguzintjik>

¹⁰¹ Olle Alsén, ”Sex mystiska minuter strax efter Palmemordet”, *Dagens Nyheter* 19/2 1988 s. 2.

kopia till Mauricio Vigil för analys.¹⁰² Vigil var elektronikingenjör och analyserade bandet för att utröna hur det stod till med tidsangivelserna och om kopian var manipulerad.¹⁰³

De här personerna kopplas ihop till ett nätverk för att de kan erbjuda varandra kunskap. Om man inte själv visste hur en ”databand” skulle analyseras togs det kontakt med någon som kunde genomföra en analys och på så sätt blev den personen en del av gemenskapen. Det är alltså inte nödvändigtvis ett nätverk för att ”sprida” kunskap. Snarare är det en gemenskap där alla kunde ta del av varandras uppgifter och färdigheter för att på så sätt komma gemensamt producera ny kunskap.

Mötet på ABF-huset den 4 september 1988

Inför ett av Anérs offentliga seminarier publicerade *SvD* ett stort uppslag om det nya fenomenet ”privatspanande”. I texterna skrivs om Ebbe Carlsson, spanande på sovjetiska lastbilar och om det offentliga mötet som hölls av Sven Anér och Herbert Söderström, en av 1900-talets mest framstående svenska journalister, på ABF-huset. I artikeln kan man läsa att gruppen som ska delta på mötet har olika åsikter om mordet. Herbert Söderström hade inga förhoppningar om att lösa mordet, men han ansåg att det skulle vara ”utomordentligt otillfredsställande” om det inte kunde redas ut hur det egentligen stod till med tidpunkterna för larmsamtalen.

Lars Krantz var enligt artikeln övertygad att man måste granska vapenaffärer och utländska intressen för att lösa gåtan. Om Sven Anér kan man läsa att han själv betalat 11 000 kronor för att kunna läsa alla dokument som inte hemligstämplats. Anér säger att han blev intresserad av mordet efter Stig Bergglings rymning (om detta finns det mer av i *Polisspåret*) och att hans intensiva läsande av dokument lett till ”[...] en bok, en mängd artiklar, medverkan i två TV- och två radioprogram och medlemskap i två privata utredningsgrupper. Samt en mängd kunskap.” Det framgår också att Anér senare under september månad skulle ha ett möte med utrikesministern Sten Andersson samt Justitieombudsmannen Anders Wigelius, då han skulle redovisa sina resultat.

Enligt artikeln i *SvD* skulle ”15 män och tre kvinnor” presentera de resultat som framkommit ur deras gemensamma granskning. Förutom den mycket välkände journalisten Herbert Söderström ingår enligt artikeln: ”forskare, läkare, lärare, journalister, naturvetare på

¹⁰² Kari Poutiainen & Pertti Poutiainen, *Inuti labyrinten : om mordet på Olof Palme* (Stockholm: Grimur, 1995), s. 801–804.

¹⁰³ Mauricio Vigil, ”Dataanalys av tidsangivelserna på LAC-bandet 86-02-28 mellan 23:22:00 och 23:28:30 (Samtal 1–7)”, odaterad, SE/RA/770228/3/1 (RA).

universitetsnivå — personer med så hög yrkesmässig trovärdighet att de hoppas att inte bara bli bortviftade.” Om gruppens granskande säger Söderström att alla under sommaren offrat ”åtminstone en semestervecka för att söka komma sanningen närmare”. Vidare beskriver Söderström ett mycket strukturerat arbetssätt:

Skaran kring Herbert Söderström har arbetat i sju grupper, var och en med specificerade frågeställningar. En har koncentrerat sig på nyckelvittnena, en annan grupp på vad olika polismän sysslat med, en tredje teknisk grupp har lyssnat på band och undersökt apparaturen på länsalarmeringscentralen och polisens ledningscentral.

— Det material som läggs fram av de olika grupperna på söndag skall bearbetas och så småningom presenteras för regeringen, förklarar Herbert Söderström.¹⁰⁴

Att den yrkesmässiga trovärdigheten lyfts fram på det här sättet pekar på en stor skillnad mellan de här privatspanarna och ”Warren-skeptikerna” som Olmsted skrivit om. Det är inte ”vanligheten” som är framträdande bland de här individerna, snarare är det deras individuella kunskaper och färdigheter som sticker ut.

Vid det här mötet i ABF-huset den 4:e september beslutades det att man skulle tillsätta ännu en arbetsgrupp. Den här gruppen, bestående av Fritz G. Pettersson, Lars Krantz och Pertti Poutiainen, fick i uppdrag att förbereda ett fjärde ”symposium” under inledningen av 1989. Ansvarig för att kalla till möten blev Fritz. Att bestämma datum för fjärde seminariet drog ut på tiden och i en kallelse den 12 maj till ”ARBETSMÖTE i arbetsgruppen” kan man läsa hur arbetet fortlöpt under 1989:

Arbetsgruppen hade ett sammanträde den 3 okt. i vilket deltog Lars Krantz, Pertti P. och FGP, ett nytt sammanträde den 14 dec. 88 i vilket deltog Gösta S, Lars K, Kari o. Pertti P, Mauricio V, och FGP. Dessutom ytterligare ett arbetsmöte 12 april 89 i vilket deltog 6 pers. Gösta S, Karl N, Kari o. Pertti P, Mauricio V o FGP. Arbetsmötena har pågått mellan kl. 13-19. - Något protokoll har inte skrivits men vi har gjort anteckningar. Värdet av arbetsmötena består väl i att 3 resp. 6 intresserade personer nu har haft tillfälle att ingående diskutera frågor kring Palmeutredningarna i 3 x 6 timmar. Många intressanta frågor har gått igenom på ett sätt som inte är möjligt på ett offentligt symposium.¹⁰⁵

Trots att Fritz i den här kallelsen klargör att han anser att nu är viktigt att man bokar in ett datum för nästa symposium så att ”arbetet nu inte skall rinna ut i sanden” kunde man inte

¹⁰⁴ Omar Magnegård, ”Sex personer – sex arbetsmetoder” & ”Palme mördare söks på privat väg” *Svenska Dagbladet* 03-09-1988, s. 14.

¹⁰⁵ Fritz G. Pettersson, ”KALLELSE till ARBETSMÖTE i arbetsgruppen, som försöker utreda och påvisa brister i utredningarna om Palme-mordet”, 12-05-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

heller den här gången bestämma sig för ett datum. Istället bestämdes det att man skulle träffas ännu en gång hemma hos Fritz i slutet av augusti. Inför det mötet skulle gruppens medlemmar mellan varandra ”cirkulera manuskripten till de anföranden vi tänker framföra vid gruppens nästa offentliga möte”.¹⁰⁶

Mot slutet av 1989 upplöser man ”formellt” arbetsgruppen. I Fritz slutrapport kan man läsa att det endast är Pertti Poutiainen och Fritz själv som deltagit på samtliga fem arbetsmöten. Man får, mellan raderna, intrycket att den ”mindre” gruppen med Lars Krantz, Fritz och Pertti övergick till att bli en grupp bestående av dessa tre, och Sven Anér, Gösta Söderström samt Herbert Söderström. I den här ”officiella” slutrapporten kan man också läsa att Sven Anér inte deltog på ett enda arbetsmöte, något som gjorde Fritz besviken då det varit Anérs bok *Polisspåret* tillsammans med hans offentliga seminarier som ”utgjort startpunkten för arbetsgruppens arbete.”¹⁰⁷

Arbetsmetoder och kunskapspraktiker

Utöver att planera in ett nytt möte hade gruppen som syfte ”att fortsätta diskutera, undersöka och analysera olika omständigheter omkring polisens utredningar av mordet på Olof Palme.”¹⁰⁸ Tar man det här syftet på orden är det gruppens medlemmars ’uppgift’ att gräva fram information som sedan ska diskuteras i grupp där man ska komma fram till en slutsats. Med andra ord hade gruppen som mål att samla in fakta som sedan gemensamt skulle formas till kunskap. Men hur fungerade detta i praktiken?

Sven Anérs arbetsmetoder beskrevs ovan i artikeln ABF-mötet. Han kunde lägga stora summor pengar ur egen ficka för att få tillgång till material, och ännu mer tid på att läsa materialet. Utöver en exceptionell förmåga att få tag på, och läsa, dokument hade Anér också kontakter inom polisen som kunde förse honom med tips, tips som enligt åklagaren Alnblad störde utredningen. I det tidigare omskrivna uttalandet av Jörgen Alnblad i *Dagens Nyheter* den 7 november 1987 säger Alnblad att polisen avbröt sin spaning på [polisman E], då Maja-Lena Rådelius skrev en artikel om saken i *Arbetet*. Sammanfattningsvis handlar det här spaningsuppslaget om att det av en slump påträffats nazi-memorabilia och vad man trodde var avlyssningsutrustning i en lägenhet som ägdes av [polisman E]. Uppgifterna nådde Maja-Lena

¹⁰⁶ Fritz G. Pettersson, ”Till medlemmarna i den privata utredningsgruppen”, 17-08-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

¹⁰⁷ Fritz G. Pettersson, ”RAPPORT från ARBETSGRUPPEN” 03-11-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

¹⁰⁸ Fritz G. Pettersson, ”RAPPORT från ARBETSGRUPPEN” 03-11-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

Rådelius via Sven Anér, som i sin tur fick tipset från polisen Roland Öhrn. Hela skeendet finns skildrat i *Polisspåret* och 'bekräftas' av Granskningskommissionen i följande citat:

I uppslaget finns två handlingar från journalisten Sven A intagna, varav en är rubricerad som "minnesanteckning från telefonsamtal 14.10 kl 10.45 med Roland Öhrn, Sth polisstyrelse" och annan utgör en kopia på brev till dåvarande justitieministern Anna-Greta Leijon. Av den förstnämnda handlingen att döma hade Sven A haft kontakter med Roland Öhrn och fått detaljerade uppgifter angående vattenläckan hos polisman E och de uppgifter som därvid lämnats av Hans C. Det framgår att Sven A hade lovat att tills vidare hålla tyst, "men jag ger dig inte många timmar till."¹⁰⁹

I vissa fall höll Anér egna "förhör" med vittnen. "Ulla S" såg under mordnatten två män med walkie-talkies i närheten av biografen grand. Om detta skriver Granskningskommissionen:

I april 1990 hölls förhör med polismannen Claes B, som tjänstgjorde civilt i det aktuella området på mordkvällen. Drygt två år senare, i maj 1992, förhördes Claes B igen. Det gällde det tidigare förhöret och var påkallat av en JO- anmälan från journalisten Sven A. I uppslaget finns även skrivelser från Sven A (inklusive utskrift från samtal denne haft med Ulla S).¹¹⁰

Fritz G. Pettersson gjorde en liknande sak själv då han 1992 bjöd ut två personer som pekats ut som gärningsmän på lunch för att diskutera vad de gjorde under mordnatten. Anledningen till att han gjorde detta menar Fritz var att det var det "enda sättet att försöka komma runt Säkerhetspolisens och Rikskriminalens hemligstämpling av sex år gamla förhör med misstänkta och vittnen[...]"¹¹¹

Karl Nordlund, en annan person i kretsen kring Anér, ägnade sig åt detektivarbete och undersökte var Hans Holmér befann sig under mordnatten. Nordlund fann att Holmér's namn inte fanns i liggaren från det hotell där han enligt egen utsago skulle ha tagit in för natten.¹¹²

Mauricio Vigils analys av LAC-bandet har redan nämnts, han kunde i sin analys konstatera att den kopia av bandet som han analyserat "med stor sannolikhet" manipulerats.¹¹³

Gruppmedlemmarnas resultat presenterades ibland i kortare uppsatser. Vid gruppens sista möte föreslog Herbert Söderström att gruppens medlemmar skulle skriva egna uppsatser som Herbert sedan skulle sätta ihop till en antologi. Att man samarbetade på det här sättet framgår

¹⁰⁹ SOU 1999:88 s. 341.

¹¹⁰ SOU 1999:88 s. 129.

¹¹¹ Fritz G. Pettersson, "PRESSMEDDELANDE", 05-11-1992, SE/RA/770228/3/4 (RA).

¹¹² Karl Nordlund, "Var befann sig Hans Holmér natten mellan 28 februari och den 1 mars 1986", odaterad, SE/RA/770228/3/1 (RA).

¹¹³ Vigil, (odat.), SE/RA/770228/3/1 (RA).

av flera dokument, bl.a. en debattartikel av Vigil som finns i minst tre olika utkastformat med marginalkommentarer och ändringsförslag.

Vid arbetsmötena låg fokuset främst på diskussioner som skulle leda fram till någon form av slutsats, en typisk dagordning såg ut så här:

1 Kort genomgång om vad som hänt efter mötet på ABF-huset den 4 sept. 1988 och hemma hos mig den 3 okt. och 14 dec. 88.

1. Genomgång av de böcker som kommit ut sedan sist. [...]

3. Anser vi fortfarande det finns anledning att misstänka att polisen och myndigheterna döljer obehagliga fakta?

Bedrivs spaningsarbetet idag 'professionellt' av polis och åklagare?

Finns det anledning för oss att fortsätta och ställa fråga och försöka finna ut vad som verkligen hände timmarna före och timmarna efter mordet?

4. Redogörelser för de nya rön och fakta som deltagare i gruppen kommit fram till
Stämmer polisens "officiella" tidsuppgifter? Vad har Mauricio för uppfattning om det återfunna bandet på LAC och SKL utredning? Kan vi lita på att SKL kommit fram till rätt svar?

5. Kan vi fortfarande sätta tilltro till Gösta Söderströms tidsuppgifter som han själv lagt fram och som det återgivits i Sven Anérs bok "Polisspåret" som kom ut för ett år sedan.¹¹⁴

För att återgå till arbetsgruppens syfte kan man här se att när man träffades var det diskussionsaspekten av syftet som verkar ha varit det viktigaste.

I forskningen om konspirationsteorier och privatspanare pratar man om "samlad kunskap" (pool knowledge). Den här arbetsgruppen som samordnades av Fritz G. Pettersson är ett exempel på hur det här samlandet av kunskap kunde se ut i praktiken före den digitala eran. Det uttalade målet att "fortsätta" diskutera Palmeutredningen är, med teoretiska termer, en ambition att hålla i gång den samhälleliga kunskaps-cirkulationen om polisspåret. Det finns en föreställning att man genom sitt arbete ser till att cirkulationen inte dör ut före det att man fått definitiva svar på alla märkliga omständigheter som omgärdar mordutredningen.

Splittringar inom gruppen

Att privatspanarna hade svårt att komma överens har med åren blivit en kliché som återkommer i tidningsreportage och populärkultur. Av materialet att döma stämmer den här klichén ganska väl, det verkar nämligen inte ha varit något lätt uppgift att försöka samordna

¹¹⁴ Fritz G. Pettersson, "Dagordning" 12-04-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

en grupp privatspanare. En konflikt mellan Sven Anér och Fritz G. Pettersson blossade upp redan i april 1989 då Fritz i ett brev frågar Anér om det möjligen är han som har skrivit boken *Death of a statesman* eller om han har lämnat uppgifter till den ”Ruth Freeman” som har skrivit boken. Fritz är noga med att förklara att han förstår att Anér vill vara anonym och ”skydda” sig. Om det är så att Anér inte har med boken att göra anser Fritz att Anér borde gå ut med en ”kraftig dementi”. Eftersom uppgiftslämnaren i boken är en svensk journalist vid namn Sven påpekar Fritz att det inte krävs ”speciellt livlig fantasi för att misstankarna ska falla på Dig.”¹¹⁵

I arkivmaterialet finns det inget svar från Anér, men han verkar inte ha blivit glad av frågorna då Fritz fem dagar senare, den 10 april 1989, skickar ännu ett brev till Anér. Brevet inleds följande: ”Käre Sven! Jag ber om ursäkt och är ledsen för att jag sårat Dig [...] Jag hoppas att du kan godta min ursäkt och att vi skall kunna ha kontakt med varandra i framtiden [...]”. I detta brev passar Fritz också på att upplysa Anér om att Maja-Lena Rådelius, Kari Poutiainen och Louise Drangel (reporter på folkpartistiska *NU*) alla ändrat uppfattning om Söderströms uppgifter efter att Statens kriminaltekniska laboratorium uttalat sig om LAC-bandet. Enligt Fritz verkar Mauricio Vigil inte ha ändrat uppfattning utan är tveksam till SKL:s analys.¹¹⁶

Under sommaren 1989 skickar Fritz ut ett brev till övriga i gruppen, då han anser att det är dags för ett nytt möte. Brevets avslutande uppmaning vittnar om att de fortfarande råder osämja bland gruppens medlemmar: ”Men låt oss för Guds skull nu hålla sams och inte bli indragna i interna motsättningar och misstänka varandra för att gå några andras intressen.” Fritz känner sig dessutom nödgad att påminna de andra om vad gruppen är och står för: ”Vi är ute efter att försöka få fram sanningen. Vi har inga politiska motiv. Vi är bara övertygade om att Sanningen är viktig för Demokratien.”¹¹⁷

I oktober 1989 verkar känslorna svalnat något, då Fritz blivit inbjuden till ett möte av Anér i ABF-huset.¹¹⁸ I motsatt riktning pekar dock ett brev som Fritz skickar till chefredaktörerna på tidningarna *Proletären*, *Norrskensflamman*, samt *Internationalen* i april 1991. I brevet beklagar sig Fritz över hur det är att arbeta med privata utredare:

Jag har ju tillsammans med bl a. bröderna Poutiainen och Lars Krantz ingått en av Sven Anérs grupper. Jag tycker att både Sven Anér och Lars Krantz har gjort stora insatser för att

¹¹⁵ Fritz G. Pettersson, ”Brev till Sven Anér & Gösta Söderström” 05-04-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

¹¹⁶ Fritz G. Pettersson, ”Brev till Sven Anér” 10-04-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

¹¹⁷ Fritz G. Pettersson, ”Brev till Sven A, Lars K, Kari & Pertti P, Karl N, Gösta S, Herbert S & Mauricio V.” 10-06-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

¹¹⁸ Fritz G. Pettersson, ”Brev till Sven Anér” 23-10-1989, SE/RA/770228/3/2 (RA).

få fram sanningen om mordet. Men det är ju inte lätt att ha kontakter med Sven Anér, han vill inte ha med mig att göra sedan jag frågade om han skrivit "[D]eath of a Statesman". Lars Krantz ägnar sig ju tyvärr åt lösa spekulationer och blir förbannad om man inte blint tror på honom. Själv försöker jag hålla alla dörrar och alternativ öppna och lyssnar på alla. Men jag vill gärna argumentera emot om jag finner något osannolikt eller för fantastiskt.¹¹⁹

Exakt när Lars Krantz gör sig omöjlig framgår inte av materialet, men ett exempel på hans heta temperament finns i ett brev som Krantz skickar till Fritz den 25 april 1990. Krantz var vid den här tiden övertygad att mordet var en iscensatt rökridå för att dölja mycket värre internationell brottslighet. Något ”dilettanteri” med polisspåret var han inte intresserad av.

Bäste Fritz,

Jag har uttryckligen sagt ifrån att jag inte vill ha med ditt dilettanteri i Palmemordet att göra. I din senaste skrivelse blandar du in min bok i polisspåret, som är ett villospår odlat av Holmér, Sten Andersson, Herbert Söderström, Lars Engqvist, Sven Anér och alla de andra som är sysselsatta med att sprida förvirring i denna allvarliga sak. Du har helt rätt i att Holmér och Tommy Lindström är skurkar, närmare bestämt gangsters i internationellt format. Du måste få in i din skalle att det var Palme också och att detta handlar om internationell vapen— och narkotikahandel där man använder nationers administrationer som språngbrädor. Jag kan upprepa vad jag sagt att ni håller på och onanerar i polisspåret. Palmemordet är ett iscensatt "attentat" och den som sköt var Lisbet, punkt slut. Jag ber dig upphöra med att sprida dina papper till mig.¹²⁰

På detta brev replikerade Fritz kort genom att beklaga sig över att Lars ”flippat ur”, varpå Lars svarade med ett åtta sidor långt brev som inleds med ännu ett hugg mot Sven Anér:

Men sista ordet ska du ha, hade du tänkt dig. Du ska inte få det. Jag undanber mig lyckönskningar. Sådana bestod Sven Anér mig med under en lång tid, samtidigt som han hela tiden saboterade mitt arbete, bl a med sin bok Polisspåret. Till honom brukade jag säga; det gäller din lycka också.¹²¹

Vid den här tiden hade Krantz utvecklat fullfjädrade konspirationsteorier som är så grova och tragiska att jag inte vill återge dessa i den här undersökningen.¹²²

¹¹⁹ Fritz G. Pettersson, ”Brev till Chefredaktörerna på *Proletären, Norrskensflamman & Internationalen*.” 18-04-1991, SE/RA/770228/3/2 (RA).

¹²⁰ Lars Krantz, ”Brev till Fritz G. Pettersson” 25-04-1990, SE/RA/770228/3/3 (RA).

¹²¹ Lars Krantz, ”Brev till Fritz G. Pettersson” 07-05-1990, SE/RA/770228/3/3 (RA).

¹²² För mer om Lars Krantz senare teorier se: Rasmus Fleischer, ”Palme, feminism och bögsex”, *Arbetaren*, 2016. <<https://www.arbetaren.se/2016/03/02/palme-feminism-och-bogsex/>>; Lars Krantz, *Dö i rättan tid* (Stockholm: Författares bokmaskin, 1996).

Konflikten mellan Fritz och Krantz visar på fördelen med att skifta fokus från innehåll till cirkulation. Erik Åsards konstaterande, att Sven Anér "[...] nära följer de ledtrådar som utlades av Lars Krantz, och beskriver denne i beundrande ordalag som 'min ständige förtrogne'", ger en missvisande bild av hur det faktiskt var. Det ska sägas att det är mycket märkligt att Åsard kunde dra en sådan slutsats, trots att han strikt håller sig till innehållet. Det stämmer visserligen att Anér vid ett tillfälle kallar Krantz för sin "ständig förtrogne". Samtidigt stämmer det också att Anér i samma bok skriver "Lars har ju en djup sanningslidelse inom sig. Han vet vad han upplevt under bussfärden [...] Om jag inte köper alla hans spekulationer är en helt annan sak."¹²³ Som vi såg i analysens första del hade polisspåret etablering väldigt lite med Krantz bok och hans teorier om en större konspiration att göra, en slutsats som inte skulle gå att dra om man endast undersökte innehållet i *Mordet på Olof Palme: Ett verkligt drama*.

Under hösten 1991 verkar konflikterna bland spanarna blivit ännu värre och på dagordningen till ett möte på medborgarhuset i Stockholm den 16 november 1991 har Fritz som punkt nummer två satt "Interna stridigheter mellan de s.k. 'privatspanarna'." Om, hur och när stridsyxorna begravdes framgår inte, men när Fritz arrangerar en Ålandskryssning för privatspanare under hösten 1992 är tonen märkbart ljusare. I ett informationsblad adresserat till "PRIVATSPANARNA" beskriver han tanken med kryssningen:

Under resan får vi god tid på oss att både skumma på ytan och djupdyka i Palme-utredningarnas många problem och frågeställningar. Samtidigt får vi också tid att koppla av och lära känna varandra bättre under en härlig sjöresa. Du tittar väl på Rederiet på TV? Jag hoppas att vår resa inte skall bli lika dramatisk men ändå spännande.¹²⁴

Med på resan var varken bröderna Poutiainen eller Lars Krantz, den senare hade vid det här laget inte lagt någonting bakom sig. Enligt en artikel i *Expressen* ringde Krantz och varnade journalisten Inga-Lisa Rosén för kryssningens övriga deltagare som han menade var "inhyrda desinformatörer och förrädare".¹²⁵

¹²³ Anér, (1988), s.79.

¹²⁴ Fritz G. Pettersson "Information till privatspanarna" 08-09-1992, SE/RA/770228/3/4 (RA).

¹²⁵ Jan Lindström. "HAVERISTERNA" *Expressen* 08-10-1992. s. 15.

Spanandet efter arbetsgruppen – sociala funktioner och alternativt lärande

Ålandskryssningen är symbolisk för hur det gemensamma spanandet fortsatte efter det att arbetsgruppen upplöstes. Inte bara i fråga om Krantz varningar utan framförallt genom Fritz tillägg att man ska ”lära känna varandra bättre”. I ett brev till övriga i arbetsgruppen från januari 1990 framgår det tydligt att arbetsgruppen betydde något mer än bara sanningssökande för Fritz:

Även om vår grupp väl nu kan anses som upplöst så tycker jag personligen att det skulle vara trevligt och intressant att få fortsätta att träffa Er och utbyta erfarenheter och diskutera det ännu ej uppklarade mordet på Olof Palme.

Jag ber därför att få inbjuda Er att komma hem till mig på två stycken träffar. [...]

Välkomna! Hör gärna av Er!

Spanandets sociala funktion framgår också av hur mån Fritz var om att alla skulle få känna sig som en aktiv del under gruppsamtalen i hemmet i Stureby. I ett brev till två nya, kvinnliga, deltagare från 1992 ber han om ursäkt för en av de andra deltagarnas beteende under kvällen: ”Det var trevligt att ni kunde och ville komma till vårt möte igår kväll. - Tyvärr var det väl mer än vanligt ostrukturerat och förvirrat. Vännen Ingvar har ju en förmåga att ockupera det akustiska utrymmet som är både tidsödande och irriterande.” Fritz är nog med att påpeka att de inte ska känna sig utanför bara för att de är kvinnor:

Tyvärr är det ju nästan bara äldre 'gubar' som intresserat sig för det ouppklarade mordet på Statsminister Palme. -I varje fall så är det ju vi som givit oss till känna och armbågat oss fram och fått uppträda i press, radio och TV [...]

Är Ni intresserade av att veta mera, så är Ni välkomna hem "gratis" till mig igen — inom de närmaste veckorna. Jag kan ställa upp på dags— eller kvällstid. Vi kan då mer i lugn och ro titta igenom en massa pressklipp, titta på böcker och utredningar och Ni kan ställa frågor till mig — om vad som speciellt intresserar Er.¹²⁶

Ursäkten är inte tomma ord, samma dag skriver han även ett brev till ”Vännen Ingvar”. I brevet läxar han upp sin vän: ”Igår kväll var Du jåkligt jobbig och pratade forcerat, nervöst och oavbrutet i nästan en hel timme – med våra förtjusande nya damer.” Han skriver också att ”det finns dom som drar sig för att komma om dom får veta att Du kommer”.¹²⁷

Fritz material kan inte tala för alla typer av nätverk, alla privatspanare eller ens alla som ingick i arbetsgruppen som Fritz ingick i. Men i det här materialet finns det indikationer som

¹²⁶ Fritz G. Pettersson, ”Privat och konfidentiellt Brev till A-K & C.” 17-11-1992, SE/RA/770228/3/4 (RA).

¹²⁷ Fritz G. Pettersson, ”Brev till Ingvar” 17-11-1992, SE/RA/770228/3/4 (RA).

visar att den sociala aspekten av kunskapsgemenskaper inte ska underskattas. Hur den sociala aspekten, att ha det trevligt och vara en del av en gemenskap, påverkar framväxten av olika nätverk och gemenskaper är något som kunskapshistoriker borde undersöka mer. Med det sagt vill jag poängtera att det sociala inte nödvändigtvis är den drivande faktorn bakom tillkomsten av en kunskapsgemenskap. Flera av privatspanarna, Fritz G. Pettersson inkluderad, drevs av ett genuint rättspatos. En sådan drivkraft behöver dock inte stå i motsats till en social funktion, att vara en del av en gemenskap där alla delar känslan av att man sysslar med något viktigt borde rimligtvis stärka banden.

Fritz studiecirkel

I det brev som omnämndes ovan, där Fritz hoppades att medlemmarna i gruppen skulle kunna fortsätta träffas, skriver Fritz om hur han ska ”hålla grytan kokande” efter att gruppen lades ner. Aktiviteterna bestod i att skapa opinion genom att skriva vädjande brev till personer inom kyrkan och olika fackförbund, offentliga möten samt studiecirklar som Fritz själv höll i.

När Fritz informerade om sina studiecirklar var han noga med att påpeka att studiecirkeln var ”partipolitiskt neutral” och att de 40-talet deltagarna har varit ”äldre och yngre från olika partier och mer eller mindre intresserade av samhällsfrågor.” Våren 1992 träffades studiecirkeln tre kvällar hemma hos Fritz i Stureby. Om man ville vara en del av studiecirkeln kostade det 60kr/kväll eller 120kr för alla tre tillfällen inklusive kaffe. De tre kvällarna delades upp efter vad som skulle diskuteras. Den första kvällen ägnades åt en genomgång av juristkommissionens och parlamentarikerkommissionens rapporter, ”ett antal böcker om Palme” samt ”studier av ett stort ’klipp-arkiv’ av tidnings- och tidskriftsartiklar.” Vid det andra tillfället ägnade man tiden åt domstolsprotokoll. Specifikt diskuterade man de två domarna i Christer Pettersson-fallet och förtalsrättegångarna mot *Proletären*, *Norrskensflamman* och *Arbetet*. Den tredje och sista kvällen skulle ägnas en ”Sammanfattning av det aktuella läget.” Frågor som skulle tas upp den här kvällen var huruvida det tillsatts en medborgarkommission samt hur demokratin kunde påverkas av att mordet inte klaras upp. Avslutningsvis poängterar Fritz att alla kommer att få komma till tals under kvällarna: ”Samtliga kvällar finns det gott om tid för deltagarna att själva framföra teorier, åsikter och presentera uppgifter och fakta.”¹²⁸

¹²⁸ Fritz G. Pettersson, ”STUDIECIRKEL och SAMTALSGRUPP som arbetar med frågan SANNINGEN SKALL FRAM OM MORDET PÅ OLOF PALME” Våren 1992, SE/RA/770228/3/4 (RA).

Om man jämför med de bokcaféer som Ragni Svensson undersökt finns det några likheter med både Fritz samtalsgrupper och studiecirklar. Med Svenssons användning av begreppet är dessa, i likhet med bokcaféerna, ”arenor” där kunskap kunde cirkulera och formas. För att återgå till diskussionen i teorikapitlet kan gemenskapsbegreppet bidra till att precisera de här termerna bättre. Istället för att beskriva studiecirkarna och samtalsgrupper som ”arenor” kan man definiera dem som aktiviteter inom gemenskapens ramar.

Enligt Kathryn Olmsted höll Kennedy-skeptikerna i ”study-groups”. Det behövs en större komparativ undersökning för att utreda ifall dessa liknar studiecirkarna som Fritz höll i. Av schemat för de tre kvällarna att döma verkar studiecirkarna i första hand vara ett sätt att få in nya personer i gemenskapen, vilket i så fall skulle vara en skillnad gentemot skeptikernas ”study-groups”.

Privatspanare i media

En strategi för att hålla igång diskussionen om Palmemordet var att vända sig till massmedia. En stor mängd av Fritz G. Petterssons arkiv består av förslag till debattartiklar, brev till olika chefredaktörer med uppmaningar eller inbjudningar. ”Privatspanande” blev, som omnämnt tidigare, ett uppmärksammat fenomen i media i samband med Herbert Söderström och Sven Anérs offentliga möte 1988. Under åren som går fortsätter media att då och då skriva om privatspanare, ibland som en grupp, ibland som enskilda personporträtt.

På långfredagen 1990 blev Fritz G. Pettersson intervjuad av *Svenska Extrabladet*. Rubriken lyder: ”Privatspanare: Polisspåret kan lösa mordet”. I artikeln uttalar sig Fritz om Christer Pettersson och menar att det är osannolikt att han skulle ha mördat Palme, särskilt om han skulle ha agerat ensam. I artikeln skriver man om Fritz bakgrund:

Fritz G Pettersson, är en man med förflutet som hög chefsperson inom Statsföretag och som konsult åt SIDA i Afrika. Han är en man som har svårt att hålla tyst om de skevheter han märker av i samhället. Det har lett till att han ofta ses som obekväm av beslutsfattare. Det har lett till ren mobbning och till föreningen Exodus som Pettersson varit med att bilda. En förening, för utmobbad på arbetsplatsen, Föreningen blev starten till ett kritiskt granskande av samhället. Framför allt när det gäller rättssäkerhetsfrågor.¹²⁹

Sin bakgrund i SIDA och arbetet med Exodus tas ofta upp av honom själv. Som i det här fallet skapar han så en bild av sig själv som en person på rättvisans, och de svagas sida. I samband med Ålandskryssningen 1992 skickade Fritz ut en pressrelease med information om att

¹²⁹ Karl-Erik Jonsson, ”Privatspanare: Polisspåret kan lösa Palmemordet”, *Svenska extrabladet* 13-04-1990. Stavfelet i efternamnet är artikelförfattarens.

kryssningen ska ske, vilka som deltar och varför man kryssar. I pressreleasen är Fritz noga med att påpeka att reportern Inga-Lisa Rosén kommer att vara med på resan och berömmar henne då hon ”tagit sig tid till att lyssna på och skriva om ’Privatspanarnas’ teorier och slutsatser.”¹³⁰

Med på resan finns också Jan Lindström som rapporterade om kryssningen i *Expressen* den 8 oktober 1992. I sitt reportage, rubricerat ”HAVERISTERNA”, beskriver Lindström sin ambivalenta inställning till de sjöfarande detektiverna: ”-Du tror inte på oss, säger Anér till mig och jag svarar att det ligger en del i det. Men jag kan inte låta bli att beundra deras själva knäppighet, på gränsen till ädelmod, deras envisa arbete i motvind och uppförbacke, år efter år.”¹³¹ I *Svenska Dagbladet* berättar Eva Bäckstedt, som även hon deltog på resan, om privatspanarnas imponerande detaljkänedom:

Ingen slår privatspanarna på fingrarna när det gäller Palmeutredningen. De kan den in i minsta kryptiska detalj. [...]

Över smörgåsbordet diskuteras det inte om några vittnen A eller B, här omnämns alla med namn och nummer. Alla vet på sekunden hur mycket kommissarie Söderströms armbandsur gick efter på mordkvällen, och den taxiresa som en av Olof Palmes anhöriga företag på natten blir föremål för djupanalys och ingående tolkning.

Bäckstedt skriver också om gruppens lösa sammanhållning. ”De utgör ingen grupp, ingen organisation med gemensam linje, utan är just en handfull personer som arbetar med mordet på Olof Palme var och en efter eget huvud.” Vidare skriver Bäckstedt om Fritz roll i det hela:

Den samlade kraften heter Fritz G Pettersson. Han är tämligen nypensionerad efter ett yrkesliv inom den grafiska branschen, och han är en av dem som grundade Exodus, föreningen för utfrysta, för ett tiotal år sedan. Han är väl medveten om att han betraktas som mer eller mindre professionell rättshaverist inom vida kretsar, han säger det själv med ett snett leende.¹³²

Återigen beskrivs Fritz bakgrund i Exodus i relation till privatspanandet. Att Pettersson var mån om hur han själv och andra privatspanare uppfattades i media är tydligt. I ett brev till de ”sjöfarande vännerna” en vecka efter kryssningen är han positiv till publiciteten man lyckades få: ”Både *Expressen* och *Svenskan* skrev ju rätt bra och jag lyckades även med att få *Norrtälje tidning* att skriva om vår resa liksom *Söder-Nyheter* (upplaga ca 100.000). Inslaget i ABC-

¹³⁰ Fritz G. Pettersson, ”Pressrelease” 01-10-1992, SE/RA/770228/3/4 (RA).

¹³¹ Lindström, (1992), s. 15.

¹³² Eva Bäckstedt, ”Spanare samlade på färja”, *Svenska Dagbladet* 09-10-1992, s. 8.

Nytt var ju också rätt bra - men tyvärr bara 3,5 minuter. Men tydligen har det ändå observerats av många.”

Att det var viktigt för Fritz hur man framstod utåt visar sig också i brevet till de två kvinnorna som deltagit på ett möte hemma hos honom. Det var nämligen inte bara för att be om ursäkt för ”Vännen Ingvar” som Fritz hörde av sig:

Om Palmdebatten om det ouppklarade mordet skall fortsätta i massmedia — vilket jag tror är bra för demokratin och yttrandefriheten så behöver journalister och TV-producenter nya, fräscha ansikten att visa upp och intervjua.

Ni verkar ju båda vara klipska, frågvisa och intresserade. Dessutom så ser Ni ju båda väldigt bra ut och har en fin framtoning. Någoting som är rätt väsentligt om man skall uppträda en TV-ruta eller synas på bilder i dags- eller veckopress.

Nu vet jag inte om Ni vill uppträda offentligt och visa upp Er.

Det har ju både för- och nackdelar.

Men om Ni är intresserade gå tror jag att det inte vore omöjligt för Er att bli intervjuade i TV och veckopress Inför 7-årsminnet av mordet. — Det kräver naturligtvis att ni är pålästa och vill ställa frågor. — Rubriken skulle ju kunna vara "Dagmammorna som är frågvisa om Palmemordet"- eller något i den stilen.¹³³

Som framgår av brevet har Fritz identifierat att gruppen ses som gammal och gubbig, man behöver unga, gärna kvinnliga, frontfigurer som kan förmedla budskapet. Fritz lyfter kvinnornas intresse och intellekt, det är deras förmåga att ta till sig kunskapen som är viktigast. Om någon av kvinnorna svarade eller nappade på erbjudandet framgår inte av materialet, men man kan konstatera att Fritz var mån om hur gemenskapen framstod i media.

1993 lanserade Sven Anér nyhetsbrevet *PALME-nytt*. Nyhetsbrevet hade undertiteln ”Det som inte står i tidningen”, och på första sidan av det första numret kan man läsa varför *PALME-nytt* finns. ”Ja , avsikten är faktiskt att i första hand över huvud taget s k r i v a om alla de frågor som sammanhänger med statsministermordet den 28 februari 1986.” Anér fortsätter, och antyder att media vägrar skriva om saken: ”För ni ser själva i er rikstidning eller lokaltidning: just nu skrivs praktiskt taget ingenting”. Han vill också föra fram att han värdesätter sina läsare ”Låt mig från början konstatera, som en självklarhet, att jag kommer att sätta värde på en aktiv kontakt med läsarna. Därför att ni läsare är ju inte passiva personer

¹³³ Fritz G. Pettersson, ”Privat och konfidentiellt Brev till A-K & C.” 17-11-1992, SE/RA/770228/3/4 (RA).

som bläddrar, utan aktiva personer som söker en lösning av, eller åtminstone en öppning i Palmegåtan.”¹³⁴

Här, 1993, är en bra slutpunkt för avsnittet om privatspanarna. I och med *PALME-nytt* går individerna som ovan beskrivits in i en ny fas. Anér fortsatte att ge ut *PALME-nytt* fram till 2001, och gick senare vidare till att blogga hela vägen fram till sin bortgång 2018.¹³⁵

Fritz verkar av allt att döma fortsatt med studiecirklar i hemmet och att hålla ”debattmöten” på ABF-huset på årsdagen för mordet fram till sin död 2000. Efter Fritz bortgång skrev Anér följande om sin tidigare spanar-kollega:

”Obegripligt att ingen vill söka sanningen”, skriver jag härintill. Jo, Fritz sökte sanningen. Det är i mycket stor utsträckning just Fritz engagemang och idealitet som lett till att Palmemordet inte fallit i glömska. Tunga toner av Bach i Klara kyrka etsade fast vårt ljusa, inspirerande minne av Fritz. Sven Anér ¹³⁶

Gemenskap, nätverk eller grupp?

Jag vill mena att den grupp av aktörer som framträder i det är avsnittet är en del av en större kunskapsgemenskap. Begreppet kunskapsgemenskap är nytt inom den kunskapshistoriska forskningen och sätter fingret på ett fenomen som tidigare inte analyserats inom fältet. Med kunskapsgemenskap menar jag inte den grupp som kallar sig för ”arbetsgruppen”.

Arbetsgruppen som Sven Anér initierade var en formell grupp inom en större gemenskap. Begreppet är tydligare och mer precist av tidigare formuleringar som ”nätverk” och ”arenor”. Det synliggör en process där aktörer skapar relationer som en effekt av kunskaps-cirkulation. Kunskapshistoriker har tidigare betonat hur kunskap cirkulerar genom redan existerande nätverk, begreppet kunskapsgemenskap visar, med bakgrund av den här undersökningen, att det alltså finns en omvänd process.

En viktig sak att ha med sig är det kunskapsutbyte som sker inom gemenskapen. Som framgår av undersökningen har privatspanarna ofta väldigt olika åsikter om mordet, men de binds samman och har nytta av varandras kunskap, såväl praktisk som teoretisk.

¹³⁴ Sven Anér, *PALME-nytt* 1, nr 1 (1993): s.1. Alla nummer finns tillgängliga via:

<<http://runeberg.org/palmenytt/>>

¹³⁵ <<http://svenanerpalmemordet.blogspot.com/>>

¹³⁶ Sven Anér, *PALME-nytt* 8, nr 5 (2000): s. 4.

Staten som kunskapsaktör

I det första kapitlet kunde vi se att inte ens en vecka hann efter mordet innan det höjdes röster som ville se ”svensk Warren-kommission”. I föregående kapitel framgick det att politikerna till en början var motvillig till att ”störa” polisens utredning, men att det var mer eller mindre konsensus att det någon gång skulle bli aktuellt att granska vad som faktiskt skett. Bland förespråkarna ansåg man istället att det var viktigt att så snabbt som möjligt tillsätta en kommission för att kommissionen skulle få en så klar bild som det bara går. Ett återkommande argument för att tillsätta en granskande kommission var den lyckade Ubåtskommissionen i början på 80-talet.¹³⁷ Ubåtskommissionen var parlamentarisk och bestod således av politiker. Sammansättningen av kommissionen som skulle granska palmeutredningen blev ett diskussionsämne i media och när det stod klart att granskningen skulle delas upp i två, en sakkunnig och en parlamentarisk, anklagades regeringen för att vara ”rädd” för polisledningen av Moderaternas vice ordförande Lars Tobisson.¹³⁸

Nedan undersöks de två första stora granskningarna som har gjordes om Palmeutredningen. Min ambition har varit att separera de två så långt som möjligt från varandra för att underlätta läsningen, något som i vissa fall inte har gått av skäl som framgår av undersökningen.

Juristkommissionen om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme. Juristkommissionen tillsattes den 22 maj 1986 av regeringen Carlsson I. Till ordförande för Juristkommissionen utsågs Per-Erik Nilsson, dåvarande chefsjustitieombudsman. Utöver Nilsson bestod kommission av hov- rättspresidenten Carl-Ivar Skarstedt och arbetsdomstolens ordförande Olof Bergqvist. Som experter och sakkunniga tillsattes av justitiedepartementets chef ett departementsråd, en byråchef, en polisöverintendent, en statsåklagare, två avdelningsdirektörer och en länspolischef.¹³⁹ Under sommaren 1987 fick Nilsson avgå som chefs: JO och entledigades från kommissionen efter en (till Palmemordet orelaterad) skandal i media.¹⁴⁰ När han avgick tog Carl-Ivar Skarstedt över ordförandeposten.

Kommissionen skulle presentera sina resultat i april 1987, detta hann man inte, på grund av tidspress från parlamentariska kommissionen (se nedan). Istället presenterades i maj 1987 del

¹³⁷ Ubåtsskyddskommissionen, *Att möta ubåtshotet: ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik: betänkande*, Liber/Allmänna förl., Stockholm, 1983. (SOU 1983:13).

¹³⁸ ”Oenighet om kommissionen”, *Dagens Nyheter* 23-05-1986, s.1, 6–7.

¹³⁹ SOU 1987:14 s. 3.

¹⁴⁰ Nilsson hade sett till att hans barn fick hyreskontrakt som tillhörde pensionskassan och anklagades dessutom för att ha låtit JO betala en semester.

I av granskningen. Denna del innefattar granskningen av de samhällsskyddande institutionerna och utredningens första tolv timmar. I december 1987 presenterades del 2 som granskade utredningen från tolv timmar efter mordet fram till den 4 februari 1987 då regeringen beslutade att omorganisera utredningen.¹⁴¹

Juristkommissionens uppdrag

I protokollet från regeringssammanträdet den 22 maj 1986 står det följande om juristkommissionens uppdrag:

Kommissionen bör till en början studera hur säkerhetsskyddet för statsråd och andra offentliga personer, liksom den nuvarande organisationen för att förebygga terrorism och liknande angrepp, har fungerat i praktiken. En väsentlig del av uppdraget består vidare i att undersöka de frågor som berört de centrala samhällsfunktionerna den närmaste tiden efter mordet och att därvid uppmärksamma bl.a. rutinerna för beredskap och säkerhetsskydd. Sambands- och informationsfrågorna i det sammanhanget bör även studeras. En annan viktig del av uppdraget är att granska brottsutredningen.¹⁴²

Poängen med granskningen var att klargöra hur berörda myndigheter och samhällsfunktioner hade utfört sina uppgifter. Juristkommissionen ålades ingen ”kontroll- eller tillsynsfunktion”, vilket innebär att man inte skulle värdera insatserna under mordnatten utan istället ”iaktta och sammanfatta skeenden”.¹⁴³ Kommissionens uppdrag var alltså inte att föreslå förändringar eller avgöra om enskilda individer eller myndigheter gjort rätt eller fel. Man skulle sakligt och objektivt redogöra för vad som har gått rätt och vad som bör förändras. Juristkommissionen tillägger också att man inte har en operativ funktion, d.v.s. man skulle inte hitta mördaren, något man ansåg ”så självklart att det knappast behöver sägas.”¹⁴⁴

Den sista kommentaren är ett sätt för kommissionen att understryka att det inte är fråga om en ”svensk Warrenkommission”, då Warrenkommissionen i allra högsta grad hade en operativ funktion. Warrenkommissionen skulle undersöka skuldfrågan i mordet på John F. Kennedy, något Juristkommissionen alltså inte skulle göra. Juristkommissionen tolkar istället sitt uppdrag som ett sätt att förebygga att något liknande ska ske igen. Juristkommissionens uppdrag speglar den syn på kommittéväsendet som statsvetenskapen ofta betonat, kommittéväsendet som en arena för objektivt kunskapsproducerande.

¹⁴¹ SOU 1999: 88 s. 41.

¹⁴² Protokoll 1271–86 bilaga 1 i SOU 1987:14.

¹⁴³ SOU 1987:14 s. 12.

¹⁴⁴ SOU 1987:14 s. 12.

Juristkommissionens arbetsmetoder.

Regeringen gav kommissionen fria händer vad gäller arbetsmetoder och beslutade att granskningens resultat ”så långt som möjligt” skulle presenteras offentligt.¹⁴⁵ Till största del förlitade kommissionen sig på intervjuer med personer som på ett eller annat sätt varit inblandade i arbetet under mordnatten. Intervjuerna av de totalt 178 intervjuobjekten utfördes av hela kommissionen, eller i mindre konstellationer där ordföranden, den sakkunnige och en eller flera experter medverkade. För att få ett större underlag hämtade man också externa synpunkter från individer med expertkunskap på området. Utöver intervjuer undersökte kommissionen också skriftligt material, bl.a. utredningsmaterial från polisen.

Juristkommissionen beskriver att deras arbetsprocess var besvärlig. Framförallt menar man att det är problematiskt att granska en pågående utredning. Dessutom skriver man att arbetet knappast underlättades av att det ”under utredningens gång uppstår irritation och konflikter inom den organisation som polis och åklagare utgör”.¹⁴⁶

Juristkommissionens slutsatser

I inledningen av sin första rapport skriver Juristkommissionen att man inte förväntade sig att hitta några allvarliga brister under sin undersökning, en utgångspunkt som uppfattades som av den senare granskningskommissionen tolkades som ett sätt att visa på objektivitet.¹⁴⁷ Trots den här utgångspunkten hittade juristkommissionen allvarliga brister på ett antal punkter i arbetet under mordnatten

När det gäller mordplatsen är kommissionen mycket kritiska till polisens arbete. Kommissionen menar att det under mordnatten funnits allvarliga brister i hur avspärningen genomfördes. För det första menar man att avspärningen var för liten, för det andra menar man att bevakningen inte var tillräcklig då minst två obehöriga lyckades ta sig in till mordplatsen. I sin bedömning är kommissionen sällsynt hård just i det här fallet, man menar att även om det är så att en större avspärning inte hade hjälpt utredningen så är det här ett misslyckande som kan ha lett till att skador på bevisning och spår kan ha skett, skador som är omöjliga att reparera.¹⁴⁸ Vidare skriver kommissionen att det i läromedel på polisutbildningen anges att det är viktigt att så snabbt som möjligt få till en avspärning på ett så stort område

¹⁴⁵ ”Protokoll vid regeringssammanträde 1271–86” 22-05-1986; SOU 1987:14, Bilaga nr. 1.

¹⁴⁶ SOU 1987:14 s. 13.

¹⁴⁷ SOU 1999:88 s. 45.

¹⁴⁸ SOU 1987:14, s. 63.

som möjligt och att detta område bevakas noga för att undvika kontaminering.¹⁴⁹

Med den sista kommentaren vill kommissionen understryka att det inte behövs någon förändring i utbildningen, då poliser får lära sig att avspärningen ska vara större och mordplatsen hållas fri från påverkan. De här misstagen var därför just misstag som skedde i stunden och inte tecken på större problem i polisutbildningen.

Ett annat område där kommissionen var kritiska var hur insatserna under mordnatten samordnades och oklarheten kring vem som skulle ta ledarrollen. Kommissionen skriver att det inte går att bortse från att hela verksamheten under mordnatten hade allvarliga brister. Det saknades systematik, man satte inte in alla tillgängliga resurser, information nådde inte ut till alla poliser ens i närområdet och rikslarmet kom först ett par timmar efter mordet.

Kommissionen påpekar att man inte kan begära av den ansvarige på sambandscentralen att denne själv skulle avgöra om det fanns risk för ytterligare attentat mot riket. Man skriver också att man har fått information om att polisen kunde göra bedömningen att det inte fanns risk för ytterligare attentat, utan kontakt med försvarsledningen. Här ser kommissionen inte att det finns anledning till att ifrågasätta polisledningens slutsatser. Däremot menar man att det inte går att försvara att Regeringskansliet inte omedelbart sattes under bevakning samt ”att man inte på ett mer konsekvent och rationellt sätt anordnade skydd för regeringens ledamöter när de samlades under natten.”¹⁵⁰ Någon enskild förklaring till den här bristen har man inte funnit, utan härleder det till den allmänna bristen på kommunikation och ledning som fanns under mordnatten. Slutligen konstaterar kommissionen att sambandscentralen var dåligt förberedd på den mediestorm som kom under natten, vilket störde arbetet.

I sina sammanfattande slutsatser konstaterar Juristkommissionen att det inte finns någon anledning till att omfattande ändra i polisens organisation eller arbetssätt. Den största bristen kommissionen hittar ligger i ansvarsfördelningen, det var inte tydligt vem som hade ansvaret för vilket beslut. Kommissionen säger sig inte ta någon ställning om vem som bör ha detta ansvar, det viktigaste var att det nästa gång inte fanns någon tveksamhet om vem som ska ta ledningen.¹⁵¹

För den här undersökningen är Juristkommissionens granskning mycket intressant. Som framgår av de här slutsatserna kan kommissionen mer eller mindre bekräfta uppgifter om

¹⁴⁹ SOU 1987:14, s. 62.

¹⁵⁰ SOU 1987:14, s. 67.

¹⁵¹ SOU 1987:14, s. 68.

polisens usla arbetsinsatser under mordnatten som framkom i *Dagens Nyheter* redan den 4 mars 1986. Precis som att Wilhelm Agrell och *Dagens Nyheter* hade en särskild auktoritet bakom sig, satt en statlig kommitté också på en speciell roll inom kunskapens infrastruktur vid den här tiden. I sin roll som objektiv granskare kunde kommissionen bekräfta eller avvisa uppgifter som cirkulerat. I det sammanhanget ska det tilläggas att det inte ingick i kommissionens uppdrag att avvisa några uppgifter, men det blir ofrånkomligen en effekt av att granska. Att Juristkommissionen till viss del frångick sitt uppdrag som objektiv observatör har också kommenterats av Granskningskommissionen: ”De överväganden Juristkommissionen i sina rapporter återkommande redovisat under rubriken ’Iakttagelser och analys’ utgör i praktiken Juristkommissionens bedömning av utredda sakförhållanden.”¹⁵²

Juristkommissionen om Polisspåret

Juristkommissionen lägger ingen stor vikt vid polisspåret, men i del två av granskningen kommenterar man kort hur spaningsledningen hanterade polisärenden:

Redan i början av mars 1986 kom det in ett antal tips om polismän som sattes i samband med mordet på Olof Palme. Den 6 mars beslöt ledningsgruppen att sådana tips skulle handläggas vid säkerhetsavdelningen. Byråchefen *Per Göran (P. G.) Näss* fick huvudansvaret för utredningen i denna del. Utredningen av sådana tips har i den senare diskussionen i massmedierna fått den sammanfattande benämningen ”polisspåret”.¹⁵³

Den här korta presentationen som Juristkommissionen ger av polisspåret är intressant. För det första kan man se att polisspåret i december 1987 definitivt har nått den fas som David Larsson Heidenblad skulle kalla för ”kulturell referenspunkt”. Det finns egentligen ingen anledning för juristkommissionen att skriva ut ordet polisspåret i det här sammanhanget, att man gör det tyder på att begreppet vid den här tiden har blivit en referens som folk i allmänhet har. För det andra skriver man att polisspåret är en samlade term som inte hänvisar till ett enskilt spår, och dessutom att det är ett ord som myntats i massmedia. Det här visar att polisspåret alltid har varit en samlad kunskap av den typ som Wilhelm Agrell presenterade på *DN-debatt* i februari 1987, och aldrig uppfattats som en allomfattande konspirationsteori. Juristkommissionen berättar att polisspåret innehåller tips om ett trettiotal identifierade poliser samt iakttagelser av walkie-talkie män och polisbilar som ska ha rört sig i området. Vidare slår man fast att: ”Samtliga tips utreddes. När de hade bearbetats färdigt avfördes de

¹⁵² SOU 1999:88, s. 43.

¹⁵³ SOU 1987:73, s. 73.

successivt från fortsatt handläggning. Näss redovisade utredningsresultaten till Holmér som gjorde den slutliga bedömningen.”¹⁵⁴

I den här uppdelningen av tips ser Juristkommissionen ingen problematik då tipsen blev hanterade av en annan del av polisen (Säkerhetsavdelningen) än det som de flesta av de identifierade polismännen tillhörde (Stockholms polisdistrikt). Däremot kritiserar man från kommissionens sida att tipsen inte utreddes av åklagare från första början:

Med hänsyn till de syften som ligger bakom särregleringen av utredningar om brottspåståenden som riktas mot polisman skulle det enligt vår mening ha varit en fördel om dessa utredningar hade särbehandlats på det sättet att åklagaren hade tagit direkt ledning över utredningsarbetet i denna del.¹⁵⁵

Juristkommissionen lägger alltså inte ingen större vikt vid att diskutera polisspåret, vilket inte heller låg i deras uppdrag. Det är ändå intressant att fundera kring varför man väljer att ta upp frågan, särskilt konstaterandet att ”samtliga tips utreddes”. Den här typen av kommentarer ligger i linje med hur tidigare forskning visat att stater använder kommissioner för att avvisa konspirationsteorier.¹⁵⁶ I de fallen har det dock varit uttalat från början att kommissionen skulle gå till botten med konspiratoriska anklagelser och komma med definitiva svar. I fallet med Juristkommissionen är det snarare ett exempel på hur kunskaps-cirkulation, genom diskussioner i massmedia, tvingar fram reaktioner. I det här fallet tvingar den fram en kommentar från samhällets, vid tiden, mest betrodda kunskapsaktör: kommittéväsendet.

Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme.

Parlamentariska kommissionen tillkallades den 19 mars 1987, alltså före det att Juristkommissionen överlämnat sitt första betänkande. Kommissionen bestod, som namnet antyder, av politiker. I kommissionen ingick de f.d. riksdags-ledamöterna Ragnar Edenman, (ordförande), Sven Gustafsson, Håkan Winberg och Thorbjörn Fälldin. Sittande folkvalda var Ivar Nordberg, Doris Håvik och Jörn Svensson, och kommunalrådet Sören Mannheimer. Kommissionen lämnade sitt betänkande efter ungefär ett år, i april 1988.

Parlamentariska kommissionens uppdrag

Parlamentariska kommissionens uppdrag var olikt det som ålagts Juristkommissionen:

¹⁵⁴ SOU 1987:72, s.73.

¹⁵⁵ SOU 1987:72, s.161.

¹⁵⁶ Van Buuren, (2013), s. 273.

En huvuduppgift för det fortsatta arbetet bör vara att värdera och dra slutsatser av det material som kommissionen tar fram och att lägga fram de förslag för framtiden som materialet kan föranleda. En lämplig form för arbetet är enligt min mening en parlamentariskt sammansatt kommission, och jag förordar alltså att en sådan kommission tillkallas.¹⁵⁷

Uppdraget var alltså att utifrån den kunskapsgrund som juristkommissionen tog fram föreslå eventuella förändringar som riksdagen skulle ta ställning till. Framförallt var det inom två områden som kommissionen skulle föreslå förändringar: samhällsberedskap och ledarskap vid särskilda händelser. Till grund för kommissionens arbete låg Juristkommissionens material, och Juristkommissionen förväntades bistå parlamentariska kommissionen med eventuella kompletterande undersökningar. I parlamentariska kommissionens rapport skriver man att man inte har någon anledning att misstro Juristkommissionens rapport:

När det gäller juristkommissionens arbete har vår uppgift främst varit att utvärdera och dra slutsatser av det material juristkommissionen har tagit fram. Vi har inte ansett vår uppgift vara att i varje detalj granska om de uppgifter juristkommissionen detalj redovisar är riktiga eller inte.¹⁵⁸

Granskningskommissionen har kommenterat förhållandet mellan de två tidigare kommissionerna som väldigt tätt. Då parlamentariska kommissionen skulle grunda sig på Juristkommissionens rapport, består den senare rapporten ”i hög grad av redogörelser för vad Juristkommissionen funnit och ansett, till vilka kommissionen fogat sina kommentarer.” och föga förvånande konstaterar man att ”Till övervägande del har Parlamentariska kommissionen instämt i Juristkommissionens bedömningar.”¹⁵⁹

Av samma anledning finns det inte mycket relevant att skriva om parlamentariska kommissionens arbetsmetoder, mer än att man i viss mån ändå skapade sitt eget beslutsunderlag genom ett antal studiebesök.

Parlamentariska kommissionen om polisspåret

I sina övergripande slutsatser ligger parlamentariska kommissionen nära Juristkommissionens dito men använder sig av ett mer tillspetsat språkbruk. Man ansåg att bristerna kring brottsplatsen var ”allvarliga”. Om sambandscentralen och ledningen under mordnatten är man ännu hårdare:

¹⁵⁷ SOU 1988:18, s. 27.

¹⁵⁸ SOU 1988:18, s. 30.

¹⁵⁹ SOU 1999:88, s. 43.

Framför allt arbetet på sambandscentralen har präglats av en uppseendeväckande handfallenhet och förvirring. Vår kritik riktar sig både mot polismyndighetens tjänstgörande högsta ledning för att den bl.a. inte klargjorde hur arbetsuppgifterna skulle fördelas och mot personalen på lägre nivåer. Bristerna visar enligt vår mening att de ansvariga - i första hand polisledningen i Stockholm - inte lagt ned tillräcklig omsorg på att upprätthålla erforderlig kompetens hos all personal som sysslar med att leda polisverksamhet från sambandscentralen. Vi pekar på att rekryteringen av personal måste ägnas stor omsorg men också på behovet av utbildning och träning.¹⁶⁰

Då de ligger väldigt nära Juristkommissionens finns det ingen anledning att redogöra för alla parlamentariska kommissionens slutsatser. Det man kan konstatera är att det finns en spännande dynamik mellan kommissionerna som kunskapsaktörer, framförallt genom deras olika, men sammankopplade, uppdrag.

När det gäller polisspåret är parlamentariska kommissionens skrivelse till justitieministern den 21 december 1987 av större intresse. Här berättar kommissionen att man tagit sig för att särskilt granska polisspåret, utan att vänta in Juristkommissionens andra rapport. Anledningen till detta säger man är att det under hösten 1987 pågått en ”intensiv debatt” i massmedia. Till skillnad från Juristkommissionen radar parlamentariska kommissionen upp vilka tips och utredningsåtgärder man fokuserat på:

- Iakttagelser som en busschaufför och en busspassagerare uppgett att de gjort mordnatten kl 23.30 vid en busshållplats på Birger Jarlsgatan; [...]
- bestämningen av tidpunkten då larm ned anledning av mordet sändes ut över polisradion och tidpunkten då de första polismännen kom platsen; [...]
- Iakttagelser som en hyresvärd och en fastighetsskötare gjort i september 1987 i samband med en undersökning av en vattenläcka en polismans lägenhet [...]¹⁶¹

Parlamentariska kommissionen skriver, i likhet med juristkommissionen att alla dessa spaningsuppdrag har utretts, ska utredas eller är under utredning.

I citatet ovan har jag tagit med tre av de sju tips som parlamentariska kommissionen tittat närmare på. Det är minst sagt anmärkningsvärt att tre av sju tips kommer från personer som var involverade i den privata spanargrupp som analyserades i föregående kapitel. Det ska också noteras att skrivelsen är daterad i slutet av december 1987, nästan ett år före det att privata spanargruppen formellt bildades. Parlamentariska kommissionen har alltså utfört sin granskning före det att *Mordet på Olof Palme: Ett verkligt drama* och *Polisspåret* hunnit publiceras. I det avseendet är det värt att återigen poängtera fördelen med att analysera

¹⁶⁰ SOU 1988:18, s. 10.

¹⁶¹ SOU 1988:18, s. 217.

cirkulation istället för innehåll. En undersökning av polisspåret som tar sin utgångspunkt från Lars Krantz bok *Mordet på Olof Palme: Ett verkligt drama* skulle helt missa att termen var etablerad och, åtminstone delvis, granskad av två statliga kommissioner före det att boken har publicerats. Det här visar också varför forskningen på konspirationsteorier har mycket att vinna på att förstå konspirationsteorier som kunskap och anlägga kunskapshistoriska analyser på dessa. Istället för att gå in med en förståelse av teorierna som antingen negativa eller positiva symptom på samhällsutvecklingen erbjuder en kunskapsförståelse en djupare och mer objektiv syn på konspirationsteorier.

Parlamentariska kommissionens slutsatser av sin extragranskning är inte lika sensationella som det faktum att man genomförde granskningen. Man konstaterar att spaningsledningen och åklagare gjort det man ska i fallet och även om det just då (december 1987) enligt åklagare inte fanns någon anledning att misstänka någon polis, låg uppslagen kvar i utredningen ifall det skulle komma nya uppgifter. När det gäller Gösta Söderströms uppgifter, ”de sex magiska minuterna” konstaterar både Jurist- och parlamentariska kommissionen att det inte finns någonting som ”tyder på något på annat än att de första polismännen kom till platsen inom ett par, tre minuter efter mordet.”¹⁶²

Det man kan notera om den här skrivelsen är att kommissionen menar att diskussionen om polisspåret har uppkommit då ”[...] polisens utredning i denna del inte kan göras offentlig - i varje fall inte nu[...]”¹⁶³. Just den här omständigheten har till följd att inte heller parlamentariska kommissionen kan skriva ut mer om utredningarna i polisspåret än svepande formuleringar. Att kommissionen ändå tog på sig det här uppdraget säger mycket om kommissionens bild av sig själv som en central kunskapsaktör. Det finns en outtalad förväntan att kommissionens granskning ska betyda mer i allmänhetens ögon än polisens egna kommentarer, trots att det inte finns någon möjlighet för vare sig kommissionen eller polisen att belägga sina slutsatser offentligt.

Kommissioner och kunskap

I den här sista delen av undersökningen har jag undersökt två statliga kommissioner som granskat brottsutredningen om mordet på Olof Palme. Jag har medvetet valt att exkludera Granskningskommissionen i den här analysen, då deras betänkande kommer publiceras först

¹⁶² SOU 1988:18, s. 219.

¹⁶³ SOU 1988:18, s. 217.

1999, det vill säga utanför undersökningens tidsram. Det är dock relevant att lyfta Granskningskommissionen i relation till de två andra kommissionerna i den här mer reflekterande och sammanfattande delen.

För både Jurist- och den parlamentariska kommissionen poängterades det att uppdraget inte var ”operativt”. Även Granskningskommissionen är tydliga med detta och understryker att ”[...] en kommission som denna överhuvudtaget inte kan jämföras med t.ex. den amerikanska Warrenkommissionen [...] Den kommissionen hade – förutom ojämförligt större resurser – alla en domstols befogenheter och dess uppgift var att utreda och klarlägga själva händelseförloppet.”¹⁶⁴ Det är inte särskilt konstigt att Warrenkommissionen ligger som en skugga över de här svenska kommissionerna då det inte krävs någon större hjärngymnastik för att dra jämförelser mellan John F. Kennedys respektive Olof Palmes bortgång. Samtidigt blir det ständiga refererandet till Warrenkommissionen märkligt, sett till Warrenkommissionens misslyckande med sitt uttalade uppdrag: att motbevisa en eventuell konspiration.¹⁶⁵ I Granskningskommissionens fall kan det kanske ha att göra med den debatt som om Warrenkommissionen som uppstod efter Don DeLillos bok *Libra* och Oliver Stones film *J.F.K.*¹⁶⁶ Dessa verk publicerades dock efter de granskningar som varit föremål för den här undersökningen, och förklarar inte varför Warrenkommissionen ligger top of mind 1987. För framtida studier skulle det vara intressant att undersöka just hur Warrenkommissionen diskuterades i svensk offentlighet före och efter granskningarna av Palmeutredningen. Trots att min egen undersökning varit avgränsad till kommissionernas slutsatser som är relevanta för polisspåret, finns det indikationer på att diskussionen ser annorlunda ut i Sverige än den som Kathryn Olmsted har visat fanns i USA.

På ett teoretiskt plan är uppdelningen av de två första kommissionerna intressant då de hade två olika uppdrag som kunskapsaktörer: en producent och en användare.

Granskningskommissionen kunde i efterhand konstatera att uppdelningen inte var så självklar som den låter:

Att fördela arbetet på det sättet kan kanske tyckas naturligt, men det är inte så lätt i praktiken. [...] Värderandet av fakta förutsätter å sin sida en analys som i sin tur ofta leder över i en förnyad prövning av fakta, dvs. tillbaka till utredningsfasen. Arbetsuppgifterna i

¹⁶⁴ SOU 1999:88, s. 31.

¹⁶⁵ Olmsted, (2011), s. 673.

¹⁶⁶ Don DeLillo, *Libra* (New York: Viking, 1988); Oliver Stone, *JFK : an Oliver Stone film*, (1991).

sig kan särskiljas, men det torde vara svårt att strikt fördela dem på olika personer eller, som i detta fall, olika kommissioner, liksom att redovisa dem åtskilda från varandra.¹⁶⁷

Citat ovan sätter fingret på varför kunskapshistoria kan bidra till forskningen om det svenska kommittéväsendet. Trots en tydlig uppdelning i uppdrag gick det inte att oproblematiskt ”överföra” eller ”agera på” den kunskap som juristkommissionen presenterat. Med ett teoretiskt koncept som kunskaps-cirkulation skulle forskningen om kommittéväsendet komma ur den statiska förståelsen av kommittéväsendet som ett verktyg med vilket kunskap ”produceras” och används.¹⁶⁸ Undersökningen som presenterats i det här kapitlet visar att verkligheten inte är så enkel. Snarare är en statlig kommitté en av flera aktörer som påverkar och påverkas av den samhälleliga kunskaps-cirkulationen. Kommittéväsendet har ”kunskapsproducerande” som en av sina huvudsakliga uppgifter, och ofta anses just svenska kommittéer ha en fördel i att vara en statlig aktör som samtidigt har stor självständighet.¹⁶⁹ Mot bakgrund av den här vedertagna förståelsen av kommittéväsendet finns det stor potential för kunskapshistoriker att undersöka hur en kommission, i och med sin formella roll som kunskapsaktör, påverkar den samhälleliga kunskaps-cirkulationen. Då det svenska kommittéväsendet är världsunikt i sin relativa storlek finns det dessutom all anledning att undersöka just de svenska förhållandena.

Jurist- respektive parlamentariska kommissionens handlingar bidrog, i likhet med Wilhelm Agrell och *Dagens Nyheter*, till att legitimera polisspåret. Det kan tyckas märkligt då kommissionerna menade att spåret var utrett och att det inte fanns anledning att vidare misstänka någon polis. Genom att i sina rapporter ens nämna polisspåret vid namn och diskutera det, fick spåret en typ av legitimitet kopplad till det förtroende som fanns för kommittéväsendet under tiden. Framförallt kan detta sägas gälla missförhållandena på mordplatsen under mordnatten. När kommissionerna har sagt sitt spelade det inte längre någon roll om Hans Holmér ansåg att polisen ”gjort sitt jobb”, polisarbetet under mordnatten blev otvivelaktigt utdömt som undermåligt. När två kommissioner på varandra konstaterade detta kunde det ställas frågor om polisen ens var intresserad av att lösa mordet. Enligt Granskningskommissionen är det här slarvet en av anledningarna till polisspåretts uppkomst:

Polisen fick vidare omgående och på goda grunder utstå kraftig kritik för sina insatser på mordnatten. Insatserna var så usla – det har ju belagts via granskningar av olika slag, se

¹⁶⁷ SOU 1999:88 s. 42.

¹⁶⁸ Se Johansson, (1992), s. 21–27.

¹⁶⁹ Statskontoret, *Udda fåglar i kommittéväsendet : en studie av otraditionella kommittéer* (Stockholm: Statskontoret, 2019), s. 6.

kapitel 1 – att det fanns skäl att fråga sig om det bara kunde vara fråga om inkompetens eller om det också kunde röra sig om en ovilja att göra sitt bästa.¹⁷⁰

Även om den parlamentariska kommissionen slog fast att alla tips i polisspåret utretts, bekräftade man alltså mer eller mindre att polisen själva – utan uppsåt – förstörde utredningen direkt. Den här slutsatsen stärks av Granskningskommissionen:

Vi vill slutligen tillägga, att det inte är utan egen förskyllan som polismakten drabbats av diskussionen kring polisspåret. Sakligt sett finns det inte så mycket substans i den diskussionen, men frånvaron av substans har kunnat kompenseras av den grogrund för misstro och bristande tilltro till utredningsinsatserna som polisens egna åtgärder givit upphov till.¹⁷¹

Att en statlig kommitté är sysslar med kunskap är inget nytt fynd för den här undersökningen, hela kommittéväsendet och i princip all forskning om det bygger på det antagandet. Det bidrag som den här undersökningen har gjort är att visa hur kommissionerna är en del av den större cirkulationsprocessen. De är aktörer som förlitar sig på sin egen legitimitet.

Kommissionerna tillsätts som effekt av att det pågår samhällelig kunskapscirkulation varpå ”staten” tar på sig rollen att utreda huruvida den kunskap som cirkulerar är riktig. Det behövs fler studier som riktar ett mer avgränsat fokus på hur kommissioner fungerar som en av flera aktörer i den samhälleliga kunskapscirkulationen, men den här undersökningen har visat att det finns mycket att hämta här för både statsvetare och kunskapshistoriker.

Avslutning

Undersökningens resultat

I sina slutsatser om polisspåret skriver Granskningskommissionen följande:

”Polisspårsdiskussionens uppkomst kan inte heller skyllas på massmedia eller enskilda ’privatspanare’, eftersom misstron alltså delvis har haft fog för sig och dessutom finns företrädd inom polisen själv.¹⁷² I den här undersökningen har jag kunnat visa att etablerandet av polisspåret är en komplex historia där polisen, massmedia, statliga kommittéer och privatspanare alla spelar en viktig roll.

¹⁷⁰ SOU 1999:88 s. 413.

¹⁷¹ SOU 1999:88 s. 419.

¹⁷² SOU 1999:88, s. 419.

Dagens Nyheter

Vad gäller *Dagens Nyheter* har David Larsson Heidenblad understrukit tidningens viktiga roll som ”en drivande faktor i den svenska miljödebatten” det här gjorde tidningen genom att vara ”en länk mellan forskarvärlden och allmänheten.”¹⁷³ I diskussionen om polisspåret visar undersökningen att *Dagens Nyheter* spelar en något annorlunda roll. Tidningen är fortfarande en länk till allmänheten, t.ex. med uppgifterna om polisens agerande på brottsplatsen. Det ligger i nyhetsjournalistikens natur att rapportera om sådant, men att de här uppgifterna blev kända en kort tid efter mordet ska inte underskattas eller tas för givet i en sådan här undersökning. Hans Holmér's debattartikel och Ann Marie Åshedens artikelserie om Holmér understryker också de att *Dagens Nyheter* fungerade som en viktig länk till allmänheten. På ett mer övergripande plan är tidningen en viktig del i etableringsprocessen i det att *Dagens Nyheter* är en del av ”massmedia”. Både jurist- och parlamentariska kommissionen hänvisar till ”diskussionen i massmedia” när de nämner polisspåret. Den viktiga rollen som språkrör eller länk till allmänheten understryks också av vad som inte märks av i *Dagens Nyheter* fram till februari 1987.

Trots spektakulära publiceringar i norska *Dagbladet* och den Malmö-baserade tidningen *Arbetet* når polisspåret inte på allvar in i tidningen förrän i februari 1987. Det här är ett exempel på hur kunskaps-cirkulation kan förhindras genom att vissa aktörer eller viss information inte får utrymme på en särskild arena. Anders Ahlbäck har konstaterat att kunskaps-cirkulation kan ”blockeras” om skillnaderna mellan de kontexter där kunskapen normalt hade cirkulerat är väldigt stora.¹⁷⁴ I fallet med polisspåret är förhållandena något annorlunda. När Wilhelm Agrell i februari 1987 lyfter upp polisspåret i en av sina debattartiklar har det föregåtts av en lågmäld process i andra forum. Det är inte nödvändigtvis de skilda kontexterna på tidningen *Arbetet* och *Dagens Nyheter* som gör att *Dagens Nyheter* ”blockerar” cirkulationsprocessen. Istället visar undersökningen på en annan aspekt som Ahlbäck lyfter fram: hur förändrade maktförhållanden kan lösa upp en blockering i cirkulationsprocessen. När Hans Holmér förlorade sin status efter operation Alfa blev det lättare för en aktör på en respekterad morgontidning att faktiskt antyda att det kunde finnas något i polisspåret.

I undersökningen framträdde framförallt två aktörer som hade tillgång till den kanal som *Dagens Nyheter*: Wilhelm Agrell och Hans Holmér. Samtidigt fanns det flera aktörer som inte

¹⁷³ Larsson Heidenblad, (2021), s. 197.

¹⁷⁴ Ahlbäck, (2019), s. 140.

hade tillgång till den här kanalen, men ansåg att de hade något mycket viktigt att nå ut med. Det här aktualiserade analysens andra del, den om aktörer utanför massmedias centrum.

Privatspanare

Det har tidigare i forskningen undersökts och betonats hur aktörers olika nätverk är viktiga för den samhällsliga kunskaps-cirkulationen. I den här undersökningen framträder ett omvänt mönster. Bildandet av ”arbetsgruppen” visar hur kunskaps-cirkulation kan binda samman olika människor, det skapas nya nätverk som en del av cirkulationsprocessen. Fritz G. Pettersson läste om Lars Krantz och Anér i tidningen, tog kontakt med dom via brev och uppmanade senare de båda att ta kontakt med Gösta Söderström. Tillkomsten av den här typen av nätverk är en konkret del av den samhällsliga cirkulationsprocessen, och något som kunskapshistoriker bör ägna mer uppmärksamhet åt.

Ett empiriskt intressant resultat är sammansättningen av kretsen kring Sven Anér. Den tidigare forskningen om fenomen som liknar privatspanande har ofta betonat ”vanligheten” bland individerna som ägnar sig åt den typen av verksamhet. Gruppen som undersöktes här bestod av individer som kunde tillföra något konkret till gruppen med sina special-kunskaper. Det här är en ganska avgörande skillnad i jämförelse med ”Warren-skeptikerna”, men det intressanta med skillnaden är inte skillnaden i sig. Det intressanta är varje individ erbjöd den större gruppen sin kunskap och sina färdigheter, och fick i sin tur ta del av alla andras dito.

Arbetsgruppen som grundades av Sven Anér var en liten del av en större gemenskap, en gemenskap som fortfarande ägnar mycket tid åt att undersöka olika omständigheter kring utredningen om mordet på Olof Palme. Framträdande personer i den här gemenskapen som inte fick något större utrymme i undersökningen är bland andra: Lars Borgnäs, Tomas Bresky, Olle Hägg, Olle Alsén, Gunnar Wall, Maja-Lena Rådelius och Thomas Kanger. Det är möjligt att en djupare analys av Lars Borgnäs arbete med radioprogrammet *Kanalen* är ett intressant undersökningsobjekt, då detta definitivt spelade en viktig roll för att polisspåret växte fram. Samtidigt är det oklart hur många som nåddes av det här programmet. Det enda jag själv har kunnat sluta mig till är att Sven Anér och Fritz G. Pettersson lyssnade på *Kanalen* och uppskattade Borgnäs arbete. Även Thomas Kanger är en viktig aktör i det hela. Det är hans artikel som lyfts fram (tillsammans med *Kanalen*) i Agrells debattartikel, alltså spelar han en viktig roll för att spåret etableras. Thomas Kangers artikel och programmet *Kanalen* blir som en OK-stämpel för Agrell.

Att dessa personer valdes bort beror på att Sven Anér-gruppen, och materialet som sparats av Fritz G. Pettersson, gav en djupare inblick i vilka arbetsmetoder och kunskapspraktiker privatspanare ägnade sig åt. Genom att analysera materialet har undersökningen för första gången kunnat visa hur och varför den här typen av gemenskap växer fram. Alla de här individerna knyter band mellan varandra, ibland motvilligt, på grund av att det genom olika handlingar sker olika typer av kunskapsutbyten.

Vidare synliggör gemenskapsbegreppet också den konkurrens mellan olika privatspanare som framkom i materialet. Thomas Kanger övergav polisspåret tidigt och hade senare heta diskussioner om ämnet med både Lars Krantz och Sven Anér. Lars Krantz gick som bekant sin egen väg och konflikterna bland privatspanarna var till och med ett diskussionsämne på ett offentligt möte. Undersökningen har inte ens berört de privatspanare som förespråkar andra spår som PKK, Christer Pettersson eller Skandiamannen och trots det är konflikterna överallt. Även om känslorna ibland hettar till rejält och åsikterna går isär om både stora och små detaljer, fortsätter de att utgöra en gemenskap. På det här sättet är ”privatspanare” som större grupp ett fenomen som påminner mycket om den typ av ”knowledge community” som beskrivs av Steven Pinch och Nick Henry. Likt företag som konstruerar bilar tävlar om att tillverka den bästa bilen, ”tävlar” privatspanarna om vilken teori eller vilken information som kommer att lösa mordet. Men precis som företagen vinner privatspanarna på att ”vara nära” kunskapen (bildligt talat), att fortsätta vara en del av diskussionen, och på så sätt fortsätta ta del av kunskapen.

Kommissionerna

Undersökningen av Jurist- respektive parlamentariska kommissionens roller i etableringen av polisspåret belyser den status av kunskapsaktör som kommittéväsendet hade i det svenska samhället under perioden. Att Juristkommissionen förväntades producera saklig och objektiv ”kunskap”, och inte minst att flera olika personer tidigt ville se en kommission utreda omständigheterna visar att kommittéväsendet hade en väldigt central roll i ”kunskapens infrastruktur”. Specifikt kring polisspåret var det framförallt parlamentariska kommissionen som tog på sig att själva granska spåret, vilket i sig bidrog till en omedveten legitimering av spåret. Vidare visade undersökningen att polisspåret som begrepp redan 1987 förstods som en samling tips, och inte som en konspirationsteori. Att båda kommissionerna tar upp polisspåret understryker också den poäng jag gjorde i teorikapitlet, att kunskap inte måste engagera stora delar av samhället för att vara betydelse för stora delar av samhället. Framför allt visar den

här, något tentativa, delen av undersökningen på ett behov av fler kunskapshistoriska undersökningar av det svenska kommittéväsendet. Granskningarna tillsätts som en följd av diskussioner i massmedia, de bekräftar eller dementerar uppgifter och presenterar sina slutsatser offentligt. Kommittéväsendet är på det sättet en ytterst aktiv del i den samhälleliga kunskaps-cirkulationen, en del som också måste undersökas mer aktivt.

För att avsluta den här sammanfattningen kan man kort konstatera att: nej, det går inte att enbart skylla polisspåret uppkomst på massmedia och privatspanare. Men de spelade, som aktörer i den samhälleliga kunskaps-cirkulationen, en stor roll i att spåret etablerades och fortfarande har sina anhängare.

Reflektioner och vidare forskning

I den här avslutande delen kommer jag att reflektera något kring hur undersökningens resultat kan användas för framtida forskning.

På ett generellt plan visar undersökningen i sin helhet på potentialen i att ta ett stort grepp om samhället när man analyserar kunskaps-cirkulation. Alla tre delar av den här undersökningen behandlar olika typer av aktörer med olika typer av förutsättningar. Samtidigt spelar varje del in i de andra och aktörerna interagerar på olika sätt. Genom att ha det här större perspektivet har jag kunnat visa hur kunskapen cirkulerar i ett samhälle utan att göra specifika studier av varje mindre fenomen för sig. En tidig idé för den här undersökningen var att göra en undersökning som var helt avgränsad till massmedia, i likhet med David Larsson Heidenblads *Framtidskunskap i cirkulation*. Problemet med undersökning som är avgränsad på det sättet är att den skulle osynliggöra den aktiva roll som Lars Krantz spelade för etableringen av spåret under 1986. Genom att avgränsa undersökningsmaterialet till endast en massmedial kanal, men samtidigt vara uppmärksam på varifrån skribenterna fått sin information har undersökningen kunnat belysa en annan sorts kunskaps-cirkulation.

Palmemordet – kulturell och mediehistorisk påverkan?

Att inte nöja sig med att konstatera när och varför polisspåret etablerades, utan att vidare analysera vilka effekter etableringen fick för olika aktörer har gett indikationer på att det finns mer för historiker att hämta vad gäller Palmemordet och privatspanande. Ett intressant sådant uppslag är det mediehistoriska perspektivet. I anslutning till det skulle också vara väldigt

intressant att undersöka Palmemordets effekter i ett mediehistoriskt perspektiv. Under samma period som undersökningen berör förändras det svenska medielandskapet i grunden i och med lanseringen av TV3. Utan att spekulera för mycket kan man fundera kring hur Christer Petterssons frekventa medverkan i den nya kanalen påverkade deras kommersiella framgången. I en sådan undersökning kan man tänka sig att begrepp som ”culture of suspicion” och ”culture of conspiracy” skulle bli relevanta. Att både Lars Borgnäs och Sven Anér senare skulle intressera sig för förlisningen av Estonia indikerar åtminstone att det skapas någon form av svensk misstänksamhets-kultur efter Palmemordet.

Kommissionerna

Ett uppslag för vidare forskning på det här ämnet berör de tre större kommissionerna som granskat Palmemordet. I analysens första del noterade jag kort att flera olika personer tätt inpå mordet krävde att det skulle tillsättas en kommission, men att det snabbt kom fram att det inte fanns stöd för en sådan i riksdagen. Det dröjde dock bara drygt två månader till man faktiskt tillkallade en kommission, vad hände under den här tiden som fick regeringen att ändra sig? Enligt forskningen det svenska kommittéväsendet är världsunikt sett till sin storlek och hur det används.¹⁷⁵ Kan den här traditionen spela in i varför många var så snabba på att ropa efter en kommission? Eller har det snarare att göra med att många hade den ”lyckade” ubåtskommissionen färskt i minnet? Vidare visade undersökningen att det finns ett behov av ett starkare kvalitativt fokus inom forskningen på det svenska kommittéväsendet. Det finns också utrymme för jämförelser med en internationell kontext, t.ex. Warrenkommissionen.

För en större undersökning av den kunskapsgemenskap som jag i den här undersökningen redogjort för skulle det vara väldigt intressant att undersöka hur samspelet ser ut mellan kommissionerna och privatspanarna. Som framgick av undersökningen drogs det flera gånger liknelser med Warrenkommissionen, på ledarplats, från Lars Krantz och från alla kommissionerna (som förvisso var noga med att förklara att man inte alls skulle jämföras med Warrenkommissionen). Då Warrenkommissionen enligt Kathryn Olmsted bidrog till att göra redan skeptiska personer ännu mer skeptiska, skulle det vara intressant att se om det finns en liknande dynamik mellan t.ex. Granskningskommissionen och de privatspanare som var aktiva vid millennieskiftet.

¹⁷⁵ Zetterberg, (2011), s. 753.

Kunskapsgemenskap

Till sist vill jag återvända till undersökningens viktigaste bidrag, begreppet kunskapsgemenskap. Den här studien har utgjort ett första försök att visa vad begreppet kan tillföra kunskapshistoria och hur man kan förstå det. För vidare studier där begreppet är relevant vill jag föreslå två vägar: ett direkt relaterat till samma ämne som den här undersökningen kretsat kring, och ett mer utåtblickande i den större historievetenskapen.

Kunskapsgemenskapen runt Palmemordet kom till efter mordet på Olof Palme men lever aktivt kvar än idag. Det här aktualiserar generationsfrågor. Som undersökningen kunde visa, finns det tydliga spår av svensk folkrörelse- och folkbildningstradition i Sven Anér-gruppens arbetsmetoder. Studiecirklar, organisering och opinionsbildning är praktiker som de här personerna fick lära sig. Men vad händer med gemenskapen när det kommer in yngre personer som Gunnar Wall, guldspadevinnare 1998 för sin bok *Mörkläggning: statsmakten och Palmemordet*?¹⁷⁶ Vad händer när medielandskapet förändras i och med de kommersiella Tv-kanalernas intåg? Förändras sättet att förhålla sig till kunskapen när gemenskapen föryngras? I skrivande stund (maj 2021) har Facebook-gruppen PALME-RUMMET över 8000 medlemmar som varje dag diskuterar olika spår i utredningen. Kanske läggs grunden för Facebook-gruppen av det arbete som Sven Anér, Fritz G. Pettersson och Lars Krantz gjorde åren efter mordet? Det är en fråga för ett framtida, större forskningsprojekt.

Det andra spåret handlar om begreppets bredare potential. I en mer allmän historisk kontext kan *kunskapsgemenskap* vara mycket värdefullt för att förstå hur kunskaps-cirkulation som historisk process kan få människor att skapa band mellan varandra. Varför personer genom sina handlingar lär känna och kommunicera med personer som man inte har någon personlig eller professionell relation till. Begreppet kan också underlätta förståelsen för kunskaps-cirkulation utanför ”lärdas sfärer”. I *Forms of Knowledge* skriver David Larsson Heidenblad om fenomenet “Financial Independence Retire Early”. Han kopplar det här fenomenet till en global trend där finansiell kunskap har fått ett samhällsligt genombrott under det senare 1900-talet. Just det här specifika fenomenet, “FIRE”, har enligt Larsson Heidenblad utvecklats med hjälp av internet:

Popular American blogs such as ‘Early Retirement Extreme’ (2007–) and ‘Mr Money Moustache’ (2011–) attract large followings and function as virtual communities of likeminded individuals. In Sweden, one of the oldest and most popular FIRE blogs is ‘Miljonär innan 30’ (2006–) which chronicles the anonymous blogger’s journey from humble beginnings to early retirement in 2017, when he was still in his late thirties. [...]

¹⁷⁶ Gunnar Wall, *Mörkläggning : statsmakten och Palmemordet. D. 1* (Göteborg: Kärret, 1997).

Traditional media, not least books, are still highly relevant. [...] However, it is the case that the major publishing houses have been outmanoeuvred by small, niche publishers specializing in self-help and business literature.¹⁷⁷

Det Larsson Heidenblad beskriver här är ett exempel där kunskapsgemenskap som analysobjekt skulle tillföra en hel del. Personerna som bloggar deltar i en gemenskap där man diskuterar en typ av kunskap. Bloggskrivarna kan författa böcker om sin kunskap och sälja dessa till andra personer i gemenskapen, inte helt olíkt hur Sven Anér, Lars Borgnäs och Gunnar Wall fortsatte sin privatspanande bana.

Kunskapsgemenskaper utgör en viktig del av den samhällliga kunskaps-cirkulationen. De uppstår inte ur tomma intet utan som en konsekvens av kunskaps-cirkulation och mänskliga handlingar. Med den här förståelsen kan kunskapshistoriker komma närmre kunskaps-cirkulation i samhället utanför universiteten och de stora tidningarna, en samhälllig kunskaps-cirkulation med fokus på just samhället.

Begreppet är inte färdigutvecklat, men det har potential att bli ett värdefullt tillskott till det kunskapshistoriska fältet. Det kommer att krävas fler studier för att tydligare avgränsa begreppet rent teoretiskt, men det går redan nu att se gränser. Begreppet är inte lika applicerbart på mer formaliserade "gemenskaper" som ett forskarcommunity. En sådan gemenskap präglas av andra saker i högre grad, t.ex. fysiska rum, anställningsavtal eller universellt accepterade vetenskapsprinciper. Å andra sidan tror jag även att begreppet skulle vara svårt att applicera på väldigt lösa gemenskaper. Fotbollssupportrar, Beatlemaniacs, Potterheads och liknande communitys har, givetvis, också inslag av kunskapsgemenskap i sig. Dessa gemenskaper har dock, paradoxalt nog, för lite struktur för att det skulle vara värdefullt att analysera dom på det här sättet.

¹⁷⁷ David Larsson Heidenblad, "Financial Knowledge - A Rich New Venture for Historians of Knowledge", i *Forms of knowledge*, 2020, s. 52.

Källmaterial

Massmedia

Tidningar:

Arbeiderbladet

Arbetet

Dagens Nyheter

Expressen

Svenska Dagbladet

Svenska extrabladet

TV:

Forum TV2

Internet:

Sven Anérs blogg: <http://svenanerpalmemordet.blogspot.com/>

PALME-nytt 1, nr. 1 & 5, nr. 8. Tillgängligt via:

<http://runeberg.org/palmenytt/1993/> resp.

<http://runeberg.org/palmenytt/2000/>

Arkivmaterial

Fritz G. Petterssons arkiv 1945 – 2009, Riksarkivet, (depå: Arninge), SE/RA/770228.

-Handlingar angående Fritz G Petterssons privatspanargrupp ang. mordet på Olof Palme,

SE/RA/770228/3:

1 1986 – 1988 SE/RA/770228/3/1

2 1989 – 1989 SE/RA/770228/3/2

3 1990 – 1990 SE/RA/770228/3/3

4 1991 – 1992 SE/RA/770228/3/4

Offentliga utredningar

Juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof

Palme, *Juristkommissionens rapport om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme D. 1 Polisarbetet under de första 12 timmarna, de centrala samhällsfunktionerna, skyddet av offentliga personer - bekämpningen av terrorism*, (Stockholm: Allmänna förl., 1987), SOU 1987:14.

Juristkommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof

Palme, *Juristkommissionens rapport om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme D. 2 Brottsutredningen 1 mars 1986–4 februari 1987*, (Stockholm: Allmänna förl., 1987), SOU 1987:72.

Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme, *Rapport av Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme*, (Stockholm: Allmänna förl., 1988), SOU 1988:18.

Litteratur

2005 års katastrofkommission, *Sverige och tsunamin - granskning och förslag*, (Stockholm: Fritze, 2005). SOU 2005:105.

Ahlbäck, Anders. "Unwelcome knowledge. Resistance to pedagogical knowledge in a university setting, c.1965–2005". I *Circulation of Knowledge : Explorations in the History of Knowledge*, redigerad av Johan Östling, Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar, och Kari H. Nordberg (Lund: Nordic Academic Press, 2018), 125–143.

Amnå, Erik. "'Speaking truth to power?'" I *Kontraster och nyanser: svensk statsvetenskap i brytningstid.*, redigerad av Magnus Jerneck och Björn Badersten (Lund: Statsvetenskaplig tidskrift, 2010).

Andersson, Axel. *Den koloniala simskolan* (Göteborg: Glänta produktion, 2016).

Andersson, Peter K. "My grandmother's recipe book and the history of knowledge". I *Forms*

- of knowledge*, redigerad av Johan Östling, David Larsson Heidenblad, och Anna Nilsson Hammar (Lund: Nordic Academic Press, 2020), 59–71.
- Åsard, Erik. *Det dunkelt tänkta : konspirationsteorier om mordet på John F. Kennedy och Olof Palme* (Stockholm: Ordfront, 2006).
- Berggren, Henrik. *Underbara dagar framför oss: en biografi över Olof Palme* (Stockholm: Norstedt, 2010).
- Birchall, Clare. "Conspiracy Theories and Academic Discourses: The necessary possibility of popular (over)interpretation". *Continuum* 15, nr 1 (2001): 67–76.
<https://doi.org/10.1080/713657760>.
- Burke, Peter. *A social history of knowledge : from Gutenberg to Diderot : based on the first series of Vonhoff Lectures given at the University of Groningen (Netherlands)* (Cambridge: Polity, 2000).
- Buuren, Jelle Van. "Holland's Own Kennedy affair. Conspiracy theories on the murder of Pim Fortuyn". *Historical Social Research* 38, nr 1 (2013): 257–285.
<https://doi.org/10.12759/hsr.38.2013.1.257-285>.
- Den för Estland, Finland och Sverige gemensamma haverikommissionen, *Ro-ro passagerarfärjan MS Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994 : slutrapport*, (Stockholm: Fritze, 1997)
- DeLillo, Don. *Libra* (New York: Viking, 1988).
- Eklund, Klas. *Olof Palme* (Stockholm: Bonnier, 2010).
- Elmbrant, Björn. *Palme* (Stockholm: Författarförl. Fischer & Rye, 1989).
- Esaiasson, Peter och Granberg, Donald. "Attitudes towards a Fallen Leader: Evaluations of Olof Palme before and after the Assassination". *British Journal of Political Science* 26, nr 3 (maj 1996): 429–439. <http://www.jstor.org/stable/194108>.

Eyerman, Ron. "Intellectuals and cultural trauma". *European Journal of Social Theory* 14, nr 4 (november 2011): 453–467. <https://doi.org/10.1177/1368431011417932>.

Fleischer, Rasmus. "Palme, feminism och bögsex | Arbetaren". Arbetaren, 2016. <https://www.arbetaren.se/2016/03/02/palme-feminism-och-bogsex/>.

Granskningskommissionen i anledning av utredningen av mordet på statsminister Olof Palme, *Granskningskommissionens betänkande i anledning av Brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme*, (Stockholm: Fakta info direkt, 1999). SOU 1999:88.

Gustafsson, Harald. "Historia på frukostbordet. Historiebruk i två nordiska dagstidningar 1987 och 2012". *Historisk Tidskrift* 133, nr 2 (januari 2013): 197–225. <http://ludwig.lub.lu.se/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsswe&AN=edsswe.oai.lup.lub.lu.se.a0cd84cd.166e.4b8b.93a8.e6df77345a8c&site=eds-live&scope=site>.

Harrison, Dick. *Olof Palme* (Lund: Historiska media, 2021).

Henry, Nick och Pinch, Steven. "Spatialising knowledge". *Geoforum* 31, nr 2 (2000): 191–208.

Hofstadter, Richard. "The Paranoid Style in American Politics". *Harper's Magazine*, november 1964.

Huey, Laura, Nhan, Johnny och Broll, Ryan. "'Uppity civilians' and 'cyber-vigilantes': The role of the general public in policing cyber-crime". *Criminology and Criminal Justice* 13, nr 1 (2013): 81–97. <https://doi.org/10.1177/1748895812448086>.

Johansson, Jan. "Det statliga kommittéväsendet Kunskap, Kontroll, Konsensus" (Stockholms universitet, 1992).

Johansson, Olof. "Swedish Reaction to the Assassination of the Swedish Prime Minister Olof Palme". *Scandinavian Political Studies* 18, nr 4 (1995): 265–283.

<https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.1995.tb00164.x>.

Knight, Peter. *Conspiracy Culture: From the Kennedy Assassination to The X-files* (London: Routledge, 2000).

Krantz, Lars. *Dö i rättsan tid* (Stockholm: Författares bokmaskin, 1996).

———. *Mordet på Olof Palme : ett verkligt drama* (Hagfors: Krelib, 1987).

Larsson Heidenblad, David. *Den gröna vändningen: En ny kunskapshistoria om miljöfrågornas genombrott under efterkrigstiden* (Lund: Nordic Academic Press, 2021).
<https://doi.org/10.21525/kriterium.28.a>.

———. "Financial Knowledge - A Rich New Venture for Historians of Knowledge". I *Forms of knowledge*, 2020, 47–58.

———. "Framtidskunskap i cirkulation : Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971-1972". *Historisk Tidskrift* 135, nr 4 (2015): 593–621.

Lässig, Simone. "The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda". *Bulletin of the GHI* 59 (2016): 29–58. http://www.ghi-dc.org/fileadmin/user_upload/GHI_Washington/Publications/Bulletin59/29.pdf.

Lundström, Dennis. "På Spaning med Sven Anér: En analys av litterära grepp i Sven Anérs Polisspåret" (Lunds Universitet, 2021).

Marchand, Suzanne. "How Much Knowledge is Worth Knowing? An American Intellectual Historian's Thoughts on the Geschichte des Wissens". *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 42, nr 2–3 (september 2019): 126–149.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1002/bewi.201900005>.

Nhan, Johnny, Huey, Laura och Broll, Ryan. "Digilantism: An analysis of crowdsourcing and the Boston marathon bombings". *British Journal of Criminology* 57, nr 2 (2017): 341–361. <https://doi.org/10.1093/bjc/azv118>.

Nordberg, Kari H. "The Circulation and Commercialization of Sexual Knowledge : The

- Celebrity Sexologists Inge and Sten Hegeler.” I *Circulation of Knowledge : Explorations in the History of Knowledge*, 2018, 56–70.
- Olmsted, Kathryn S. ”The Truth Is Out There: Citizen Sleuths from the Kennedy Assassination to the 9/11 Truth Movement”. *Diplomatic History* 35, nr 4 (2011): 671–693.
- Pantti, Mervi. ”Masculine tears, feminine tears - and crocodile tears”. *Journalism* 6, nr 3 (augusti 2005): 357–377. <https://doi.org/10.1177/1464884905054065>.
- Pipes, Daniel. *Conspiracy: how the paranoid style flourishes and where it comes from* (New York: Free Press, 1997).
- Polismyndigheten. ”Utredningen om Palmemordet avslutad | Polismyndigheten”. Åtkomstdatum 12 maj 2021. <https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2020/juni/utredningen-om-palmemordet-avslutad/>.
- Poutiainen, Kari, och Poutiainen, Pertti. *Inuti labyrinten : om mordet på Olof Palme* (Stockholm: Grimur, 1995).
- Rosengren, Karl Erik. ”Conclusion: The Comparative Study of News Diffusion”. *European Journal of Communication* 2, nr 2 (juni 1987): 227–255. <https://doi.org/10.1177/0267323187002002008>.
- Secord, James A. ”Knowledge in transit.” *Isis; an international review devoted to the history of science and its cultural influences* 95, nr 4 (2004): 654–672. <https://doi.org/10.1086/430657>.
- Statskontoret. *Udda fåglar i kommittéväsendet : en studie av otraditionella kommittéer* (Stockholm: Statskontoret, 2019). http://www.statskontoret.se/globalassets/publikationer/2019/oos36_-_udda-faglar-kommittevasendet.pdf.
- Stone, Oliver. ”JFK : an Oliver Stone film” (Warner Bros., 1991).

Svensson, Ragni. "Revolt against the established book market: Book cafes as key actors within the counterpublic of the Scandinavian New Left". I *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia: Actors, Arenas, Aspirations*, redigerad av Johan Östling, Niklas Olsen, och David Larsson Heidenblad (Abingdon, Oxon: Routledge, 2020), 225–241.

Ubåtskyddskommissionen, *Att möta ubåtshotet: ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik: betänkande*, (Stockholm: Liber/Allmänna förl., 1983) SOU 1983:13.

Wall, Gunnar. *Mörkläggning : statsmakten och Palmemordet. D. 1* (Göteborg: Kärret, 1997).

Zetterberg, Kent. "Det statliga kommittéväsendet: En del av den svenska modellen". *Svensk Juristtidning* 8 (2011).

Östberg, Kjell. *När vinden vände: Olof Palme 1969-1986* (Stockholm: Leopard, 2009).

Östling, Johan. "En kunskapsarena och dess aktörer". *Historisk tidskrift* 140, nr 1 (2020): 95–124. http://www.historisktidskrift.se/ht1/fulltext/2020-1/HT_2020_1_095-124_ostling.htm.

Östling, Johan, och Larsson Heidenblad, David. "Cirkulation - Ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp". *Historisk Tidskrift* 137, nr 2 (2017): 269–284.